T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER PROGRAMI

DERSİM OLAYLARINA DAİR AKTÜEL TARİHYAZIMININ ÇATIŞMACI KARAKTERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İlkut Taha TASLI

KOCAELİ 2015

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER PROGRAMI

DERSİM OLAYLARINA DAİR AKTÜEL TARİHYAZIMININ ÇATIŞMACI KARAKTERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İlkut Taha TASLI

Doç. Dr. Yücel DEMİRER

KOCAELİ 2015

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER PROGRAMI

DERSİM OLAYLARINA DAİR AKTÜEL TARİHYAZIMININ ÇATIŞMACI KARAKTERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: İlkut Taha TASLI
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 09.12.2015 - 2015/21

Jüri Başkanı: DOÇ. DR. GÜVEN BAKİREZER

Jüri Üyesi: YRD. DOÇ. DR. MURAT ÖZLER

Jüri Üyesi: DOÇ. DR. YÜCEL DEMİRER

KOCAELİ 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 2

ÖZET 4

ABSTRACT 4

GİRİŞ 6

BİRİNCİ BÖLÜM 16

BİR TEZİN HİKÂYESİ 16

1.1. "Dersim Olayları ve Çözüm Stratejisi" 16

İKİNCİ BÖLÜM 22

ÖNSÖZLERDE ADLANDIRMA VE BAĞLAM 22

1.1. Devlet Eksenli Savunmacı Literatür 22

1.2. *Soykırım* ve *İsyan* Ekseninde Eleştirel Literatür 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 62

TARİHYAZIMI VE TARİHTE YAŞANMIŞLIKLAR BAĞLAMLARINDA ÖNCEDEN PLANLAMA TARTIŞMALARI 62

1.1. Literatürde Önceden Planlama Tartışmaları 63

1.2. Tarihte Yaşananlar Bağlamında Önceden Planlama 80

SONUÇ 94

KAYNAKÇA 97

ÖNSÖZ

Erken dönem Cumhuriyet yıllarındaki müzakereler, raporlar, kanunlar, askerî harekâtlarla dolu içeriği ile Dersim Olayları, akademik ilgiye fazlasıyla muhtaç duyarlı bir alandır. Böyle bir alanda yazmak gerçekten zor ve üstelik konu, veri kaynaklarının erişilebilirliği itibariyle yeterli bir düzeye gelmiş değil. Tartışmaların olağanüstü bir hızla siyasi tartışmalara dönüştüğü Dersim konusu üzerinde fikir yürütmek, büyük oranda muhatapsız bir konuşma yapmak gibi. Diyalog geliştirme imkânlarının oldukça kısır kaldığı bu konuda, akademinin ve siyasetin her bir aktörünün olayları değerlendirmesinde farklı öncelik sıraları ve yaşanan olayların değişen ağırlıkları pay sahibi.

Basit algılara müsait klişe ifadelerin tartışmalardaki rolü büyük. Bu tarz ifadelerin gerçekliğin karmaşıklığını örttüğünü düşünüyorum ve bunun karşısında "nasıl"ı önceyelen bir arayışı tetikleyecek soruları önemli buluyorum. Zira gündelik hayatın akışındaki ilişkileri ve çelişkileri görünmez kılan anlatıların, iletişim özürlerine neden olduğunu gözlemliyorum.

Üstelik bu anlatıların büyük oranda duyguları dile getirdiğini ve çözümü ihmal ettiğini düşünüyorum. Çözümden kastettiğim meselenin geleceğinin konuşulması. Geleceğe dair söylenenlerin geçmişin birikimini taşımakta aciz olduğunu hissediyorum. Bir başka ifadeyle bugünün akademik ve siyasal değerlendirmeleri Dersim trajedisinin sorumluluğunu taşımaktan uzak. Çalışmada tartıştığım ve tartışılmasını önerdiğim birçok temaya ek olarak, burada zikretmeyi uygun bulduğum bir meselenin geleceği tartışması, statik ile dinamik ayrımı üzerine kurgulanabilir. Statik, kadim ve ezeli bir siyasi merkezin varlığına işaret ederken; dinamik, siyasi yapıda yürütme işlevini ifa eden mekanizmalar olarak değerlendirilebilir. Statik siyasi merkez anlayışı, insanları gadre uğratan siyasi varlığın hala daha o günkü niteliğini değişmeden koruduğu algısını oluşturabilecekken; dinamik yürütme anlayışı, hükmedenlerin farklılaştığı veya farklılaşabileceği olgusuna delalet eder. Bu bağlamda dinamik yürütme anlayışı varsayımıyla, yürütme mekanizmalarının hassas konularla ilgili atılımlarına koşut şekilde meselenin geleceğine yönelik öncelikle akademik ve ardından entelektüel çalışmalar yapılmasında yarar görüyorum.

Dinamik yürütme anlayışı, politik ve entelektüel düzeyde tarihin muhasebesi sürecini başlatmak potansiyelini taşır. Bu çalışma ile benim yapmaya çalıştığım da sorunlu gördüğüm hususlar üzerinde durarak söz konusu muhasebe sürecine katkıda bulunmaktır. Zira Alevilik, Kürtlük, Kemalizm, İslamcılık ve milliyetçilik gibi geleneksel kimliklerle iç içe olan bir konudaki çatışma düzeyli tartışmaların bir sentezden ziyade ciddi bir gerilim oluşturacağına inanıyorum.

Bu perspektifin bir getirisi olarak eleştirel teoriden ilham alan bir çalışma hazırladım. Özellikle Habermas'ın iletişimsel ussallık kavramından cesaret alarak Dersim Olaylarına dair ana akım betimleyici ve açıklayıcı çalışmaların ortaya koyduğu yaklaşımları tartışmaya çalıştım. Her türden Dersim Olayları anlatımında söze başlayanın sonunda ne söyleyeceğini tahmin etmenin oldukça kolay olduğu bir durağanlık hali yaşandığını fark ederek diğerinin perspektifini de dikkate alan, diyaloğa dayalı hakikat arayışına yönelmiş bir iletişim ortamının gerekli olduğuna karar verdim. Bu manada zihni özgürleştiren özgün sorularla farklı kavrayışlar arasında uzlaşma sağlanabileceğine kanaat getirdim[1] ve tüm zaaf ve eksikleriyle beraber düşüncelerimi ifade etmeye çalıştım. Böylelikle düşünce ve hipotezlerimi geliştirmeyi, netleştirmeyi, derinleştirmeyi ve düzeltmeyi arzuluyor, önerilerimin bu eksende tartışılmasını ve eleştirilerin çokça olmasını temenni ediyorum.

Bu çalışma esnasında başta ailem olmak üzere kendilerine vakit ayıramadığım tüm sevdiklerime ve arkadaşlarıma, anlayışlı tavırlarından dolayı şükranlarımı ve muhabbetlerimi sunarım. Her arzu ettiğimde bana vakit ayırarak düşüncelerini ve eleştirilerini paylaşan Doç. Dr. Şükrü Aslan'a ve Yrd. Doç. Dr. Murat Özler'e ve öğrencisi olma şansına eriştiğim Doç. Dr. Güven Bakırezer'e müteşekkirim. Ayrıca tanıştığımız günden bu yana, düşünceleriyle bana yepyeni ufuklar açan ve bu çalışma sürecinde sonsuz hoşgörü gösteren Doç. Dr. Yücel Demirer'e teşekkür ederim.

İlkut Taha TASLI

01.07.2015

[1] Eleştirel Teori ve Habermas'a dair atıflar için bkz. Yalvaç 2014.

ÖZET

Dersim Olayları hakkındaki tarihyazımı bu sürece egemen çatışmacı karakter ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ilgili yazımın söz konusu karakteri üzerinde durulmuştur. Statik bir alan olarak Dersim'e dair eserlerin önsözleri, tematik bir alan olarak da önceden planlama tartışmaları ele alınmış ve çatışmacı boyutların altı çizilmeye çalışılmıştır.

Önsözler bölümünde devlet odaklı ve Dersim odaklı iki eksen olduğu ifade edilmiştir. Her iki eksende de salt savunma güdüsüyle olguları ihmal edebilen eğilimler görülmüştür. Özellikle devlet odaklı anlatımların olayları kavramakta ve kabullenmekte zorlandığı tespit edilmiştir. Dersim ekseninin ise daha politik bir yaklaşım sergileyerek konuyu başka siyasi tecrübelerle birleştirerek anlatma eğilimi olduğu gözlenmiştir.

Önceden planlanmışlık bölümünde, hem tarihyazımı hem de olaylar açısından farklı yorumlar yapılabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır. Üç düzeyli açıklama tarzı ile daha analitik çıkarımlar yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre başlangıç dinamikleri, süreç boyunca işleyen dinamikler ve trajik sonuca neden olan dinamikler şeklindeki bir ayrım ile çok daha sağlam bir açıklama yapılabileceği keşfedilmiştir. Ayrıca müzakere tecrübeleri ve bayındırlık yatırımları, literatürün işaret ettiği önceden planlamanın daha farklı bir niteliği haiz olduğunu düşündürmektedir.

Sonuçta, tüm aktörlerin sürekli bir muhasebe gerçekleştirmesi (bir diğer ifade ile kendi ile sürekli bir eleştirel diyalog kurması da denmektedir), önsözler ve önceden planlama tartışmaları üzerinden gösterilmeye çalışıldığı gibi daha derinliğine anlama ve daha yapıcı bir yazım yapma imkânı sunmaktadır.

ABSTRACT

The history writing about Dersim events draws attention with the conflictive character it has. In this study, subjected character of the study is pointed. Prefaces as static area and premeditation discussions as thematic area are came up and conflictive dimensions are underlined.

In the part of prefaces it is stated that there are two axes focused on the state and Dersim. It is seen that tendencies that are disregardful of phenomenon with mere motivation of defending. It is detected that especially the state focused expressions are slogged on comprehending and acknowledging the events. It is monitored that Dersim axis has a tendency to represent the event combining with the other political experiences by presenting a more political approach.

At the part of pre planned it is stated that different interpretations can be made by the history writing and events. It is extrapolated that more analytic inferences can be made by the three level explanation styles. It is discovered that more profound explanations can be made by a discrimination that is shaped as a beginning dynamics, running dynamics the process along and the dynamics causing tragic outcome. Besides, negotiation experiences and prosperity investments preoccupy that the premeditation that literature indicates possesses a more different qualification.

In conclusion, accounting made by all the actors (in other saying establishing a critical dialogue with themselves) provides chance to make a more profoundly understanding and constructive writing as showed in the prefaces and the premeditation discussions.

GİRİŞ

Bu çalışma, duyarlı bir konunun ele alınış ve yeniden üretiliş tarz ve süreçlerine dair kaleme alınmaktadır ve iki ana sütun üzerinde yükselmektedir: (i) Duyarlı (hassas) bir konudaki aktüel bir çalışmanın ortaya çıkış sürecinin gelişim dinamikleri; (ii) duyarlı bir konuya ait tarihsel verilerin işleniş ve yorumlanış tarzlarının tespit edilmesi. Çalışmada, duyarlı bir konunun akademik ve popüler düzlemlerde nasıl tartışıldığından yola çıkarak, tartışma sürecinin analitik bir biçimde değerlendirilmesi ve nasıl tartışılması gerektiğine ilişkin öneriler yapma gayreti söz konusudur. Bir başka ifade ile bu çalışma, 1937-38 Dersim Olayları ile ilgili aktüel literatürü analiz ederek çatışmacı karakterini göstermek gayretindedir.

Gündüz Vassaf, Tarihi Yargılıyorum adlı eserinde şöyle bir cümle kullanır (2007, ss.26-27): "Gerçeği gerçekler tehdit eder." Vassaf, bu cümlesinin devamında ülkelerin tarihlerinde, söz edilmesi/hatırlanması arzu edilmeyen ve sessizliğe gömülmeye çalışılan olayların-tecrübelerin varlığından bahseder ve birçok ülkenin geçmişinde benzer gayri insani tecrübeler olduğunu vurgular. Bu vurgu Türkiye için de geçerlidir. Son birkaç yılda (popülerleşmenin onca olumsuzluğuna rağmen, sesini duyurabilme ve kamuoyu oluşturma imkânı doğuran olumlu yanı dikkate alındığında) popüler hale gelen tarih tartışmalarından biri de 1930'lu yıllarda Dersim'de olup bitenlerle ilgilidir.[2]

1930'ların Dersim'ine dair düşünürken -ilk ve en rahat biçimde- masumiyetin mağduriyetinden bahsedilebilir. Bir başka anlatımla masum insanların ve hatta çocukların hayat hakkının ellerinden alındığı konusunda hiçbir belirsizlik yoktur. Bu durum, Dersim'i duyarlı (hassas) konular kategorisine yerleştirmeyi mümkün kılar.

Birçok ülkenin kendine özgü duyarlı konusu ya da konuları söz konusudur. "Holokaust, etnik temizlik, pogromlar, savaş suçları, işgal kuvvetleriyle işbirliği, antlaşma ihlalleri, iç savaşlar, sınır dışına sürmeler, Çingenelere yönelik kötü muameleler, göçmen işçiler ve mülteciler, askeri işgaller, insan hakları ihlalleri, dinsel baskılar, mezhep çatışmaları, sömürgecilik" vb. şekillerde tecrübe edilen trajik olaylar duyarlı konular kategorisini teşkil eder (Stradling, 2003, s.82). Bu çerçevede,

[2] En başta belirtmek gereklidir ki 1930'ların Dersim'i, Dersim İsyanı, Dersim Direnişi, eşkıyalık, katliam, soykırım, tertele gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Burada göreli olarak daha nesnel kavramsallaştırmalar olduğu düşünülen "1930'lu yılların Dersim'i" ve "Dersim Olayları" ifadeleri kullanılacaktır.

1930'ların Dersim'ini duyarlı konular kategorisine yerleştirirken baz alınan çerçeve; resmi politikaların, siyasal ve kültürel sorunlara askeri nitelikli çözümlerden daha farklı alternatifler üretemediği yıllarda, bir kalkışma olduğu/olabileceği algısına kapılan yönetici elitin kalkışmayı bastırma tarzının masumlara yönelik şiddet içermesi olarak ifade edilebilir (Wright, 2007, ss.53-54).

Dersim Olayları, sonuçlarının trajik somutluğuna karşın, nedenleri pek çok ama bir o kadar da muamma olan bir süreç olarak görülmektedir ve bugüne dahi hitap eden ölçekteki soru, sorun ve sonuçlarıyla anlamaya ve anlamlandırılmaya muhtaç bir tarihi tecrübedir.

Dersim Olayları'na dair pek çok soru sorulabilir ve bu sorulara yanıt arayan pek çok çalışma yapılabilir. Örneğin 1920'lerin ortasında Dersim'e yönelmeyi motive eden unsurlar nelerdir? Erken dönem siyasal seçkinlerinin Dersim'e karşı pozisyonundaki değişimler ve süreklilikler nelerdir? Askeri harekâtı güdüleyen stratejik mantık nasıl anlamlandırılabilir? Katliamlar önceden planlanmış mıdır yoksa tarihi akış içinde mi ortaya çıkmıştır? Katliamları mümkün gören zihniyet nasıl temellendirilebilir? Çatışmacı ilişkileri ortaya çıkaran nedensel dinamikler nelerdir? Nazi Almanya'sına gerçekleştirilen krom ihracatının Dersim ile ilişkiselliği nedir? Dersim Olaylarını ele alan nasıl bir yöntem bizi anlamlı ve metodolojik olarak yetkin sonuçlara götürür? Dersim Olayları neden olmuştur ve nasıl bir nedensellik zinciri içerisinde açıklanabilir? Alternatif senaryolar üzerinden ahlaki bir yargılamada bulunmak olanaklı mıdır? Tarih, Dersim'in açıklanması ve anlaşılması adına ne tür imkânlar sunar ya da nasıl bir analiz aracıdır? Yalan, gizleme ve çarpıtmalar Dersim bağlamında ne şekilde kullanılmıştır? Dersim'i ele alan çalışmalar nasıl bir metodolojik çeşitliliğe haizdir? Dersim Olaylarına bakış açılarının derinliği ve çeşitliliği ne şekildedir? Hangi paradigma kapsamında ne tarz yorumlar oluşturulmuştur? Yorumların öne çıkardığı ya da göz ardı ettiği veriler söz konusu mudur? Veri-yorum ilişkisi bağlamında mevcut paradigmaların hangisi daha işlevli olabilir? Eldeki paradigmaların zaafları ve baskın yönleri nelerdir? Bu tarz sorular daha da artırılabilir.

Cevap aranabilecek pek çok soruya rağmen Dersim'i konu alan çalışmalar çoğunlukla 1937 ve 1938 yıllarında gerçekleşen askeri operasyonlar ile sürgünleri/zorunlu göçleri konu alır. Bu çalışmaların genel eğilimi, o dönemden

bugüne ulaşan sınırlı sayı ve içerikteki belgeler ile sözlü anlatım[3] çalışmaları üzerinden analizler yapmak şeklindedir. Bir başka ifade ile tarih disiplininin temel metodu olan birincil kaynaklar üzerinden çalışma yapma geleneği devam ettirilmektedir.

Dersim ile ilgili bir literatürden bahsetmek gerekirse henüz oluşum sürecinde olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu çerçevede son yıllarda popüler düzeydeki eser sayısında hızlı, akademik düzeydeki eserlerde durağan bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu eserlerin oldukça önemli görülen bir katkısı, olayları tecrübe eden Dersimlilerin bizatihi kendilerini ifade edebilme alanı bulabilmesidir. Bir başka ifade ile olayların tanıklarıyla yapılan mülakatların kamuoyuna ulaşabilmesi, bu eserlerin en olumlu yanı olarak değerlendirilmektedir. Zira Dersimli tanıkların anlatımları, siyasallaştırmaları ve araçsallaştırmaları dengeleyici bir etki yapmakta/yapacak ve resmi veri kaynaklarının - belki de henüz açıklanmamış olan- içermediği gayri insani, trajik ayrıntıları ortaya koymaktadır/koyacaktır. Oluşmakta olan literatürün bu olumlu özelliğinin ötesinde olumsuz bulunan bazı özellikleri de zikredilebilir. Bunlardan biri "olmak" şeklinde ifade edilebilir. Buna göre "olmak", önceden belirlenmiş, verili, "o" olduğu için nefret edilen bir varlık olarak anlamlandırılan Dersimli kimliğinden bahsetmektedir. Daha açık bir ifade ile Alevi, Kürt ve özerk nitelikleri barındıran Dersim'e yalnızca Dersim olduğu nedeniyle askeri harekâtların gerçekleştirildiği vurgusu söz konusu olumsuz özelliklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık "olmak"-"oluşmak" şeklinde bir ayrımın çok daha işlevsel yorumlara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle Dersim'e karşı verili bir tutumdan bahsetmek eksikleri olan bir tavır olacaktır. Zira siyasi otorite ile yerel güç odakları arasında zamanla oluşan ilişkilerin harekâtlara neden olduğu da mümkün bir yorumdur.

Dersim Olayları hakkındaki çalışmaların bir kısmı, veri yoksunluğundan etkilenmiş durumdadır ve yaklaşımları ile kaynakları açısından görece zayıf ve tekrar edici niteliktedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında konunun uzun yıllar sınırlı bir çevre

[3] 1930'lu yılların Dersim'ine tanıklık edenlerin aktarımlarıyla ya da tanıklıkları dinleyenlerin anlattıklarıyla oluşan birikimi kastediyorum.

dışında dile getiril(e)meyen bir konu olarak hak ettiği ilgiyi gör(e)memiş[4] olmasının önemli payı vardır.

Tekrar niteliğini durağanlık olarak da değerlendirmek mümkündür. Durağanlığın yoğun yaşandığı düzlemlerde ise aşırılaşmanın vücut bulacağı düşünülmektedir. Tekrar-durağanlık-aşırılaşma çizgisine kaymamak adına önemli görülen bir yöntem sorgulayıcı olmaktır. Araştırma konularını -adeta hallaç pamuğu gibi- sürekli farklı şekillerde ele alıp onlar üzerinde derinleşmek tekrar-durağanlık-aşırılaşma çizgisinden uzak kalabilmek adına elverişli bir yöntem olarak gözükmektedir. Örneğin tarih eksenli Dersim çalışmalarına, Siyaset Bilimi perspektifinden bakabilme çabası farklı bir yöntem olacaktır. Somutlaştırmak gerekirse Dersim Olayları, Carl Schmitt'in politik teoloji anlatımları bağlamında değerlendirilebilir ya da Dersim'i bir iç oryantalizm örüntüsü olarak okumak mümkündür veyahut John Locke'un Direniş kavramından hareketle Dersim'i anlamaya çalışmak mümkün bir çaba olarak görülmektedir. Bu tarz yaklaşımların temel niteliği, kalıplaşmış geleneksel anlam çerçeveleri ve yargılarla yetinememeleri ve olaylara alternatif şekillerde bakarak alışılagelen anlatılardan farklılaşan gözlemlere, sonuçlara, saptamalara ve yorumlara ulaşabilmeleridir (Koçak, 2012, s.35).

Dersim'e dair çalışmaların tekrar-durağanlık niteliğine ek olarak bir başka olumsuz yanı ise olayları üstyapısal faktörlerle açıklama eğilimidir (Oran, 2006, s.13).[5] Buna göre "[a]sıl neden yerine onun görüntüsüyle yetinmenin en sık rastlanan ve en aldatıcı örneği" olan üstyapısal açıklama eğilimi sığ yorumlara kapı aralar görünmektedir. Zira üstyapı faktörlerinin sebep olarak gösterilmesi, olayların derinliğindeki altyapısal düzenin ihmaline neden olmaktadır.[6] Bir başka ifadeyle bazı durumlarda olay, olgu ve ilişkiler, özne-nesne ilişkisi bağlamında (Davutoğlu, 1999, ss.2-7) kişinin kendi pozisyonuna en uygun şekilde anlamlandırılır. Bu tarzda bir anlamlandırma "büyük kolaylık" yarattığı için derinleşme çabalarını köreltici etkide bulunur (Oran, 2006, s.15).

[4] Bu nedenle de Dersim'e dair çalışmaların ve tartışmaların mesafe kaydedemediği ifade edilebilir.
[5] Bu kavramı Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı *Türk Dış Politikası* (2006) adlı eserden uyarladım.
[6] Bu ve aşağıdaki üstyapı-altyapı ifadelerinden, üstyapısal ve altyapısal anlatımların işlevsiz olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Üstyapısal açıklamalar, açıklamayı kolaylaştırıcı bir nitelik taşımaktadırlar. Ancak denge noktası aşıldığında derinleşme arayışlarını körleştirici etki yaptığının bir kere daha altı çizilmelidir.

Somutlaştırmak gerekirse Dersim Olayları'nın, "o günün şartları bunu gerektiriyordu" şeklinde bir söylemle, olaylarla günün şartları (İkinci Dünya Savaşına yaklaşmanın harareti, Hatay bağlamında Fransa etkisi, inkılâpların sertlikler içeren doğası, uluslar çağı gibi) arasında ilişki kurulmak suretiyle yaşananların savunulmasına yönelik görelileştirmelerle ele alınması ifade edilebilir. Görelileştirmenin bu noktadaki işlevi, olayların hangi düzlemlerde, ne tür ilişkiselliklerle gerçekleştiğinin anlaşılmasına imkân sağlamaktır. Anlamaya dönük görelileştirmeler ile suçlama, savunma ya da meşrulaştırmalara dönük görelileştirmeleri birbirinden ayırt edebilmek gerekir. Bu bağlamda modernleşme/medenileşme, asayiş, geri kalmışlık, aşiret tipi yaşam tarzı gibi kavramlar etrafında da hem anlamayı hem de suçlamayı-savunmayı-meşrulaştırmayı içeren üstyapısal açıklamalar oluşturulduğu gözlemlenebilir.

Dersim Olayları'na dair bir başka görelileştirmeci üstyapısal anlatım, "devletin tek parti dönemindeki olağan tavrı tek tipleştirmeydi ya da asimilasyondu ve bunları tesis edemediği anda imha politikası söz konusu olmaktaydı" şeklindedir. Bu tarz kalıp yargılara karşı analitik yaklaşım, sığlaşma ve durağanlık ihtimalleri aşmak adına işlevsel görülmektedir. Analitik bir yaklaşımda, kişileri, olayları, zamanları, mekânları, meseleleri ve yaklaşımları birbirinden ayrıştırmak suretiyle derinlik kazanılabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, yukarıda katkıları ve zaafları anılan Dersim literatüründe görece gölgede kalmış bir alan olan tarihyazımı bağlamında planlanmıştır. Oluşmakta olan literatürün önemli bir boşluğunun tarihyazımı konusunda olduğu düşünülmektedir. Oldukça ilham verici çalışmalarıyla Bülent Bilmez, Erdal Gezik ve Ertuğrul Danık dışında Dersim Olaylarının ele alınış ve yeniden üretiliş tarzlarına değinen çalışmalara rastlanamamıştır.

Tarihyazımı alanında, Dersim meselesini anlatmaktan ziyade bu meselenin nasıl ele alınıp yeniden üretildiğini ve tartışıldığını konu edinen bir çalışma planlamamın bir kaç nedeni söz konusudur. Her şeyden önce bu tarz bir çalışma ile Dersim Olaylarına bakış açılarının farklı anlamlarını tartışmak mümkün olacaktır.

Bu tezin yazılmasını gerektiren bir başka neden daha önce yazdığım yüksek lisans tezimdir. Dersim Olaylarının ele alınış ve yeniden üretiliş tarz ve süreçlerine bir örnek olarak 2011 yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar

Enstitüsü'nde hazırladığım "Dersim Olayında Cumhuriyet Hükümeti'nin Uyguladığı Strateji" konulu bitirmiş olduğum tezim ve bahsi geçen tezin eksiklikleri ve yöntem itibariyle yeniden gözden geçirilmesi gereksinimi esas ilham kaynağımdır. Bir başka ifadeyle konusu, başlığı ve danışmanlığı, bir emirle, benim iradem dışında oluşturulup bana tevdi edilen bir önceki yüksek lisans tezimin hazırlık sürecine dair tecrübelerim (tezin problematiği, alt soruları, izlekleri ve amacının belirlenişini kastediyorum) bir ilk adım konumundadır.[7] Bu ilk adım, "böylesi" çalışmaların akademik dolaşıma nasıl girdiğine ilişkin mütevazı bir eleştirel pencere açmak işlevini görecektir.

Yüksek lisans tezimin "belirlenmiş" izlekleri, "Cumhuriyet hükümetinin Dersim'de o kadar da haksız olmadığını göstermek", "Dersim'de yapılanların Cumhuriyetin inkılâp stratejisi bağlamında yeri olduğunu anlatmak ve stratejinin hedefinin çağdaşlaşma olduğundan bahsetmek", "ne olduğuna değil de ne yapılmak istendiğine odaklanmak", "taktik seviyede yaşananları [yani sahada, örneğin bir çavuşun yaptıklarını] değil de stratejik seviyede düşünülenleri dikkate almak" ve benzeri şekillerde kurgulanmıştır. Dersim Olayları, yukarıda da değinildiği gibi, duyarlı bir sosyal bilimler konusudur. Bu türden; hem failleri hem de bir kısım mağdurları tarafından hakkında söz edilmesi, hatırlanması arzu edilmeyen, sessizliğe gömülmeye çalışılan bir konuda, ana izlekleri emirle yönlendirilerek hazırlanmış bu tezin nasıl işlevsel hale getirilebileceği arayışı bu çalışmaya kapı aralanmıştır.

Bir diğer neden ise Dersim'e dair yazımın çatışmacı kimliğinin ağır basmasıdır. Basit bir gözlem, Dersim çalışmalarındaki savunmacı ve suçlayıcı perspektifleri[8] ortaya çıkarır. Bu iki eksen arasındaki gerilimi yüksek tartışmalarda ayrıntılar ortadan kalkmakta ve kullanılan dil sertleşmektedir. Ayrıntılar önemlidir zira geçmiş hem yapıcı, hem de potansiyel olarak yıkıcı ayrıntıları sunmaktadır.

[7] Baskın Oran'ın derlediği Türk Dış Politikası adlı eserde yer alan özsel rasyonellik ve işlevsel rasyonellik kavramları, bu bağlamda oldukça açıklayıcı olabilir. İşlevsel rasyonellik, "Bir kuruluşun kendi amacını gerçekleştirmesi olgusu"na işaret ederken, özsel rasyonellik "aynı olgunun insani değerler ve hedefler açısından algılanması" olarak tanımlanmaktadır (2006, s.13). Buna göre bahsettiğim tez çalışması, konuyu işlevsel rasyonellik açısından ele almıştır. Hâlbuki okunmakta olan bu çalışma özsel rasyonellik üzerine örülmektedir. Bir başka anlatımla çalışmanın üzerine inşa edileceği ilkesel zemin ahlâkilik/insan-merkezliliktir.

[8] Dersim Olayları ile ilgili literatür, gerek Dersim merkezli anlatılar açısından gerekse de Devlet merkezli anlatılar açısından karşılıklı olarak birbirlerini suçlamak refleksleri ile örülü bir görünüme sahiptir. Eser isimleri dahi bu iddiaya açıklayıcı örnekler olarak sunulabilir: Ramazan Demir, Feodalizmin Devlete İsyanı ve Dersim Olayları (2011) ya da Özgür Erdem, Dersim Yalanları ve Gerçekler (2012) gibi.

Tarihin bu noktadaki konumu, geçmişteki yıkıcı eğilimleri tartmak ve bunlardan yapıcı sonuçlar doğurmak amacına matuf olabilir (Büyükakıncı, 2003, s.100). Dil bağlamında ise "daima bir düşmanı anlatır gibi anlatmak eğilimi" söz konusu olmaktadır. Tepkisellik, Dersim tartışmalarının hâkim karakteri olmakta ve diyalojik ortamlar oluşturulamamaktadır. Bu durum Dersim Olaylarını konuşmayı ve bugüne dair somut adımları engelleyen bir husus olarak değerlendirilebilir (Şükrü Aslan, Kişisel Görüşme, 2012).

Ayrıca aktüel bir tartışma/mücadele alanı olan Dersim Olayları hakkında verimli bir tartışma yürütülememesi de bu tezin gerekçeleri arasında zikredilebilir. Yazılı metinlerin ele alınış, yeniden üretiliş ve tartışılma şekilleri üzerinden tahlil edilmesi sonucu elde edilecek veriler içinde "saklı bazı diyalog tohumları" olduğu düşünülmektedir (Demirer, 2012, s.270). Böylelikle karşılıklı olarak algıları dönüştürmeye yönelik söylemler üretmek olanağı doğacaktır (Demirer, 2012, ss.273-274).

Çatışmacı kimliğin ağır basmasının uyandırdığı bir başka rahatsızlık, üstyapısal anlatımlarla içli dışlı yapısıdır. Dolayısıyla bir mağduriyeti kamuoyuna taşımak üzere kaleme alınan makale, kitap ya da gerçekleştirilen farklı düzeydeki bir tartışmada ön plana çıkması gereken masumların mağduriyeti iken "suçlular" ön plana çıkmaktadır. Söz konusu "suçlular", değerlendiren öznenin pozisyonuna göre aşiret reisleri, şeyhler ya da aşiret tipi yaşam tarzı olabileceği gibi ulus-devlet ya da üst düzey bir yönetici olabilmektedir. Bu tutumların, savunma-suçlama refleksleri arasında mağduriyetlerin istemli ya da farkında olmadan araçsallaştırılması olduğu düşünülmektedir.

***

Dersim Olaylarında -ölçeği tartışmalı olsa da- sonuçların somutluğu konusunda bir belirsizlik yoktur. Ama yine de Dersim ile ilgili bazı pozisyonlara daha ihtiyatlı yaklaşmak ve yapılacak farklı açılımlara alan sunmak gerekir.

Bu bağlamda çalışmada -ilk olarak- hâle hitap eden, aktüel niteliğiyle ve sabit konumuyla önsözler analiz edilmeye çalışılacaktır. Önsözler, konuyla ilgili yaklaşımların üzerine inşa edildiği bağlamlar ve hangi tanım aralığında hareket edildiği anlamında en rafine veri kaynakları olarak değerlendirilmektedir.

Adlandırma meselesi ve yaklaşımlara temel teşkil eden bağlamların ortaya çıkarılması bu çalışmanın ilk temel sütununu oluşturacaktır.

İkinci temel tartışma ise tematik bir yaklaşımla inşa edilecektir. Buna göre kapsamlı bir iddia olan önceden planlanmışlık meselesi, tarihyazımı ve tarihte yaşananlar boyutuyla tartışılacaktır. Bu çerçevede ihtimaliyat hesaplarından kamu politikalarının oluşum süreçlerine, bayındırlık yatırımlarından müzakere tecrübelerine uzanan bir yelpazede hareket edilecektir.

Literatür üzerinde belli sınırlamalar getirmeksizin bir çalışma yapmanın oldukça geniş bir alana yayılmayı beraberinde getireceği, dolayısıyla da sığlık/yüzeysellik ihtimalini barındırdığı düşünülerek; konu, önsözler ile önceden planlama teması ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın zamansal sınırlılığı olarak önsözlere dair kısımda 2009-2012 zaman zarfında kaleme alınan eserler üzerinde durulacağı belirtilmelidir. Bu tercihin sebebi, Dersim Olayları'nın 2009 yılı ile beraber siyasi kanallardan gelen etkilerle gündemin bir parçası olmuş olması ve buna koşut olarak 2009 yılı sonrasında Dersim konulu çalışmalardaki görece artıştır.

***

Tarih çalışmalarında öne çıktığı gözlemlenen temel bir söylem, "anlamaya çalışmak"tır.[9] Aslında insan yanı başındaki anlamakta zorluk çekerken veyahut insanların anlaşılamamaktan yakındıkları bir ortamda, geçmişi anlamak iddiası sorunlu görülmektedir. Zira tarih, bir karmaşa olarak da adlandırılabilir. "Birbiri içine geçmiş ve ağırlıklarını kolayca tartamayacağımız bir yığın etmen" (Gauchet, 2000, s.45) ile "pek çok parçası kayıp iç içe geçmeli bir bulmaca" (Carr, 2009, s.64) söz konusudur. Dersim Olayları da hem farklı hem de karmaşık bir konudur. Dersim

[9] Örneğin Donald Quataert ve Kemal Karpat'ın duyarlı konular kategorisinde değerlendirilebilecek 1915 Ermeni Olayları hakkındaki yaklaşımları akla gelebilir. Kemal Karpat, "[d]önemin ruhunu dikkate almak lazım. Bununla kimseyi savunmuyorum. Dönemin ruhunu dikkate almak anlamamızı kolaylaştırır, gerçeği savunmayı sağlar" (2012, s.369) diyerek yüzyıllık bir dönem analizi ile konuya yaklaşılabileceğini ifade etmektedir. Donald Quataert ise "Buradaki amacımız… şiddeti, daha geniş tarihsel bağlamı içine oturtarak anlaşılır kılmaktır. Bütünüyle bakıldığında, bu şiddeti, … her yerde ulus-devletleri doğuran dünya çapındaki bir sürecin parçası olarak kavramak gerekir. Bu şiddeti bağlamına oturtarak küçültmek ya da haklı çıkarmak çabasında değilim" (2009, s.115) cümleleriyle anlamanın nasıl gerçekleşebileceğine dair bir yaklaşım oluşturur. Diğer taraftan anlamak çabasına dair farklı bir vurguyu, Cemil Koçak ve Taner Akçam'da gözlemlemek mümkündür. Buna göre anlamaya çalışmanın olayları haklı göstermek boyutunu içerdiğini ve hatta anlamak ve açıklamak çabasının yumuşatıcı tutum olarak algılandığını akılda tutmak gerekir.

Olaylarında sonuçların somutluğuna karşın önceki sürecin her bir gününün dahi oldukça karmaşık olduğu ve bu karmaşanın literatüre yansıyamadığı değerlendirilmektedir. Söz konusu karmaşa ve yansımanın sürekli akılda tutulması makul bir tavır olacaktır.

Bu çalışmada anlamak[10] eksenli bir öznellik söz konusu olacaktır. Zira tarih araştırmacısı "geçmişin değil, bugünün insanıdır" (Carr, 2009, s.77) yahut eskilerin deyimiyle ibnü'z-zaman ya da ibnü'l-vakittir. Dolayısıyla bugünün esintilerinin çalışmada hissedilmesi pek tabii bulunmaktadır. Daha açık bir ifade ile odak noktasında Dersim Olaylarının ele alınış ve yeniden üretiliş tarzlarının olduğu bu çalışma, alt katmanlarında Türkiye'nin Kürt ve Alevi meselelerinin olumlu yönde gelişimine yönelik bir umudu ve mütevazi bir katkıyı da içinde barındırmaktadır. Ayrıca çekirdeği saran katman olarak da hakkındaki çatışma ve uyuşmazlıkların artan şekilde yoğunlaştığı Dersim Olayları konusunda ihtilafları dönüştürücü bir yaklaşım ortaya koyma ihtiyacı da zikredilebilir.

Yukarıda Dersim Olayları'nın duyarlı bir konu olduğu belirtilmişti ve Dersim çalışmalarının sorunlu olduğu düşünülen çatışmacılık, homojen üstyapısalcılık, durağanlık ve aşırılaşma gibi yanlarına değinilmişti. Bu bağlamda çalışma boyunca zihnimin işleyişinde etkili olacak ilkesel birkaç hususu belirtmekte fayda görüyorum.

Aslında seçilen yöntem, belirlenen sınırlılıklar, alt problemler ve akademik çalışmanın birçok unsuru, araştırmaya "istediğini söyletmeye" yarayacak araçlar olarak kullanılmaktadır/kullanılabilir. Böylelikle özne, nesnesini daha baştan belli bir takım hedeflere kanalize edebilmektedir ki bunun somut örneği belirlenen alt sorular, kapsam ve yöntemi ile hazırlanan/hazırlamış olduğum tezimdir. Bu bağlamda, okunmakta olan bu çalışma, göz bağlarından (bir başka deyişle taraf tutmanın

[10] Anlamaya çalışmak, bir boyutuyla öznellik içeren bir girişimdir. Anlamak, sözlük anlamıyla "bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak"tır (TDK Sözlük). Biraz daha akademik bir tanımlama yapmak gerekirse tasvir/betimleme ve açıklamanın sonrasındaki bir adımdır. "Betimleme neyin ne olduğunun, şeylerin nasıl başlayıp sürdüğünün ya da bir durumun, kişinin ya da olayın neye benzediğinin resmini çizmektir" (Punch, 2005, s.16). Açıklama ise "…şeyin, şeylerin nasıl oluşup sürdüğünün ya da bir şeyin ya da kişinin neye benzediğinin nedenini bilmektir" (Punch, 2005, s.16). Bir başka ifadeyle açıklama, "Şeylerin, olayların, durumların nedenlerini bulmayı, bulundukları duruma nasıl ve niçin geldiklerini göstermeyi gerektirir" (Punch, 2005, s.16). Bu ifadelerden hareketle açıklamanın, bir sebep-sonuç ilişkisini karakterize ettiği söylenebilir. Anlamak, tasvir ve açıklamadan sonra bir üçüncü adım konumundadır. Anlamayı "…zihinsel imgelerimizle incelenen nesnenin gerçekliğine nüfuz edebilme çabası" olarak tanımlamak mümkündür. Bu niteliğiyle algılama ve semboller, anlama sürecinde etkilidir. Dolayısıyla tasvirden anlamaya doğru giden süreçte zihniyet parametreleri artan oranlı şekilde etki gösterir veya öznellik yoğunluğu artar (Davutoğlu, 2001, ss. 1-3).

körleştirici etkilerinden) azade bir biçimde kaleme alınmaktadır. İncelenen nesneler, -doğal olarak- objektif bir biçimde aktarılırken, analiz safhasında da "tarafsızlığa" ziyadesiyle dikkat edilmektedir. Buradaki tarafsızlık, yukarıda da belirtildiği gibi, literatürdeki ihtilaflar arasında uzlaşma imkânlarını zorlamaktır.[11]

Çalışmanın akışında öncelikle ilk yüksek lisans deneyimim anlatılacaktır. Tez danışmanımla görüşmelerimizden derlediğim notlarla oluşturulacak bu bölümde, yöntem ve içerik olarak "sorunlu" bir yaklaşım örneği gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından verili-sabit alan niteliğiyle önsözler, içeriğinde yer alan adlandırma eğilimleri ve konunun hangi bağlamlarda ele alındığı tartışılacaktır. Bu bölümde diyaloğu zorlaştıran yaklaşımlara işaret edilecektir. Üçüncü bölümde ise tarihyazımı ve tarihte yaşananlar boyutlarıyla önceden planlama iddiası tartışılarak bu yaygın iddianın sağlam ve esnek yönleri gösterilmeye çalışılacak ve ayrıntılara odaklanarak daha farklı bir yazımın mümkün olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

[11]Tarafsızlık, Kemal Tahir'in Kurt Kanunu romanının bütününde tartıştığı bir meseledir. Kitapta olunur-olunamaz, nasıl işlev gösterir, gerçeğe yaklaştırır ya da gerçeği görmemeye neden olur, sorumluluklardan kaçınmayı sağlar gibi eksenlerde tartışılan tarafsızlık meselesi, nihayetinde politik bağlamlar içeren "boğuşmaları insancıl kılmak" noktasında irdelenir (Tahir, 2006, s.215). Bu düşüncenin çalışmama ilham kaynağı olduğunu belirtmeliyim.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR TEZİN HİKÂYESİ

1.1. "Dersim Olayları ve Çözüm Stratejisi"

Bu çalışmanın motivasyonu olan tezimin konusu; Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı Başkanlığı tarafından sözlü olarak tebliğ edildiğinde, başlıkta tırnak içinde yer alan ifade vurgulanmıştı. Bu vesileyle 2010 yılının İlkbaharının son günleri Dersim'e dair araştırma ve düşünme serüvenimin de başlangıcı oldu.

Birçok enstitü, enstitü yönetim kurulunun öğrenciye tez konusu belirlemesine imkân sağlayan bir yönetmeliğe sahiptir. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü de bunlardan biridir. Bu bağlamda, yasal dayanak ile Enstitü müdürlüğünün zihin dünyasının kesiştiği bir noktada ben ve Dersim Olayları yer almaktaydı. Akademik kadrosu büyük çoğunlukla sivil, idari yapısı ise askerlerden oluşan enstitüde, müdürlük görevini ifa eden ve aynı zamanda tez danışmanım olacak komutanın rütbe olarak diğer komutanlardan önde oluşunun sağladığı avantajla Dersim'e dair bir tez yazılması kararı alınabilmişti. Bu noktada Dersim tezi fikrinin soğuk karşılandığını ancak hiyerarşinin baskın gelerek karar aldırdığını, tez yazımı boyunca konuştuğum rütbeli askerlerden edindiğim bir izlenim olarak paylaşmakta fayda görüyorum. Tevdi edilen tez konusu, hiyerarşinin soğukluğu yönüyle örgütlü-kurumsal bir karardan ziyade bireysel bir çabanın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Daha açık bir anlatımla, ilk yüksek lisansımı tamamladığım, apayrı bir dünyaya dair birikim edindiğim ve "Harbiyeli olma" kültürünü gururla taşıdığım Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde, beni tez öğrencisi olarak seçen danışmanımın sahip olduğu askeri rütbenin, bu teze açılan kapıyı aralayan bireysel bir avantaj olduğu önemle belirtilmelidir.

Danışmanımın zihninde teze dair başı sonu belli bir şablon olduğu söylenebilir. Zihnindeki şablondan hareketle, tezin problemi, amacı, önemi ve sınırlarını kapsayan

giriş bölümü oluştu ve enstitüye tez önerisi olarak sunuldu. Bu noktada enstitüdeki işleyişe dair bir açıklama yapmakta yarar var. SAREN, tez önerilerini de tez savunması düzeyinde ciddiyetle ele alan ve tartışan bir akademik kültüre sahiptir ve sunulan tez önerisinde tutarlı olunması önemsenmektedir. Tez önerisi olarak enstitünün kabul ettiği ve büyük oranda danışmanımın zihnindeki şablonu yansıtan fikirlerin -birazdan okunduğunda görülebileceği gibi- bir yaklaşım biçimine işaret ettiğini düşünüyorum ve Dersim Olaylarının ele alınış tarzlarına dair bir örnek olarak ana izlekleriyle anlatmak istiyorum. Bu anlatımı görüşmelerimizde tuttuğum yoğun notlara dayandırdığımı belirtmeliyim. Ayrıca danışmanımın fikirlerini hem tırnak içine alarak hem de dar aralıklarla, farklı bir paragraf girintisiyle ve italik olarak anlatarak mümkün olduğunca vurgulamak istediğimi ifade etmeliyim.

> *" 'Kötü' diyen, 'iyi' diyen, 'başarı' diyen, 'katliam' diyen şeklinde eleştiriler var ancak konuya stratejik bir bakış açısı ile bakmak gerekir. Öyleyse bu tezi, Dersim olayında Cumhuriyet hükümetinin bir strateji oluşturduğu ve bu strateji bağlamında Dersim'de yapılanların bir anlam ifade ettiği ekseni üzerinden tartışmalıyız"* (Ahmet Küçükşahin, 22.11.2010, Kişisel Görüşme).

Danışmanımın yaklaşımının ilk adımı, Dersim konusunu bir strateji konseptine yerleştirerek anlamlandırmaya çalışmaktı. Sunduğu bu strateji konseptine göre hedef önemlidir. Sonuçtan ziyade hedefler baz alınır zira strateji *"bir durumdan bir noktaya gitme hadisesi"*dir ve *"Dersim konusunu bir hedefe ulaşma anlamında ele almak gerekir."* Aşağıda görüleceği üzere sonuçtan yani reel durumdan uzaklaşarak, hedefler üzerinden bir analiz gerçekleştirmek meselenin insani boyutunu kapsam dışında tutmanın bir aracı olarak değerlendirilebilir.

Danışmanımın zihnindeki şablonun ilk adımı ve temel taşı olarak sunduğu strateji konseptinin bir diğer boyutu, Cumhuriyet'in devrim stratejisi ve Dersim'deki uygulamaların dayandığı strateji şeklinde yapılan bir ayrım ve bu iki birim arasındaki ilişkidir:

> *"Muayyen bir inkılap sürekliliği… İlk olarak bu var mı, yok mu? Bunun gereği olarak mı Dersim yapıldı yoksa Dersim başlı başına bir olay mıydı? Bu soruya cevap bulabilmek için öncelikle Türk devrim stratejisini bulmak zorundasın. Devrimleri bir zincirin halkaları olarak varsayarsak o zincirin halkaları arasındaki bağlantıyı bulmak zorundasın. Ondan sonra Dersim bu zincirin bir parçası mı değil mi, bu soru üzerinde duracaksın. İspatlamak istediğimiz konu bu. Ondan sonra da o bölgede yapılan icraatları değerlendirmek gerek. Şöyle ki Dersim'de olan biten, halkalardan biri ise yani inkılâp sürekliliğinin bir parçası ise diğer devrimlerin özelliklerini*

taşıması gerekir. Bir ziynet takımı gibi de düşünebilirsin. Küpeler, kolye, broş, saç tokası vs. Bunların hepsinin bir takım olması için desenlerinin birbirine uyması lazım. Aksi halde uyumsuzluk olur ve bir takım oluşmaz. Bu anlamda Dersim ile ilgili uygulamalarda ve diğer devrimlerde gördüğün motiflerin, desenlerin uyumlu olup olmadığını ortaya çıkarmak durumundayız. Örneğin o esnada Türkiye'nin herhangi bir tarafında yapılanlar Dersim'de yapılamıyorsa ve eğer uygulamalardan sonra Dersim'de de yapılmaya başlandı ise motifler örtüşüyor demektir. Bundan dolayı Dersim'e dair uygulamaların amacı oradaki insanları kimlikleri nedeniyle bir yerlere göndermek değil, oradaki insanların medeniyete kavuşturulması demek. Askere almak bir gösterge ise, bölge insanını askere çağırmak devletin bir gücü ise, gücünün göstergesi ise devletin otoritesini Dersim'e götürdüğü sonucuna ulaşılabilir. Oradan vergi almak, orada devletin varlığını tanıtmanın bir göstergesi ise 1935'e kadar vergi alınamamış, ondan sonra alınmış ise bu durum otoritenin bir yansımasıdır. Bu modernleşmenin bir gereği olarak çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefinin bir uzantısıdır, diğer inkılâplardan bir farkı yoktur. Türkiye Cumhuriyetinin bütününü düşün, bu bölge tuhaf bir yer. Her yer beyaz, burası kırmızı. Uygulamalardan sonra orası da beyaz oldu. Bu yönüyle Dersim'de yapılanlar Devrim Kanunları ile paralellik arz ediyor mu etmiyor mu?" (Ahmet Küçükşahin, 29.11.2010, Kişisel Görüşme).

Danışmanımın zihnindeki şablonda *Cumhuriyet'in devrim stratejisi* oldukça önemli bir dinamik görünümündedir. Tezin amacı üzerine görüşmelerimizde belgelerin tez içindeki konumuna dair düşüncelerimi arz ettikten sonraki tutumu *devrim stratejisi*ne ne düzeyde önem verildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

"Konumuzda amaç belgeler değil. Bizim amacımız Dersim Olaylarının bütün içinde değerlendirilmesi gerektiği. Örneğin Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefi ve devrimler dikkate alınmadan Dersim'in anlaşılamayacağı düşüncesi bizim için önemli bir iddiadır. Bunun da ötesinde, tekrar ifadesiyle, biz stratejik bakacağız. Dersim'e dair uygulamalar bir stratejinin parçası mıdır?"(Ahmet Küçükşahin, 22.11.2010, Kişisel Görüşme).

Bu alıntıda geçen *bütün* vurgusunun altını kalınca çizmek gerek zira zihnindeki şablonun, eleştirileri anlamlandırma eğilimi şu şekildedir: *"Eleştiriler bütünü kavrayamamak nedeniyle vücut bulmaktadır"* (Ahmet Küçükşahin, 22.11.2010, Kişisel Görüşme).

Strateji konseptinin bir başka boyutu, stratejik seviye ve taktik seviye şeklindeki ayrımdır. Sunulan konsepte göre sahada yaşananlar –örneğin bir çavuşun yaptıkları- taktik seviye kapsamındadır ve tezin kapsamı dışındadır. Bunun yerine

niyetler, fikirler ve ulaşılmak istenen hedefler düzeyinden analiz yapılmalıdır ki bu çaba stratejik seviyeye işaret eder. Bu ayrımın, onun zihnindeki Dersim için önemli bir işlevsel boyutu da bulunmaktadır. Buna göre Dersim Olaylarının insanî boyutunun yazmakta olduğumuz tezle ilişkisine dair ısrarlı sorularım, taktik seviye-stratejik seviye ayrımıyla karşılanmıştır. Onun temel argümanı tezin konu kapsamının daha farklı olduğu, sahada yaşananların taktik seviye şeklinde adlandırılabileceği; bizimse stratejik seviyeyi mercek altına aldığımız şeklinde idi.

> *"Tezin yaklaşımı stratejik seviyeden olacak. Olayın stratejisinden bahsedeceksin. Yani sen, tartışmalı konulara geldiğin zaman, arzu edilmeyen şeyler olmuş olabilir deyip taktik seviye ile stratejik seviyeyi birbirinden ayıracaksın. Çünkü taktikteki hatalar stratejinin yanlışlığını göstermez ya da stratejiyi olumsuzluğa götürmez. Örneğin Sarıyer'e gitmek istiyorken yolda kaza olmuş olabilir ve senin yolun aksamış olabilir. Bu anlamda bir takım kesintiler, yanlışlıklar ve sahada gerçekleşen olaylar nedeniyle stratejiyi taktikten ayrı tutalım ve biz Dersim konusuna stratejik seviye açısından bakalım"*(Ahmet Küçükşahin, 08.12.2010, Kişisel Görüşme).
>
> *"Biz, oraya müdahale için düşünüldü, taşınıldı gibi bir sonuç peşindeyiz. Bu arada 'şu kadar insan öldü' gibi şeyler de tezin kapsamı dışında. 'Yapılan stratejiye dair farklı iddialar söz konusudur' diyebilirsin. Bu yapılanlar taktik seviyededir. 'Taktik seviyede arzu edilmeyen olayların olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.' Bunu yazabilirsin. Bunun dışındakiler bu tezin ilgi alanının ötesinde. Biz olayın çok yukarısındayız. Stratejik seviyeyi değerlendirme çabasındayız"* (Ahmet Küçükşahin, 29.11.2010, Kişisel Görüşme).

Strateji konseptinin üzerine inşa edildiği bir başka boyut kronolojidir. Daha açık bir ifade ile zamanlama üzerinden bir analiz yapılarak –yukarıda da değinilen- Cumhuriyet'in inkılap stratejisi ile Dersim için hedeflenenler arasında bir bağ kurulmaya çalışılarak stratejik seviyeden bir bakış geliştirmek mümkündür:

> *"Devrimleri kronolojiye yerleştirmeden, Dersim'i anlamak zor olur."*
>
> *"Oraya niye 1930'da değil de 1935-36-37'de müdahale edildi/edilebildi sorusunun cevabını arıyoruz. Cumhuriyet hükümetinin bir stratejisi var mıydı? Eğer varsa Dersim'de yapılanlar bu stratejinin bir parçası olarak değerlendirilebilir mi? Açarak söylersek icraatlar gelişigüzel-lalettayin, 35 yılı ile beraber bir anda mı başladı? Yoksa 1924'te, 28'de veya 30'da da kabullenemiyor ancak elinden bir şekilde bir şey gelmiyor ve 1935-36 yılları ile beraber belli hazırlıklar akabinde harekete geçildi denilebilir mi şeklindeki sorulara cevap arayacağız. Böyle olup olmadığını ortaya çıkarmayı hedefliyoruz."*
>
> *"1935-37 yılları arasında yapılanları, motif-desen bağlamında diğer devrimlerle bir süreklilik içinde okuyabilir miyiz? Kılık-kıyafet, Medeni*

Kanun, Şapka İnkılâbı ve sair yeniliklerin içerisine Dersim'e dair hedefleri yerleştirebilir miyiz?" (Ahmet Küçükşahin, 29.11.2010, Kişisel Görüşme).

Danışmanımın zihnindeki şablonun önemli aşamalarından biri de Dersim'in etnik yapısıdır. Görüşmelerde tezin sınırlarına dair şu açıklamayı getirirken etnik yapıya dair görüşleri de ortaya koymaktaydı:

> *"Bizim işimiz oranın etnik yapısı değil. Oranın sosyo-kültürel yapısını, gelişmişlik düzeyini, aşiret oluşumlarını ele alırsın. Bunda bir problem yok. Bu arada Dersimlilerin Horasan'dan gelen Zazalar olduğu ve sair şeylere de değinebilirsin ama bunlar Kürt, Türk gibi hükümler vermek son tahlilde bizim işimiz değil." Bu perspektifin devamı olarak gelen ifadeler de önemli görülmektedir. "Kürt aşireti yazılacağı yerde bölge aşiretleri ifadesi daha makbul. Kavramlar çok önemli. Bölge halkı, Zaza halkı, Kürt halkı ifadelerinin hepsi farklı varlıklara işaret eder. Orası esasen Zaza, Kürt değil. 1930'ların bilgi birikimi bugüne göre daha sınırlı. Algılarda yer etmiş bir 'Kürt' var. Yol yordam bilmeyen, dağlarda yaşayan, medenileşmemiş anlamında kategorik bir 'Kürt' kullanımı var 1930'lu yıllarda"* (Ahmet Küçükşahin, 29.11.2010, Kişisel Görüşme).

Bir diğer önemli aşama, mukayesedir. Onun şablonunda mukayese oldukça işlevsel bir mekanizmadır. Aşağıda görüleceği üzere, *"o kadar da haksız olunmadığı"* mukayese aracılığıyla gösterilebilecektir.

> *"Sonuca ulaşılıp ulaşılamaması bizi ilgilendirmiyor. Biz strateji bütünlüğünü arıyoruz. Strateji bütünü içerisinde yer alıyor mu almıyor mu? Yer almıyorsa hangi esaslar dâhilinde yer alıyor? Yani oradaki uygulamalar toplumun her kesimine yönelik yapılan şeylerken, ülkenin geri kalan kısmı için birçok şeyler tasavvur edilirken Dersim'de yapılamıyor. Örneğin çevre iller ile Dersim'in vergi oranları kıyaslanarak dahi Dersim'in durumu ortaya çıkarılabilir. Zira modern Türkiye ile irtibat kurmak istemeyen bir bölge olarak Dersim ortada. Asıl problem olarak bunu göstermeliyiz. Bir nevi iyileştirilmesi gereken hastalık. Ne olduğunu, ne olacağını bilemediğimiz bir ur. Çevresine zarar veriyor ve ileride daha ciddi sorun çıkarabilir."*
>
> *"1935'e gelinceye kadar Dersim'e neler yapıldı ve neler niye yapılamadı? Örneğin Tokat'ı al. Oraya neler yapıldı da Dersim'e yapılamadı? Aradaki fark ortaya çıkacaktır. Devlet, bir anlamda bu farkı kapatmak üzere Dersim'e girmiştir. Mukayese önemlidir zira o kadar da haksız olunmadığının berrak bir göstergesi olabilir"*(Ahmet Küçükşahin, 29.12.2010, Kişisel Görüşme).

Onun bu düşüncelerini aktardıktan sonra, birkaç düzeyde yorum yapmak imkân dâhilindedir. İlk olarak, bütün bu düşünceler, "…harekâtın meşrulaştırılması bağlamında tek parti zihniyetinin nasıl güncellenebileceğinin örnekleri…"nden biri

olarak değerlendirilebilir (Ete, 2011). Esasında Dersim Olaylarının strateji perspektifinden tartışılması özgün bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber strateji konseptinin mevcut devlet odaklı literatür çerçevesinde şekillendiği ve tek parti zihniyetinin güncellenmesine koşut olarak meşrulaştırılmasına da alan açtığı düşünülmektedir. Stratejik seviye ile taktik seviye ayrımı, sahada arzu edilmeyen şeyler olabileceği, 1930'lardaki egemen güç tarafından arzu edilen/hedeflenen sonuçların reel sonuçlara baskın çıkarak tezin amacını teşkil etmesi, Dersim'in devrimlerin bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesi, devrimlerin stratejisi ile Dersim stratejisi arasındaki ilişki, motiflerin uyumu arayışı, devrim kanunları ile paralellik düşüncesi, zincirin halkaları metaforu, çağdaş medeniyet hedefi vurgusu, ur benzetmesi, görece haklı olduğunu vurgulama kaygısı, yaşananlara göreli bir meşruiyet kazandırma yolunda araştırmaya istediğini söyletmenin araçları olarak görülebilir. Aynı zamanda böylesi duyarlı bir konuda, "haklı olduğumuz hususlar da var" denmesi mağdur edilmekten kaynaklanan hissiyatın daha da derinleşmesine neden olabilecek bir tavır örneği olarak konuya yaklaşım tarzının ne düzeyde önem arz ettiğinin göstergesidir.

Okunmakta olan bu teze ilham veren bir başlangıç noktası olarak ilk yüksek lisans tezim, bu bahsettiğim alt sorular ve konu kapsamı ile araştırmacının araştırmasını istediği sonuca ulaşabilecek şekilde kurgulamasının yetkin bir örneği konumundadır. Bir başka ifade ile özne, nesnesini bilimsel araştırmanın doğasına aykırı bir biçimde daha baştan belli bir takım hedeflere kanalize edebilmektedir. Tezin güncellemeci-meşrulaştırıcı ve dolayısıyla kapsayıcı-birleştirici olmama nitelikleri, duyarlı tarihi tecrübelerin yeniden üretilmesi sürecindeki yaklaşımların taşıdığı önemi anlamayı kolaylaştıracaktır.

Duyarlı bir konu olan Dersim Olaylarına yaklaşım tarzı ve ele alış biçimi olarak sorunlu görünen tek perspektif, elbette ki onun perspektifi değildir. Aşağıda da ifade edildiği üzere mağduriyetin tanıklarının anlatımları dışındaki adlandırma, bağlam ve planlanmış kurgu iddiaları; diyalog kanallarını tıkayan, tepki oluşturan, hazım güçlüğü üreten ve hatta politik ihtiraslarla zihinsel inkıtaa razı olan nitelikleriyle problem ihtiva eder görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖNSÖZLERDE ADLANDIRMA VE BAĞLAM

Duyarlı bir konu olan Dersim Olaylarının ele alınış ve yeniden üretiliş süreçlerine dair hazırlanan bu çalışmada, analiz edilecek ilk birim olarak önsözler üzerinde durulacaktır. Önsözler, adlandırmaları ve bağlamları gözlemlemek için oldukça rafine kaynaklar olarak görülmektedir. Bir başka anlatımla, önsözün yazarının farklı tartışmalara ya da problematiklere değinmeden kanaatlerini doğrudan aktardığı bir alan olarak değerlendirildiği ifade edilebilir. Dolayısıyla -giriş bölümünün en başında belirtildiği gibi- literatürün pozitif durumunu tespit edebilmenin en dolaysız yolu olarak da önsözlerin analiz edilmesi gösterilebilir. Ayrıca bu analizin pozitif durumu tespit edebilmenin ötesinde bir yarar sağladığı da düşünülmektedir. Şöyle ki verili bir alan seçilmekte ve belirlenmiş sorular aracılığıyla tahlil edilmektedir. Bu niteliğiyle anket çalışmasına da benzetilebilir. Kabaca, anketin uygulanacağı evrenin bu çalışmadaki karşılığı önsözler; anket sorularının karşılığı ise adlandırma ve bağlam arayışıdır. Böylelikle çalışmanın bilimsellik kaygısının görece pozitivist bir açıdan giderilmeye çalışıldığı iddia edilebilir.

İlkesel olarak kategorize etmeye görece soğuk baktığımı belirtmeliyim. Bununla beraber benzer motifleri içeren çalışmaların bir arada değerlendirilmesinin daha bütüncül bir perspektif kazanmak adına faydalı olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, önsözleri oldukça kaba hatlarıyla savunmacı ve eleştirel literatür olarak iki alt başlık altında incelemek istiyorum. Çalışmamın giriş bölümünde savunmacı ve suçlayıcı reflekslere atıf yaparak bu iki perspektif arasındaki ilişkinin gerilimi yüksek tartışmalar ihtiva ettiğini belirtmiş ve böylelikle diyalojik ortamların oluşamadığını ifade etmiştim. Şimdi ise her bir perspektifin basit algılarla ve klişe ifadelerle ne düzeyde bir muhatapsız konuşma niteliği taşıdığını göstermek düşüncesindeyim.

1.1. Devlet Eksenli Savunmacı Literatür

Doğan Doğan: "Dersim Olayı ve Dersim'in Türklüğü Üzerine"

Doğan Doğan'ın "Dersim Olayı ve Dersim'in Türklüğü Üzerine" adlı eseri savunmacı literatür kapsamında ele alınacak ilk çalışmadır.

Doğan'ın önsözdeki ilk vurgusu, Dersim Olaylarının hakkında çok konuşulan konulardan biri olduğudur. Bunun devamında da "en çok kötüye kullanılan" olayların başında geldiği iddia edilmektedir (Doğan, 2012, s.11).

Yazar, bir siyasi figürün konuşmasının "bahane edildiğini" ifade eder. Doğan'a göre sözel bir şiddet yaratılmıştır ve "dış güçler", "işbirlikçiler", "Kürtçüler" ve "dinciler" bu süreçten yararlanmaya çalışmaktadır. Mezkûr kimseler, bu süreçte Atatürk ve Cumhuriyet "düşmanlıklarını" ortaya koymuşlardır. Doğan Doğan, bu kimseleri "riyakâr", "ikiyüzlü", "takiyyeci" ve "Dersimci Alevici" olarak nitelendirdikten sonra tarihsel bir bağ kurar: "Sanki ceddimiz dedikleri Osmanlı'nın Alevi katliamları unutulmuşçasına Dersim olayını kullandılar" (2012, s.11).

Doğan Doğan, Dersim Olaylarını tanımlayarak söze başlar ve Olayların "tarihinde[n] gelen Alevi ayaklanmalarının bir versiyonu" olarak değerlendirildiğini ifade eder ve bu değerlendirmenin imkânsızlığına işaret eder. Zira yazara göre, Alevi ayaklanmaları Osmanlıların "gericiliğine, sömürücülüğüne, ayrımcılığına karşı yapılmış haklı isyanlardır ve objektif olarak, halk isyanıdır ve ilericidir" (2012, s.11). Yazar Doğan, bu açıklamaların ardından "Dersim isyanı"nı tanımlar: "feodal sistemi koruyan, korumak isteyen unsurların ağa-aşiret-seyit üçlüsünün çıkarlarını ve egemenliklerini korumak isteyen, feodalizmin tasfiyesine karşı çıkan daha çağcıl ve yeni olan modern Cumhuriyete karşı çıkan bir gerici düzen talebidir. Bu isyanda halkın talepleri de, çıkarı da yoktur" (2012, s.11).

Yazar Doğan, "Dersim isyanı" hakkındaki açıklamalarına devam eder. O'na göre isyanın temel güçleri, "emperyalizm, feodalizm ve onun unsurları olan ağa-aşiret-seyit üçlüsünün çıkarsal koalisyonudur" (2012, s.11).

Doğan Doğan, bu bağlamda, perspektifini genişleterek "Dersim ve Kürtçü-dinci isyanların arkasında Türkiye karşıtı emperyalist güçler, her dönem ve mutlaka olmuşlardır" iddiasında bulunur. Doğan'a göre emperyalistlerin isyanlarda çıkarı vardır ve Türkiye'yi güçsüz kılmaya çabalamaktadırlar (2012, s.12). Yazar Doğan, bu şekilde uluslararası düzlemde bir çıkarım ortaya koyduktan sonra ülke düzeyinde "Kürtlerin Kürtleştirilmesi" ve "Dersimli Türk Alevilerin Kürtleştir[il]me politikalarına" işaret eder (2012, s.12).

Doğan Doğan, son olarak da Kürt sorununu kısaca tanımlar ve soruna çözüm getirir: "Kürt sorunu toprak sorunudur, işsizlik sorunudur. Toprak devrimi; köylünün ücretsiz topraklandırılmasıdır. Olayın en köklü çözümlerinden biri ve en önemlisi bu olacaktır. Bunun dışındakiler yapaydır ve çözüm getirmeyecektir" (2012, s.12).

Doğan Doğan'ın çözümlemeleri, ilk planda; kolay tüketilebilen, bir nevi "fast food" kavramlarla örülmüş görünmektedir. Dikkat çeken ancak inandırıcı olmadığı düşünülen dinci, Kürtçü, işbirlikçi, takiyyeci, düşman vs. kavramlarla yaklaşımını kuran yazar, emperyalist çıkarlar ve Kürtleştirilme iddiası ile olayları farklı bir düzleme taşır görünmektedir. Bu vurguların sahip olduğu tahrip gücünün, Dersim'e dair aktüel tartışmalara derinlik kazandırmak ya da yön vermekten ziyade müzakere alanını daraltıcı bir etki yaratabileceği değerlendirilmektedir. Zira Doğan'ın ifadelerinde saflar çok net belirlenmiş ve tabirler berraktır.

Doğan Doğan'ın yaklaşımları, Dersim Olaylarını ele aldığı bağlam açısından da oldukça rafine bir görünüm arz eder. Yazar, Dersim'in Osmanlılardaki Alevi isyanlarının bir yenisi olduğu görüşünü eleştirerek başlar. Osmanlıdaki isyanları halkın haklı ve ilerici karşı duruşu olarak niteleyen Doğan, Türkiye Cumhuriyetindeki olayları gerici-feodal bağlamda değerlendirir. Buna ek olarak da klasik realist uluslararası ilişkiler anlayışıyla "emperyalist dış güçler"i zikreder.

Ayrıca, yazarın pozisyonu, modern devleti ve Türk-Alevi kimliğini önceler görünmektedir. Yazara göre Dersim tartışmalarında devlete düşmanlık ve bir kimlik grubunu dönüştürmeye yönelik çabalar söz konusudur. Yazar Doğan, bu noktada, Dersim'i eleştirel yaklaştığı Kürt meselesinin içine yerleştirmektedir. Zira önsözün son kısmında, Kürt meselesine atıf yaparak, Kürt meselesinin iktisadi bir sorun olduğu söyler ve "köklü çözüm önerisi"ni sunar: Topraklandırma.

Kağan Gökalp: "Dersim'in Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi: Dersimli Diyap Ağa"

İkinci yazar olarak yer verilen Kağan Gökalp, "…herkesin zihninde bir 'Dersim' algısı vardır" diyerek önsöze başlar. Tam adıyla "Dersim'in Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi: Dersimli Diyap Ağa", söz konusu algıya ek olarak araçsallaştırılan Dersim vurgusunu yapar. Gökalp'e göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti hassas bir dönemdedir ve Dersim Olayları, "…devletin 'milli birlik ve

bütünlüğü' ile eş zamanlı olarak tartışılmaktadır." Kağan Gökalp'e göre "siyasi Kürtçüler" ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu düşüncesiyle hesaplaşma telaşına düşen gruplar" Dersim tartışmaları ile Cumhuriyeti "sorgulama" çabasındadırlar (2011, s.9).[12]

Dersim çalışmalarında gözlemlenenin aksine, bariz bir "devlet" vurgusuyla söze başlayan Gökalp, Dersim çalışmalarında sık rastlanan vurguyu tekrar ederek devam eder: "Dersim, siyasi ve örgütsel baskılarla adeta susturulmuş durumdadır. Tarih içerisinde 'direniş' kavramıyla özdeşleşmiş olan Dersim, bütün siyasi senaryolara ve oyunlara karşı cevap üretmekte zorlanmaktadır" (2011, s.9). Dersim çalışmalarında, görece ortak değini alanı olarak nitelendirilebilecek "susturulmuş, engellenmiş" söylemi farklılaşarak devam ettirilmektedir: "Bazı Dersimliler, 'siyasi Kürtçülüğün' etkisi altında kalarak… bazıları da 'siyasi ikbal' peşine düşerek 'kendileri olmaktan' uzaklaşmışlardır" (Gökalp, 2011, s.9).

Kağan Gökalp, bir sonraki paragrafta, daha net biçimde farklılığını ortaya koyar. Dersim'in en bunalımlı dönemlerde dahi çözüm üretebilecek "birikime ve ferasete sahip" olduğunu ifade eden Gökalp, bunun "en güzel örneklerinden biri" olarak Dersim'i temsilen Milli Mücadele'ye katılan Diyap Ağa'yı işaret eder (2011, s.9).

Yazar, Dersim, tarih ve bugünkü travmalar arasında bir bağ kurar. Buna göre Diyap Ağa, Dersim'i savaş yıllarının karmaşasından korumaya çaba sarf etmiştir. Yazar, bugün için Diyap Ağa'yı "doğru anlamanın" travmadan çıkışta işlevsel olacağını ileri sürmektedir (Gökalp, 2011, s.10).

Kağan Gökalp, bu düşüncelerle eserini hazırlamaya başladığını belirtir. Bununla beraber yazılı belge eksikliği üzerinde duran yazar, bu engeli yumuşatabilmek adına "halk hafızasına" başvurduğunu ifade eder. Bir diğer ifade ile sözlü anlatımlardan yararlandığını beyan eder (Gökalp, 2011, s.10).

Belge eksikliğini ilk zorluk olarak niteleyen Gökalp, ikinci bir zorluk olarak "bilgi kirliliği"nden bahseder. Yazar, "Kürtçü propaganda", "Ermeni kaynaklı iddialar" ve "aşiretler arasında yaşanan ihtilaflar"dan kaynak bulan "yanlış

[12] Bu noktada yazar hakkında bir bilgiyi paylaşmakta fayda görülmektedir. Yazar Kağan Gökalp, Çemişkezeklidir. Bu niteliği ile eserine konu ettiği Diyap Ağa ile hemşeridir.

bilgiler"in varlığının altını çizer. Böyle bir bağlamda yorum yapmak durumunda kaldığını ifade eden yazar Gökalp, tarafsız kalmadığını ve "Kürtçülerin ve Ermenilerin iddialarına milli hassasiyetle cevap verme ve Diyap Ağa'yı savunma düşüncesinde" olduğunu ifade eder (2011, s.10).

Kağan Gökalp, öncelikle farklı Dersim algılarına işaret eden bir başlangıç yapar. Bu tarz bir başlangıç, ilk aşamada farklı gerçeklikleri kabul etmeye dönük bir çalışma izlenimi uyandırmaktadır ancak ilerleyen satırlardaki hesaplaşmalar Gökalp'in pozisyonu netleştirmektedir. Gökalp'in vurguları, önceki sayfaları hatırlatır niteliktedir. Yazar Doğan'ın "kullanılan" vurgusunu hatırlatacak şekilde, Dersim'in araçsallaştırıldığının altınız çizen Gökalp, direniş söylemiyle de Cemal Taş'ın –aşağıda karşımıza çıkacak olan- "tarih boyunca hükümranlıklara karşı çıkış" söylemini hatırlatır. Ayrıca giriş kısmında kısaca değinilen "dile getiril(e)memişlik" ile paralel şekilde ancak farklı muhtevada "susturulmuş, engellenmiş" vurgusunu yapan yazar, Diyap Ağa figürünü ele alan çalışmasıyla Dersim literatüründe nispeten zayıf kalmış bir konuya odaklanmıştır.

Yazar Gökalp, Doğan Doğan'a benzer şekilde, birlik-bütünlük, siyasi Kürtçüler, kurucu düşünceyle hesaplaşma, hassas konjonktür, cumhuriyetin sorgulanması gibi kavramsallaştırmalarla hareket etmektedir. Konun yerleştirildiği bağlam, bir şekilde söylen(e)meyenlerin, göz ardı edilenlerin, "Ermenici" ve "Kürtçü" iddiaların ve "yanlış bilgiler"in milli hassasiyetlerle eleştirilmesi ve Diyap Ağa figürünün savunulması gerekliliğidir. Bu vurgular arasında üzerinde durmakta yarar görülen söylemler, kurucu düşünceyle hesaplaşma ve cumhuriyeti sorgulamadır. Çalışmamın giriş kısmında, analitik yaklaşımın gerekliliğini alt birimlerin taşıdığı önemin altını çizerek vurgulamaya çalışmıştım. Gökalp'in öne çıkardığı sorgulama ve hesaplaşma bağlamlarında da analitik yaklaşım eksikliğinin kendini gösterdiğini düşünmekteyim. Zira tarih, 1920'lerin ilk yarısında çok sesli bir eksende akarken, 1920'li yılların ortasından sonra seslerin artan oranlı şekilde azaldığı ve tekleştirilmeye çalışıldığı bir eksende akmaya başlamıştır. Daha açık bir ifadeyle 1920'lerin ilk yılları ile 1930'ların ortaları farklılaşan siyasi pratikleri haizdir. Özellikle de Dersim Olayları bağlamında politikaların sorunlu yönlerinin tartışılmasını, kurucu düşünceyle hesaplaşma ya da cumhuriyeti sorgulama gibi söylemlerle olumsuzlamak, mantığın alanını daraltmak ve düşünmeyi sınırlamak

olarak nitelendirilebilir. Böylesi bir yaklaşım, ortaya bir gelecek perspektifi koymanın sorumluluğunu taşımayan ve saklı diyalog tohumlarının yeşertilmesini çok derinden engelleyen bir yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır.

Necmi Günel: "Dersim İsyanı"

Çalışmamda yer verdiğim üçüncü eser, Necmi Günel'in "Dersim İsyanı" başlığıyla basılan eseri esasında İstanbul Üniversitesi'nde Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Prof. Dr. Erol Cihan danışmanlığından kaleme alınmış ve 1999 yılında kabul edilmiş doktora tezidir. Tezin kitap olarak basımı 2010 senesinde gerçekleşmiştir. Önsözdeki maddi hata dahi değiştirilmeden, yalnızca "tez" ifadesi yerini "kitap" sözcüğüne bırakarak basılmıştır.

Necmi Günel, hâle kadar 30 Kürt isyanının gerçekleştiğini ifade ederek söze başlar. Bütün bu isyanlar arasında, yazara göre önemli olanlar Şeyh Sait, Dersim ve PKK'dır (2010, s.7). Yazar, söz konusu isyanları uluslararası politika-iç yapı ilişkisi etrafında (kendince) ele almaya çalışır.

İlk olarak Musul meselesi ile Şeyh Sait İsyanı arasında bağ kuran Günel, süreç sonunda "ele geçirilen belgelerden isyanı İngiltere'nin desteklediği"nin öğrenildiğini ifade eder (2010, s.7). Necmi Günel, ikinci olarak Dersim İsyanı'ndan bahseder. O'na göre ikinci önemli isyan Seyit Rıza'nın Dersim'de çıkardığı isyandır ve bu isyanın vuku buluşu da Hatay meselesinin gündemde olduğu bir zaman zarfına tesadüf eder. Buna göre Türkiye bir yandan Dersim İsyanı ile uğraşmaktadır bir yandan da Hatay meselesini müzakere etmektedir: "Hatay'ın bağımsızlığı davası ortaya çıktığı gün Suriye sınırlarında yol kesicilik, soygunculuk, adam öldürme ve doğu bölgesinde başkaldırma olayları da başlamıştı" (Günel, 2010, s.7).

Necmi Günel'e göre "dışarıda hazırlanarak ve kışkırtılarak gönderilen bu saldırganlar" 1936 yılının ikinci yarısında büyük oranda "temizlenmiş" (2010, s.7) ancak 1937 yılıyla beraber "saldırılar daha da çok artmış ve hızlanmıştı" (2010, s.8).

"Hatay davası nedeniyle başlayan sınır olayları, Hatay'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra daha da çok şiddetlendi ve hızla sınırlarımızın içine yerleşerek birer soygunculuk ve haydutluk olayı niteliğinden çıkıp bir ayaklanma niteliğine bürünmeye başladı. Ve böylece başlayan Dersim İsyanı…" şeklindeki anlatımla

Hatay meselesi ile Dersim Olayları arasında bağ kuran Günel, isyanın bastırılmasından sonra elde edilen bir takım belgelerden isyanı Fransa'nın ve İngiltere'nin desteklediğinin ortaya çıktığını ileri sürer (2010, s.8).

"Ve son 15-16 yıldır yurdumuz için tam bir 'bela' olan PKK İsyanı"[13] şeklinde bir niteleme ile anlatımlarına devam eden yazar, PKK'nın ortaya çıkış süreci ile Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) başlangıcı arasında bağ kurar. Necmi Günel'e göre GAP ile bölge kültürel, iktisadi ve sosyal anlamlarda "aydınlanma ve kalkınma sürecine" girecek, böylelikle de "ağaların, şeyhlerin, seyitlerin halk üzerindeki koşulsuz egemenliği" yıkılacaktır. Yazara göre bu ihtimalin varlığı, bağımsız ya da özerk bir Kürt Devleti kurmayı güdülemiştir (2010, s.8).

Necmi Günel'e göre Dersim dâhil söz konusu üç isyanın da amacı bağımsız bir devlet kurmaktır. Ancak isyanlar bastırılmış ve liderler yakalanmıştır. Yazarın liderlere dair vurgusu şu şekildedir: "…liderler …yakalandıktan sonra 'Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olduklarını' açıklıyorlar" (Günel, 2010, s.9).

Necmi Günel, önemli gördüğü üç isyanı sırasıyla ele aldıktan sonra sömürgecilik, Sevr Anlaşması, Ortadoğu siyaseti, İstiklal Harbi'ndeki Türk-Kürt birlikteliği ekseninde bir analiz yapıp devamında da Sevr Anlaşması'nın hiç gündemden düşmediği ve Kürtlerin bölge politikalarında kolaylıkla araçsallaşabildiklerini iddia etmektedir. Sonrasında da Türk siyasal hayatında Kürt kökenli milletvekilleri, bakanlar ve hatta cumhurbaşkanı olduğunu belirten Günel, bu bağlamda Diyap Ağa'yı örnek gösterir (2010, s.9).

Yazar, devletleri canlı organizmalara benzeterek devam eder. Ona göre organizmaların kendilerini savunma içgüdüsü gibi devletler de kendi varlığına yönelen hareketlere karşı kendini koruma hakkına sahiptir (Günel, 2010, ss.9-10).

Necmi Günel, önsözün sonuna doğru gelirken iki temel vurgu daha yapar: Tarafsızlık ve ders çıkarma. Buna göre olaylara tarafsız bakmamak yanlış sonuçlara, yanlış sonuçlar ise başka trajik olaylara neden olacaktır. Olaylardan ders çıkarmayı ise tüm aydınlara bir görev olarak yükleyen Günel, birlikte yaşamanın yollarını

[13] Tezin kabul tarihi 1999 yılıdır. PKK'nın ortaya çıkışı, genel kanıya göre ilk geniş çaplı eylemini gerçekleştirdiği 1984 yılıdır ve yazarın 1984 yılını dikkate alarak "15-16 yıldır" ifadesini kullandığı söylenebilir. Ancak 2010 yılında basılan bir kitapta da tezdeki ifadenin yer alması özensizlik olarak değerlendirilmektedir.

bulmayı, milli bütünlüğün sağlanmasını ve ülkedeki tüm insanların kucaklanması tavsiye ederek önsözüne son verir (2010, s.10).

Necmi Günel, önsözünü ve eserini köklü bir meydan okuma ile karşılaşmamanın rahatlığı ile yazmış görünmektedir. Bir başka ifade ile esaslı bir eleştiriyle muhatap olmamış olduğu söylenebilir. Zira "dış güçler"i esas alan bir şablon ile kendince önemli gördüğü üç "isyan" hareketini de devlet kurma nedenselliğiyle açıklama yoluna giden yazarın bu tutumu, turistik bölgelerde ellerindeki çizgi şablonuyla rengârenk küreler çizerek sürekli kendini tekrar eden işporta tezgâhlarını hatırlatmaktadır. Ortaya özgün olmayan ve hiçbir sanatsallığa sahip olmayan ancak göz boyayıcı niteliği ile özgünlük ve sanatsallık kaygısından habersiz 4-10 yaş aralığındaki müşterilere hitap eden resimler çıkaran satıcılar kendilerinden daha fazlasının talep edilmeyeceği rahatlığı ile aynı desenlerin yeniden üretimi çerçevesinde hareket ederler. Günel'in Dersim meselesine yaklaşımı da söz konusu rahatlık içinde, akademik veya politik düzeyde hakiki bir meydan okumaya maruz kalmadan gerçekleşmiş görünmektedir.

Yazar Günel'in Dersim meselesini yerleştirdiği bağlamın, "milli birlik ve bütünlüğün parçalanmak istendiği" çerçevesi olduğu ve de "Kürtlerin de cumhurbaşkanı olabildiği"nin altının çizilmesi ekseninde şekillendiği de belirtilmelidir. Bu ifadeler, kendisini talep eden-tüketime hazır okurlarını dahi tatmin edemeyen klişelerle örülü bakış açılarının sahip olduğu derinliğini de ortaya koymaktadır.

Özgür Erdem: "Dersim Yalanları ve Gerçekler"

Yer verdiğim bir diğer eser, Özgür Erdem'in bu sözlerle başlayan çalışmasıdır: "Elinizdeki çalışma, Dersim isyanıyla ilgili söylenmeyenleri söylüyor, savunulamayanları savunuyor: Dersim'de katliam da yaşanmadı sürgün de…" (Erdem, 2012, s.7).

Yazar, ikinci paragrafta iddiasını kanıtlamak adına yararlandığı belgeleri sıralar: "devlet belgeleri", "dönemin yerli ve yabancı basını" ve "erişilebildiği ölçülerde yabancı devletlerin gizli belgeleri" (Erdem, 2012, s.7). Erdem, bunun hemen ardından iddiasının "asıl kaynağını" açıklar: "Atatürk'ümüze ve

Türklüğümüze duyduğumuz güven ve milletimizin karakterini bilmemizin sağladığı özgüven" (2012, s.7).

Yazar Erdem'e göre "Dersim'de bir 'katliam' yaşanmadığını bilmek için çok araştırma yapmaya gerek yok. Çünkü Türk milleti tarihi boyunca 'katliamlar' gerçekleştirmiş değil katledilmiş bir millettir." Bu söylemini 1828-1922 gibi bir zaman dilimini ele alarak desteklemeye çalışan Özgür Erdem, Balkanlar'da ve Kafkaslar'da altı milyon kadar Türk'ün katledildiğini ve bu miktarda bir nüfusun da Anadolu'ya göçtüğünü ifade ederek bu olguyu "Batılı tarihçiler tarafından kabul edilen bir gerçek" olarak sunar. Ardından da söz konusu coğrafyalarda Osmanlı hâkimiyeti öncesindeki toplulukların dil, din, kültür gibi birimleriyle varlıklarını koruduklarını belirten Erdem, bu durumu "Türk milletinin 'katliamcı' olmadığının bir göstergesi" olarak değerlendirir (2012, s.7).

Özgür Erdem, millet düzeyinden kişi düzeyine geçerek Atatürk'ü ele alır. Atatürk'ün bir "katliamcı" olmadığını vurgulayarak aksine "emperyalist işgalden ve katledilmekten kurtaran bir lider olduğunu" vurgular ve bu bağlamı dikkate alarak da Atatürk döneminde bir "katliam" yaşanamayacağını iddia eder (2012, s.7).

Özgür Erdem, belgelere bakışının farklılığını belirterek devam eder. Yazara göre bugüne kadar yazılmış eserler, "katliam" kanıtları ararken; kendisi bunun aksine "katliam" olmadığının, devletin sivillere zarar vermeme noktasında hassas hareket ettiğinin ve "Devletin Tunceli insanını yok etmek değil kazanmak ve kurtarmak için uğraştığının" kanıtlarını ortaya çıkardığını ifade eder (Erdem, 2012, s.7).

Çalışmanın, okuyucuları şaşkına çevireceğini söyleyen Erdem'e göre, bugüne kadar anlatılanlarla gerçekler bambaşkadır (2012, s.8). Bu bağlamda yazarın önemli bulunan son vurgusu "katliam olmadığını kanıtlamaya çalıştığı"dır (2012, s.8).

Özgür Erdem'in konuyu ele aldığı bağlam, değerler ve sembol isimler üzerinden iddialarını kurgulamak olarak adlandırılabilir. Atatürk, Türklük, millete duyulan güven, milletin karakteri şeklindeki ifadeler ile makro planda tarihi bir okuma yapan yazar, son olarak İstiklal Harbi sürecine atıf yaparak olmuş olduğu iddia edilenlerin, tarihte hiç yaşanmamış olduğunu ve "zaten" yaşanamayacağını vurgular. Bu yaklaşımı ile çalışmanın giriş kısmında bahsedilen üstyapısalcı anlatımın berrak bir örneğini sunan Erdem'in anlatımları, bir nevi kendisine

sığınılmış sözler olarak değerlendirilebilir. 1828-1922 dönemine dair anlatımların tarihsel bir temele dayandığı haklılıkla ifade edebilir ancak atıf yaptığı değer ve kavramlar köktenci bir ifadenin keskinliğini yansıtan, kendisiyle müzakere edilmesi pek de mümkün olmayan inanç dünyasını işaret etmektedir. Erdem'de gözlemlenen yaklaşımın bugünün Dersim tartışmasının alanını daraltıcı bir etki yapacağı değerlendirilmektedir. Zira kutsallaştırılan ve yazarın kategorik olarak haklılığından şüphe duymadığı kişi, devlet ve tarih algısına dayanan anlatımlar söz konusudur. Kategorik yaklaşımın uzlaşmaya dönük tartışmalardaki işlevi tartışmaları akim bırakmak olarak düşünülmektedir.

"Katliamcı olmak-olmamak", Özgür Erdem'in anlatımlarındaki esas vurgu olarak değerlendirilebilir. Bu vurgu üzerinde durmakta fayda görülmektedir. Çalışmanın giriş kısmında üzerinde durulan olmak-oluşmak ayrımı analitik bir tahlille birleştiğinde oldukça ufuk açıcı olabilir.

Analitik tahlilin temeli olarak kabul edilebilecek alt dönemler-alt aktörler yaklaşımını bir kere daha zikretmek gerekir. Örneğin Hüseyin Aygün'ün anlatımları arasında yer alan bir olayı burada hatırlamakta yarar vardır. Aşağıda "mukavemet eden-teslim olan-sevk edilirken kaçmak isteyen-imha edilen" şeklindeki anlatımda, en dar anlamda, o anlarda neler yaşandığını; kadın ve çocukların korkularını, yaşlıların çaresizliğini, biraz önce çatıştığı askerlerin kontrolünde olmanın nasıl bir hissiyat oluşturduğunu, askerlerin kontrol altında tuttukları insanlara karşı duygu ve düşüncelerini, biraz önce çatışmada olmuş olmanın ortaya çıkardığı psikolojik durumu, her iki tarafın da kaybettikleri için diğerine duyduğu nefreti, yakalayan ve yakalananlardan oluşan kortejdeki tüm insanların birbirinin niyetleri konusundaki şüpheleri vs. olası durumları tasavvur edebilmek gerekir. Ayrıca askerlerin kontrol altında tuttuğu gruba yönelik taciz, sövgü, darp gibi olası olumsuz davranışları ya da gruptan birilerinin niyetleri konusunda şüphe duyduğu askerlere yönelik fırsat kollayıcı tavırları olabileceğini veyahut grubun sorumlusu olan komutanın hesap verme kaygısı olmadan yaşam ile ölüm arasındaki ince çizgiyi belirlediğini de düşünebilmek gerekir. Yakalayan ya da yakalananlardan birinin dahi böylesi tavırlarının neden olacağı kargaşa ortamının galibinin diğerinin akıbetini belirleyeceği de trajik bir olasılıktır. Silahlı bir mücadelede bulunmuş ve aralarında ciddi psikolojik eşikler bulunan iki grup arasında ortaya çıkacak kargaşa sonucu

gerçekleşen imha, olmaktan değil oluşmaktan kaynak bulan trajik bir sonuç olabilir. Başlangıçta da belirtildiği gibi Dersim Olayları, sonuçlarının somutluğu ile oldukça trajik bir süreçtir. Bu anlamda "katliamcı olmak" kadim bir nitelik -pek tabii olarak- değildir ancak süreçte ortaya çıkan sonuç olmuştur.

Erdem'in katliam ekseninde bir diğer vurgusu, çoğunluğun katliama dair kanıtlar ararken kendisinin katliam olmadığının kanıtlarını aradığı şeklindedir. Bu noktada kullandığı devletin yok etmek değil kazanmak ve kurtarmak istediği anlamındaki ifade de analitik bir yaklaşıma konu olmaya değerdir. Bir başka ifade ile bu tarz kategorik yaklaşımların tartışmaları insancıl kılmak ve göreli uzlaşıya katkı sağlamak noktasında işlevsizliğinin altı çizilmelidir.

Öncelikle siyaset biliminin zor bir sorusuyla başlanabilir: Devlet nedir? Bu soru ile başlıyorum zira yazarın devlet vurgusu, oldukça homojen bir yapıya işaret etmektedir. Hâlbuki devlet, kırsal kesimde yaşayan bir yurttaş algısında bir çavuş ya da posta memurudur (Miroğlu, 2013). İnsanların devlet algısı bu noktada öne çıkmaktadır. Devlet dendiğinde üst düzey siyasi-yönetsel yapı da anlaşılıyor olabilir.

Devleti üst düzey siyasi-yönetsel yapı olarak ve sahadaki bir kumandan olarak kabul edip tahliller yapmak mümkündür. Buna göre, giriş kısmında çalışmaya ilham verdiği ifade edilen tez çalışmasında değinildiği şekliyle, üst düzeyde, dayandığı değerler ve ulaşmak istediği sonuçlar açısından Dersim insanına ve bölgesine dair yapıcı, medenileştirici, refah sağlayıcı, özgürleştirici hedefler yer aldığı söylenebilir. Buna ek olarak siyasi otoriteye ısrarlı biçimde karşı gelen aşiretlerin diğerlerine ibret olacak şekilde cezalandırılması, Dersim'in dış dünya ile irtibatının kesilerek kendi içinde bir hesaplaşmaya yönlendirilmesi, Türklüğün telkin edilmesi, temessül (asimilasyon) edilmesi gibi hedefler de söz konusudur (Taslı, 2011, s.5-3). Dersim'e dair resmi çalışmalardan elde edilen bu verilerin ötesinde; üst düzey siyasi kadroda zihinlere yerleşik oryantalist bir çaba da söz konusu olabilir. Örneğin Kazım Karabekir, yalçın bir dağ ya da görkemli bir ağaca inanıldığını ifade ederken (2005, s.87); Hüsrev Gerede, Dersimlileri din ve mezhep kavramlarından habersiz, dağdaki en büyük ağaca tapan oldukça ilkel insanlar olarak nitelendirmektedir (1952, s.152). Bu bağlamda Edward Said hatırlanabilir. Said, Şarkiyatçılığı, kültürel girişim ve bir tasarı olarak ifade eder (2006, s.13). Bir başka ifadeyle kültürel hegemonya dolayısıyla meşruiyetini kendinde bularak Doğu'yu değiştirmeye çalışmak tutumu

söz konusudur. Gerede ve Karabekir'de kendi kültürel hegemonyaları çerçevesinde bir başka kültür alanını ilkel ilan etme davranışı gözlemlenmektedir. Hâlbuki ağaca ya da dağa tapınmak da kendi içinde bir kültürel değeri olan bir pratiktir. Bu pratiği yok sayan ya da fark edemeyen boyutlarıyla Gerede ve Karabekir'in düşüncesinde oryantalist bakışın izleri görünebilir.

Devleti, sahadaki bir kumandan olarak kabul etmek de gözlemlenen bir davranıştır. Kumandanların tutum ve davranışları, Erdem'in kategorik devlet yaklaşımını sarsacak örnekler içermektedir.

Yusuf Baran Beyi, Kelekçi ailesinin hikâyesini paylaşırken bir komutanın aile fertlerinden birine "Git babana söyle, iki ay dağda saklansın. Sonra ortalık durulunca köye geri iner; bu iyiliği güzel konuştuğun Türkçe'nin hatırına yapıyorum." dediğini anlatır. Bir başka örnekte ise köye gelen askerlerin alkış ve bayrakla karşılanmalarının, komutanın emriyle köyün affedilmesi sonucunu doğurduğunu aktarır (Beyi, 2012, ss.151-152). Kısaca alıntılanan bu iki örnekte farklı anlamlar içeren bazı hususlar bulunmaktadır. Şöyle ki burada inisiyatifin ciddi bir varlığı söz konusudur ve siyasi otoritenin kesin bir imha emri vermediği dahi söylenebilir. Zira olağan koşullarda üst seviyedeki bir emirde bu şekilde gedikler açılması pek de mümkün görülmemektedir. Diğer taraftan yaşam ile ölüm arasında oldukça ince bir çizgi olduğu görülmektedir zira kumandanların son kararı akıbetleri belirlemektedir. Bir başka ifade ile keyfilik söz konusudur. Görüldüğü gibi Türkçe bilmek ya da bilmemek veyahut bir şekilde evinde bayrak bulunduruyor olmak af nedeni olmaktadır ki siyasi otoritenin kendi varlığını bölgede görebiliyor olması yaşam ile ölüm arasında bir kriter konumundadır. Bir başka ifade ile Dersimliler için oldukça öznel koşulların varlığı söz konusudur.

Yazar Özgür Erdem'in devletin yok etmek değil kazanmak-kurtarmak istediği iddiası bağlamında Yusuf Baran Beyi'nin bir anlatımına daha temas etmek yararlı olacaktır. Bu anlatıda Ovacık'ta vurgun yapmaya çalışan, tehdit ve haraç amaçlı kendi sürgün listesini hazırlayan ve bu yolla menfaat temin eden, aşiretlerden edindiği ortaklarla şantaj karşılığı haraç toplayan ve Kaymakam'ın eşiyle ilişkisi olan Sırrı Yüzbaşı adlı bir figür söz konusudur. Kaymakam, yüzbaşıyı bahsi geçen eylemlerinden dolayı mahkemeye verir ancak -daha sonra hakkında Abdullah Alpdoğan'a hususi bir rapor gönderilerek sürgün ettirilecek olan- Mahmut Ağa

adındaki bir başka figürün yalancı şahitliği ile bütün bir şebeke beraat eder (Beyi, 2012, s.82). Bu anlatı, Dersim'deki sürecin kişisel ilişkilerle ilintisini ortaya koyması bakımından temsil kabiliyeti oldukça yüksek bir örnek konumundadır. Dolayısıyla Dersim'in bir bölgesinde sahada bizzat varlığını hissettiren bir kumandanın Dersimlilerin algısında oluşturacağı devlet imajının yok etme ya da kurtarmanın ötesinde olduğu ifade edilebilir.

Bütün bu olgular bir araya getirildiğinde, tarihin diğer adının karmaşa olduğu ve pek çok parçası kayıp iç içe geçmeli bir bulmaca olduğunu hatırlamak yararlı olacaktır. Her türden kategorik yaklaşımın isabetsizliği, alt dönem-alt aktör bağlamında görülebilmektedir. İmhaya ya da kurtarmaya-kazanmaya dair kanıt arama çabası öznenin eş zamanlı olarak gerçekleştirebileceği bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, inkâr ve dogma orijinli bir dil kurgulamakta ve hislere hitap eden bu dil nedeniyle yaşanmışlıklar ile yaklaşımlar arasındaki makas açılmaktadır. Yaşanmışlıklar ve yaklaşımlar arasındaki mesafenin genişlemesi ise olan biteni derinlikli anlama önünde kesif bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Ramazan Demir: "Feodalizmin Devlete İsyanı ve Dersim Olayları"

Tıp alanında profesör unvanı bulunan Ramazan Demir, Feodalizmin Devlete İsyanı ve Dersim Olayları başlıklı eserini 2010 yılında yayımlamıştır. Eserin önsözü 2009 senesinin Dersim yılı olarak tanımlanmasının yerinde bir tavır olacağı vurgusu ile başlamaktadır. Bu zaman zarfında Dersim'e dair tartışmaların insani, tarihi, dini, mezhebi, etnik açılardan ve devlet politikası yönünden yürütüldüğünü ifade eden Ramazan Demir, "her bir kesimin olaydan ideolojik ve politik getiri (rant) elde etme amacı güttüğü"nü iddia eder. Ayrıca yapılan çalışmaların belli bir yöntem içinde yapılmadığını ileri süren Demir, "ikinci-üçüncü nesil canlı tanık anlatımları"nı da çelişkili olarak nitelendirir (2011, s. VII).

Ramazan Demir, önsözün hemen başlarında Dersim Olaylarını "isyan" olarak değerlendirir. "İsyanın Dersim boyutu" şeklinde bir ifade kullanan Demir, "isyan"ın başlangıcı, hazırlıkları gibi süreçlerin Nuri Dersimi'nin eserlerinde "uzunca" anlatıldığını ileri sürer. Eksik olanın "resmi bilgi ve belge"ler olduğunun altını çizen Demir, Nuri Dersimi'nin eserini "yanlışlar ve abartılarla dolu" olarak ve "sadece kendi inandığı ayrılıkçı ideoloji penceresinden" yazdığını iddia eder (2011, s. VIII).

Yazar Ramazan Demir, Dersim'e dair çok az yazılı belgenin oluşuna değinir ve olanların da dağınık bir karaktere sahip olduğunu vurgulayarak araştırmacıların karşılaştığı bir zorluğu dile getirir. Devamında ise yazılı belge sayısının azlığının nedenini tartışan Demir, bu soruya şöyle bir cevap sunar: "[B]unun temelinde, tarih boyunca medeniyet adına bölgeye devlet kurallarının egemen olması için, toplumların getirdikleri yeniliklere sürekli bir direnç gösterme refleksinin bulunduğu, unutulmamalıdır. …Dersim, dışarıya sürekli **'**kapalı' ve **'**korunmuş' alan olarak kalmayı yeğlemiştir" (2011, s. VIII).[14]

Ramazan Demir, resmi belge eksikliği ve Dersim'in kapalılığına dair kanaatlerini belirttikten sonra "ne yapılabilir" şeklinde bir soru sorarak devam eder.Bu noktada, "geçmişle bugün, bugünle yarın arasında bir köprü kurulacak ise, bu da doğru bilgilerle olabilir ancak…" diyen Demir, tarihi bilerek bugünü anlamlandırmanın ve geleceği kurgulamanın mümkün olacağını, bunun da "doğru bilgilerle" söz konusu olabileceğini ifade etmektedir.

Doğru bilgiler vurgusunun ardından tarihe yönelik bir diğer vurgu, "Ulus-Devlet felsefesine dayalı milli kimliğimizi inkâr etmemizi isteyen gafiller her dönemde oldu, bugün de sayıları kabarıktır" şeklindedir. Yazara göre "milli kimliği inkâr edip, geleceğimizi emperyal güçlerin egemenliğine teslim etmeyi isteyenler" söz konusudur ve bu topluluğun ortak özelliği şu şekildedir: "bu kiralık beyinlerin hepsi, geçmişi kötülemek, tarihle, geçmişimizle bağları kesmek; uydurma tarihler icat etmek, dünü unutup ya da istismar etmek, bugünü görememek ve yarını plânlamamak için sürekli telkinlerde bulunmakta anlaşmışlardır" (2011, s. XI).

Düşüncelerini üzerine inşa ettiği felsefi-siyasi zemini bu şekilde ifade eden Ramazan Demir, Dersim konusunun da "bu düşüncelerin çerçevesinde, milli kimlik bağlamında" araştırılması ve tartışılması gerekliliğinden bahseder (2011, s. XII).

Yazar, özellikle 2009 senesinde yapılan tartışmaların, yörenin ve yöre halkının kökenlerine değinmeden siyasi çerçevede araçsallaştığını ileri sürmekte ve bunun bir "projeye dolgu maddesi" olabileceğinden bahsetmektedir. Sonrasında ise hazırladığı çalışmanın "doğruyu açığa çıkarmayı ve gerçeklerin ne olduğunu" ortaya koymayı

[14] Vurgular yazara aittir.

hedeflediğini, bunu yaparken de "bilimsel düşüncenin kıstaslarını" esas aldığını ifade etmektedir (Demir, 2011, s. X).

Ramazan Demir'in "çok özen gösterildi" dediği bir diğer husus da alternatif tarih yaratma bağlamında zikredilmiştir. Buna göre "'alternatif tarih' yaratma yüzsüzlüğüne sapılmadı, inkârcılık da yapılmadı; olan gerçekler yansıtılmaya çalışıldı" diyen yazarın farklı tarih yorumlarına karşı pozisyonunun keskin olduğu ifade edilebilir (2011, s. XI).

Eserin önsözünün, yazarın kullandığı ifade ile "öndeyiş"in, son kısmında yazar, çalışmasında neye yer verdiğinden ve vermediğinden bahsetmektedir. "'Dersim' kavgasında kim ne diyor, doğru mu söylüyor, yalan-yanlış mı söylüyor sorusuna yanıt aramadık; kimin haklı-haksız olduğuna da bakmadık" diyen yazar, " 'Dersim' isyanını ve onun öncüsü 'Seyyid Rıza'yı anlamak ve tanımak" gerekliliğine işaret etmekte ve böylelikle "isyanın ardındaki güçleri" anlamanın ve anlatmanın mümkün olacağını ifade etmektedir (Demir, 2011, s. XII).

Önsözün son paragraflarından bir diğerinde yazarın vurguladığı husus, olayları kendi zaman zarfının şartlarında değerlendirme ilkesine dairdir. Yazara göre "Eğer 1937/38 yılların devlet anlayışı ve Dersim isyanı bugünün şartları, fikri ve siyasi atmosferi ile değerlendirilirse, baştan itibaren yanlışa düşülmüş olur" (Demir, 2011, s. XII).

Ramazan Demir, "'Dersim Feodalizmi' farklı bakış açısıyla, bazı orijinal belgeler ışığında irdelendi ve bilgilerinize sunuldu" diyerek ve ilgililere teşekkürlerini sunarak önsözü nihayetlendirir (2011, s. XII).

Ramazan Demir'in Dersim tartışmalarındaki pozisyonu oldukça net görülmektedir. Olaylara olumsuz bir içerik yükleyerek yaşananları isyan olarak adlandırmakta ve Dersim Olaylarının geçmişteki oluşumuna ve bugün tartışılmasına kullanılma-araçsallaşma perspektifinden bakmaktadır.

Yazar Demir'in üzerinde durduğu bir husus, ulus devlet-milli kimlik-hainler-gafiller hakkındadır. Dersim tartışmalarında "geleceğimizi emperyal güçlerin egemenliğine teslim etmeyi isteyenler"in söz konusu olduğu ifade eden yazar, bunun karşısında Dersim'in ulus devlet ve millik kimlik ekseninde ele alınması gerekliliği

belirtir. Zira yazara göre Dersim tartışmaları bir "projeye dolgu maddesi" olma ihtimaline sahiptir. Ramazan Demir'in bu vurguları, önceki yazarlarda da gözlenmişti. Bu vurguların Dersim Olaylarını belirli bir zeminin dışında tartıştırmama eğilimine sahip olduğu düşünülmektedir. Tartışma çerçevesinin dondurulması olarak da nitelendirilebilecek bu eğilim, sahibine zarar veren, onu gittikçe zayıf düşüren kuşku, sanrı ve güvensizlikle sarılı bir ruh halinin sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bu eğilimler, özne-nesne ilişkisi bağlamında da düşünülebilir. Buna göre sahip olunan asabiyetler, taassuba dönüşme potansiyelini barındırmaktadır. Topluma, devlete, ülkeye duyulan bağlılıkların rasyonel yönetilememesi, körü körüne bir inanç düzlemine savrulmayı kolaylaştırmaktadır. Bu tutumun benzeri yukarıda da gözlemlenmişti. Hislere yönelen ve değerler ile sembol isimler üzerinden Dersim'i tartışma eğilimi gösteren ulus devlet-milli kimlik taassubunun hem ihtilaflara neden olduğu hem de ihtilafları derinleştirdiği düşünülmektedir.

Ramazan Demir, önsözünün son kısmında, girişte de üzerinde durulan "o günün şartları" çerçevesinde olayları ele almaktan bahseder. Aksi bir tavrı "baştan itibaren yanlışa düşmek" olarak nitelendiren yazardan farklı bir yaklaşım geliştirmekte yarar görülmektedir. Girişte bahsedilen, yaşananların meşrulaştırılmasına yönelik görelileştirmelerdeki problemli boyut akılda tutulmalıdır. Görelileştirme, açıklama ve anlama için kullanıldığında oldukça işlevsel bir yöntemdir. Ancak bir takım argümanlar ile yapılanları meşrulaştırmaya çalışmak makul bir tavır olarak değerlendirilmemektedir. Zira harekâtlar, harp hükümleri, verilen emirler vs. icraatlar günün şartlarının doğurduğu zorunluluktan öte tercihle ilişkilidir (Ete, 2011). Harp hükümlerinin ilanı, yasak bölgelerin belirlenmesi, insanlara yasak bölgeden uzaklaşmalarına yönelik uyarı mektupları gönderilmesi, harekât başladıktan sonra yasak bölgelerdeki insanların ayrım yapılmadan imhası gibi girişim ve uygulamalar ile yukarıda kısmen atıf yapılan öznel durumlar söz konusudur. Bu girişimler arasındaki yasak bölgeleri terk edilmesi uygulaması, sosyolojik gerçeklikle siyasi tahayyül arasındaki makasın oldukça açıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Anadolu'nun diğer bölgelerine kıyasla kapalı olarak nitelendirilebilecek bir bölgenin insanlarından yaşam alanlarını terk

etmelerini istemek sosyolojik etüde dayanmayan bir siyasi/stratejik karar olarak değerlendirilmektedir.[15]

Rıza Zelyut: "Dersim İsyanı ve Seyit Rıza Gerçeği"

Savunmacı perspektife yerleştirilebilecek bir diğer isim olan Rıza Zelyut, "Dersim İsyanı ve Seyit Rıza Gerçeği" başlıklı eserine "Tarihi Bir Konuya Güncel Önsöz" diyerek başlar. Zelyut'un ilk cümlesi PKK ile ilgilidir. Zelyut'a göre "Kürdistan isimli bir devlet kurmak hayaliyle harekete geçen PKK'nın, üstlendiği misyonu inatla sürdürmeye çalıştığı bölgelerden birisi de Tunceli'dir." Hemen ardından Tunceli'nin eski isminin Dersim olduğunu hatırlatan yazar, 2009 yılındaki tartışmaları hatırlatarak, Dersim'e dair tartışmalarla iç siyasetin yeniden kurgulanmaya çalışıldığına işaret eder (Zelyut, 2010, s.11).

Başlıkta belirtildiği gibi güncel bir önsöz kaleme alan yazar, siyasal yaşamda bir şekilde varlık gösteren tüm unsurlar üzerinden Dersim tartışmalarını ele almaya çalışır. Buna göre iktidar partisi Dersim Olaylarına sahip çıkmakta ve bu düzlemde ana muhalefet partisini eleştirmektedir. Ek olarak da Zelyut'un ifadeleriyle "Gülen ekibi", "Kürtçü/Kürdistancı kadro" ve "liberal demokrat takım" bu konuyu medyada işlemekte, uluslararası platformlara taşımakta ve destek olmaktadır. Ayrıca bir Alevi derneği de aynı yönlü hareket etmiş (2010, s.11), "Tunceli kökenli bir kesim de, PKK ideolojisine uygun biçimde bu cephede yer alıp CHP üzerinden cumhuriyete vurmaya" çalışmıştır (Zelyut, 2010, s.12).

"İç siyasetin yeniden kurgulanması" söylemi, -daha önce de değinilen- tartışmaların alanını daraltan söylemlerden biri olarak değerlendirilebilir. Zira Dersim'i farklı biçimlerde tartışmak, ayrımcılık çabalarıyla ilişkilendirilmektedir. Hâlbuki tartışmayı ayrılıkçılıkla bir gören bu perspektiftin meseleyi içinden

[15] Bu kanaati, sürgünlerin hemen sonrasında 1939 yılından başlamak üzere geri dönüş istemini bildiren birçok mektuptan hareketle oluşturduğumu ifade etmeliyim. Ayrıca birçok sözlü anlatımda da 1947 yılında yasağın kalkması ile beraber Dersim'e geri dönüş yapıldığından bahsedilir. Ayrıca bu noktada sürgünlüğün oluşturduğu psikolojiye ışık tutacak bir sınırlı anlatım yapmakta fayda görülmektedir. 1950'li yılında Ankara'nın 13 km. güneyinde bir köyde (kıraç bir köy, her şey toz toprak ve harabe. Yollar öyle kötü ki Kızılay'dan köye varmak iki saat sürmekte) Daniel Lerner, yaptığı bir saha çalışmasında köylülere ülkeyi terk etmek zorunda kalsalar nerede yaşamak isteyecekleri yönünde bir soru sorar. Aldığı cevapta, çoğu köylü ölmeyi yeğlediğini bildirir (Lane, 2011, s.77). Bu köy Balgat'tır. Bu araştırmanın Dersim'e dair sunduğu iki yorum zemininden bahsedilebilir. Birincisi, Dersim'deki yoksunluğun bir benzerinin Ankara'nın Balgat'ı için de -hele ki 1950'ye gelindiği halde- geçerli olduğudur. İkincisi ise, göçün köylü için ne derin bir travma nedeni olduğudur ki Dersim örneğinde yaşanan göç değil, sürgün ya da zorunlu göçtür.

çıkılamayacak daha da sorunlu bir hale getirdiği düşünülmektedir. Dersim tartışmaları, Türkiye'de geçmişin muhasebesinin işaret fişeği niteliğindedir. Bu niteliğiyle bir kırılma olan Dersim tartışmalarının "cumhuriyete vurmak" söylemi üzerinden eleştirilmesi, bir yandan doğal bir hak diğer yandan da tarihin muhasebesini sınırlayan anti siyasal bir tavır olarak değerlendirilmektedir.

Rıza Zelyut önsözü şu ifadelerle devam ettirir: "…özleri bir olan bu ekibin iddiasına göre, 1937'de Dersim'de ayaklanan Seyit Rıza masum ve mazlum birisiydi. O; Alevilerin hakkını savunmuştu. Aslında orada ayaklanma da olmamıştı da bunu devletçiler uydurmuştu. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin Dersim'e ordu gönderip insanları öldürtmesi bir soykırım idi (!)"(2010, s.12).

Yazar, soykırım bağlamında uluslararası girişimlere de değinerek "Avrupa Parlamentosu (AP) himayesinde birincisi 13 Kasım 2008'de 'Dersim Soykırımı Konferansı' düzenlenmişti. Zelyut'a göre konferansın amacı düzenleyiciler tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "Ermeni, Süryani, Pontus Rumları'na karşı 'soykırım' suçu işleyen Türkiye'nin suçlar listesine yeni bir insanlık suçu daha ekleniyor: 'Dersim Soykırımı'". Brüksel'de gerçekleştirilen bu konferansın ikincisi 19 Kasım 2009 tarihinde gerçekleştirilmiş ve yazara göre "Türkiye'nin tam bir soykırımcı ülke gibi gösterilmesi çabaları" sarf edilmiştir (Zelyut, 2010, s.12).

Rıza Zelyut, bu çabaları bir aklama girişimi olarak nitelendirir. O'na göre "Dersim halkını 1937'de Kürdistan hayaliyle ve derebeylik çıkarlarını korumak amacıyla ayaklandırıp ordunun karşısına dikenler…" aklanmaktadır. Yazar, bu aklama çabasını da "bölücü projenin bir parçası yapılmak isteniyor" şeklinde açıklar (Zelyut, 2010, s.12).

Yazar Rıza Zelyut'un alt aktörler-alt bağlamlar şeklinde ifade edilen analitik yaklaşımdan yeteri kadar yararlanmadığı söylenebilir. Ordu ve halkın karşı karşıya gelmesini vurgulayan Zelyut'un konuyu yerleştirdiği bağlam, çıkarları için halkı ayaklandıranlar ile sınırlı kalmaktadır. Yazar, devletin Dersim'de işlediği kabahatlerin tartışılmasını PKK-Avrupa-soykırım gibi ifadelerle oluşturduğu Türkiye karşıtlığı bağlamına yerleştirerek mağduriyet sürecini ve Dersim meselenin geleceğinin konuşulmasını ihmal eder görünmektedir.

Suat Akgül: "Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim"

Savunmacı eksen başlığı altında ele alınacak son yazar olan Suat Akgül, dördüncü baskısı 2009 senesinde gerçekleşen "Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim" adlı eserinin önsözüne, Dersim çalışmalarında gözlemlenen yerel tarih araştırmalarındaki artışın oluşturduğu memnuniyet ile başlar (2009, s.9).

Tarih araştırmalarında belgenin öneminin altını çizen Akgül, belgelerin de kendi başına yetersiz kaldığını, bunların sağlam bir metodoloji ile değerlendirilmesinin gerekli olduğunu vurgular. Akgül, metodoloji ve belgeye ek olarak "önyargısız ve yansız yaklaşım"ları tarih araştırmalarında önemli ölçütler olarak belirtir (2009, s.7).

Suat Akgül'de gözlemlenen üçüncü vurgu, Dersim hakkındaki resmi belge problemidir. Dersim ile ilgili çalışmaların resmi belgelere ulaşma güçlüğü ile karşı karşıya olduğunu belirten yazar, duygusallığın ve rivayetlerin ötesine geçebilen çalışmaların ciddi katkılar olacağını ifade etmektedir (Akgül, 2009, s.7).

Suat Akgül, Dersim ile ilgili çalışmaların özneleri ile değil, içerikleri ve nitelikleri ile değerlendirilmesi gerektiği şeklinde bir vurgu yapar ve bazı isimler zikrederek bu kişilerin ne derece güvenilir çalışmalar yapacaklarını/yaptıklarını sorgular. Buna göre "Rus Generali Ermeni asıllı Antranik veya Yüzbaşı L.M. Seel, Bnb. Noel" isimlerini zikreden Akgül Yüzbaşı L.M. Seel üzerinde özellikle durmuştur (Akgül, 2009, s.8).

Anlatımlara göre bir yüzbaşı olan L.M. Seel, iki buçuk ay kadar Dersim'de kalmıştır. Doğu Anadolu'nun başka bölgelerini de gören Seel, ülkesine döndükten sonra başka uzmanlarla bir araya gelerek bölgenin ayrıntılı bir haritasını çıkarmıştır. Seel'in hazırladığı rapor, 1914 senesinde The Geographical Journal'de yayınlanmıştır. Akgül, yayınlanan bu çalışmanın coğrafi-bölgesel ayrıntılarının çok özenli ve mükemmel olduğunu belirtirken, "rivayetler, İslâm tarihi ve Alevilik konusunda da o oranda eksik bilgiye, ön yargıya ve dar bir görüşe sahip olduğunu" ifade eder. Bu bağlamda Suat Akgül'ün altını kalın şekilde çizdiği husus, Dersim'deki Zazaların, Kürtlerin, Türklerin veya Alevilerin anlatımından ziyade Ermenilerin derinliğine incelendiğidir (2009, s.9).

Suat Akgül, son olarak, yine L.M. Seel üzerinden, bu tarz insanların "Dersim'de ne işi var, ne arıyor, neyin incelemesini yapıyor, çalışmalarının amacı ne, neden yanında fotoğraf makinesi getiriyor, k[ı]lavuza, yardımcıya neden ihtiyaç duyuyor, neden bölgenin eksiksiz bir haritasını çıkarma gayreti içindedir?" şeklindeki güvenlik eksenli sorularla önsözü nihayetlendirir (2009, s.9).

Yazarın önsözde vurgulama ihtiyacı duyduğu bu tespit, yazarın Dersim'i hangi tarzda ele aldığı açısından işlevsel bulunmaktadır. Uluslararası araştırmaların odaklandığı unsurlara dikkat çeken ve görece güvenliği önceleyen bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Yazar Akgül, yukarıda tartışılan birçok çalışmada gözlemlenenlerden farklı olarak, tartışmalar üzerine ipotek koyan, alan daraltıcı bir yaklaşımla hareket etmemektedir. Bununla beraber mağduriyetleri de konu kapsamına almadığı da rahatlıkla gözlemlenmektedir.

1.2. *Soykırım* ve *İsyan* Ekseninde Eleştirel Literatür

Cemal Taş: "Dağların Kayıp Anahtarı Dersim 1938 Anlatıları"

Bu başlık altında ele alınacak ilk çalışma olan, Cemal Taş'ın gerçekleştirdiği mülakatların derlenmesi ile ortaya çıkan "Dağların Kayıp Anahtarı Dersim 1938 Anlatıları" isimli bu eser, Emirali Yağan'ın sunuşu ve Cemal Taş'ın oldukça özgün ve edebi önsözü ile başlar. Yağan, eserin içeriğine dair sunuş yazısını oldukça dikkat çekici bir cümle ile bitirir: "Bu kitabı çocuklarınızın erişebileceği yerlerden uzak tutunuz!" (Taş, 2011, s.9).

Cemal Taş ise oldukça edebi ve özgün bulunan bir üslup ile önsözünü oluşturmuştur. Adının koyulmasına dair bir hikâye ile başlayan önsöze göre doğumu "Cemal adında bir devlet adamının idareyi zorla ele aldığı günlere denk geldiğinden" Cemal adı koyulmuş. Hayvan otlatmaya gittikleri yüksek tepelerde babasının Kırmancki ile ağıtlar yaktığını, zaman zaman da evde üç telli saz ile ağıtlarına devam ettiğini anlatan Taş, annesinin de "sessiz gözyaşları" ile babasına eşlik ettiğini anlatır. Yanık ağıtların yaşlıları 1938'e geri götürdüğünü ve sohbetlerin çektikleri eziyetler üzerine olduğunu vurgulayan Taş, çocukların konuşulanları duyduğunu fark edildiğinde konunun değiştirildiğini ifade eder. Sonrasında okul ile tanışmasından, okulda öğrendiği Türkçeden ve öğretmenin "her vakit Türkçe konuşun" öğütlerinden bahseden yazar, ortaokula gitme vesilesiyle aileden ayrılma zamanı geldiğinde

babasının telkinlerini şu şekilde aktarır: "Soran olursa nerelisin diye, sakın Tunceli deme, Elazığlı'yım de. İkincisi, Alevi olduğunu söyleme (Taş, 2011, ss.11-14)." Cemal Taş, doğum yerinin "sakıncalı bir yer" olarak kabul edilişinin nedenini yaşı ilerledikçe öğrendiğini ifade eder. "Bu neden atalarımızın ve dedelerimizin tarih boyunca hükümranlıklara karşı çıkışlarıydı" diyen Taş, 1930'ları son karşı çıkış ve sakınca ve düşmanlık kaynağı olarak nitelendirir (2011, s.14).

Cemal Taş'ın önsözünde ifade ettiği son bir önemli husus, mülakat yaptığı mağdurların öğütleri hakkındadır. Buna göre öğütlerin ortak paydası, "anlattıklarından ötürü çocuklarının zarar görme tehlikesi" olmuştur. Bugün böyle bir tehlike olmadığı ifade eden Taş'a göre bu payda 1938 yılında gerçekleşen harekâtın insaniyeti ne boyutlarda aştığı hakkında fikir vermektedir (2011, ss.14-15). Bu endişeye dair bir başka yorum olarak da gadre uğramışlığın aklı ve gönlü işgal eden telaşını ifade etmek mümkündür. Bu söylemler, 1930'lardaki devlet pratiğinin etkilerinin -hâlde dahi- zihinlerde varlığını devam ettirdiğini temsil etmektedir ve devlet algısının hala daha 'güven telkin etmeyen olağan şüpheli' özelliği taşıdığı söylenebilir.

Hasan Demir: "Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı Tanıklıkları"

Hasan Demir, ikinci olarak ele alınacak olan "Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı Tanıklıkları" başlıklı eserine Nazi Almanya'sını ve Yahudi Soykırımı'nı hatırlatan bir filme atıf yaparak başlar: "Bu film, Anna'nın gerçek yaşamöyküsünden esinlenilerek, onun yaşadıklarının bir bölümünü anlatmaktadır" (2011, s.11). Nazi Almanya'sında Yahudi kökenli bir genç kız olan Anna'nın önce kimliğini inkâr edeceği ve sonrada kimliğinden nefret edeceği bir süreci işleyen film, Hasan Demir'e ilham vermiş görünmektedir. Zira yazar, kitabına şöyle bir başlangıç yapar: "Dersim'den Tunceli'ye, 1937-38'de Dersim'de yaşanan gerçeklerin, sadece küçücük bir bölümünü anlatmaktadır" (Demir, 2011, s.13).

Hasan Demir, bu uyarıyı yaptıktan sonra birkaç hatırlatmada bulunur. İlk olarak taraf olmak/tarafsızlık ile objektif olmak ayrımını yapan yazar, "her santimetre karesi katliamın izlerini taşıyan Dersim" hakkında kalem oynatırken tarafsız olmadığını ancak nesnel olmaya çaba harcadığını belirtir (Demir, 2011, s.15).

İkinci olarak araştırmalarının zaman aralığını vurgulayan yazar; anılar, anlatılar ve şahitlikleri 1980 öncesinde, pekiştirmeye ya da eleştirmeye dönük alıntıları ise daha sonraki yıllarda yaptığını belirtir (Demir, 2011, s.15).

Yazarın vurguladığı üçüncü husus, aşiret çelişkileridir. Söz konusu çelişkileri "açıkyüreklilikle" anlattığını belirten Demir, bu niteliğinin Dersim halkına, geçmişte ve hâlde zarar verdiğini iddia eder (Demir, 2011, s.15).

Hasan Demir'in üzerinde durduğu son husus, Dersim tarihi içerisinde fedakârlık ve yiğitlik sayfaları bulunduğu gibi ihanet ve teslimiyet sayfalarının da bulunduğudur. Hasan Demir'e göre gerçeğe yakınlaşabilmek için söz konusu iki boyutu da akılda tutmak gerekir (2011, s.15).

Hüseyin Aygün

Çalışmada üzerinde durmak istediğim bir başka araştırmacı Hüseyin Aygün'dür. İlk olarak **"**Dersim 1938 ve Hacı Hıdır Ataç'ın Defteri" adlı eser ele alınmıştır. Hacı Hıdır Ataç'ın defteri ve Ocak 2012 tarihinde gizliliği kaldırılan bir Dersim'e dair arşiv belgelerinin sınırlı bir kısmını kamuoyuyla paylaşan eser, bu niteliği itibariyle iki ayrı önsöz ihtiva etmektedir.

Bunlardan ilki, Aygün'ün Hacı Hıdır Ataç'ın defterine dair yazdıklarıdır. "Bir Defterin Hikayesi" başlığıyla oluşturulan bu kısım "modern Cumhuriyet tarihinin en geniş çaplı katliamı Dersim 1938 harekâtı" olduğu halde zayıf bir literatürün varlığını hatırlatarak başlamaktadır (2012, s.9).

Hüseyin Aygün'ün dikkat çekici ikinci vurgusu, "iyi bilinen bir olgu" olarak nitelendirdiği, dönemi tecrübe edenlerin yaşadıklarını unutma ve saklama-gizleme çabasıdır. "Oysa" der Aygün, bu trajik tecrübeler "nükleer bir serpinti" gibi kuşaktan kuşağa aktarılır (2012, s.9).

Aygün, önsözde kitabın içeriğini de anlatır. Ancak çalışmamda kitapların içeriğinden ziyade yazarların ya da derleyenlerin konuyu ele alışları incelendiğinden yorumlar haricinde pek üzerinde durulmayacaktır. Örneğin Aygün, Ataç'ın iğneyi kendi halkına da batırmaktan geriye kalmadığının altını çizer. Buna göre Ataç'ın "Çevremizdeki aşiretlerin bize karşı yaptıkları" şeklinde bir başlık açmıştır ve "milis yaratan Dersim toplumsal yapısı"nı eleştirir. Bir başka anlatımla aşiretler arası

ilişkilerin kimi insanları milis olmaya yönelttiği eserde anlatılmaktadır. Aygün bu noktada tek cümlelik bir not düşer: "Burada okura, 1938'de hemen her aşiretten milis yazılmaların olduğunu hatırlatmakla yetinelim" (Aygün, 2012, s.10).[16]

Önsözde Ataç'ın anlatımlarındaki gayri insani tutumlara da değinilmektedir. Buna göre bir dere kenarında öldürülen, aralarında Ataç'ın baba ve büyük kardeşlerinin de bulunduğu insanların cesetlerinin toprağa verilememesi ve vahşi hayvanlar tarafından parçalanması kısaca ifade edilmektedir (Aygün, 2012, ss.10-11).

Hüseyin Aygün, Hacı Hıdır Ataç'ın Dersimlilere yapılanı anlamaya çalıştığını belirtir ve Ataç'ın ilerleyen sayfalardaki şu sorusunu önsöze taşır: "Rus kuvvetlerini Pülümür ve Erzincan'dan Kamer Ağa ve Dersimliler söküp attı, aralarında benim babam da vardı, madalyası da vardı, 1936'da silahlarını teslim ettiler, bu katliam, bu haksızlık Dersimlilere niye yapıldı?" (2012, s.11). Bu soru sahip olduğu derinlik niteliğiyle Dersim tartışmalarının özünü oluşturabilecek mahiyettedir ve analitik yaklaşımlarla cevaplandırılmayı hak etmektedir. Benim bu soruya cevabım birçok parçadan oluşmaktadır. İlki, John Locke'un Direniş Hakkı kavramından bahisle açıklanabilir. Locke'un anlatımları arasında Dersim Olayları ile ilintili görülen işlevsel bir örnek söz konusudur. Buna göre kılıçla parasını gasp etmeye çalışan birini öldürmesi ve parasını emanet ettiği birinin kılıç kullanarak emanet parayı geri vermemesi şeklinde iki örnek olay üreten Locke, gaspçıyı öldürmeye hakkı olduğunu ifade ederken, parasını emanet ettiği adama karşı yasalara başvurmak durumunda olduğunu ifade eder. Burada parasını emanet ettiği adamın yaptığını, gaspçıya nazaran "100 ya da 1000" katı daha kötü olarak niteleyen Locke, gaspçıyı yasal olarak öldürebilmesine rağmen sözde emanetçiye yasal olarak böyle davranamayacağını belirtir ve şu açıklamayı getirir:

> Birisi hayatımı tehdit eden güç kullandığından yaşamımı korumak için yasaya başvuracak zamana sahip olamazdım ve yaşamım sona erdiğinde başvuru için çok geç olacaktı. Yasa benim ölmüş cesedime yaşamımı geri veremezdi. Kayıp, onarılamaz türden bir kayıptı. Bu kaybı önlemek için, doğa yasası, kendisini benimle bir savaş durumuna sokan ve beni imha etmekle tehdit eden

[16] Harekât yıllarında aşiret mensuplarının birbirleriyle olan ilişkileri, özellikle sözlü anlatımlarda dikkat çeken bir ağırlığa sahiptir. Dolayısıyla, yazarın milisliği sıradanlaştırması sadeliğinden ziyade bir ölçekte üzerinde durulmasında fayda vardır.

> birini yok etme hakkını bana vermiştir (Locke, 2004, ss.172-173'tan aktaran Taslı, 2012, s. 243).

Bu çerçevede Dersimliler ile Cumhuriyet arasında silahlı çatışma başladıktan sonraki tarihi akış açıktır. Doğa yasasına göre karşı tarafın kendisini imha etmek şeklinde bir düşüncesi olduğunu düşünen diğer taraf, savaş durumunun gereğini yaparak rakibini yok etmek çabası sarf edecektir. Silahlı bir süreç başladığında yasalara olan başvuru yoğunluğu ve yasaların uygulanabilirliği oldukça sınırlıdır.

Locke'ta direniş hakkı ile bağlantılı bir başka pasaj da aşağıdadır. Bu pasaj, Dersim Olaylarının vuku buluşunda bir algı problemi olabileceği şeklinde yorum yapmak imkânını sunmaktadır. Buna göre siyasi elitler ile Dersimli yerel otoriteler (bölgenin sosyo-ekonomik yapısına uygun şekilde ağa-seyit-aşiret reisi gibi) arasında oluşmuş olan ve aşılamayan bir psikolojik eşik olduğunu düşünmek mümkündür.

> … kötülük genele yayılmadığı ve yöneticilerin kötü entrikaları görünür hale gelmediği ya da yöneticilerin bu girişimleri insanların büyük kısmı tarafından hissedilir olmadığı sürece, direnme yoluyla kendilerini doğrultmaktan çok acı çekmeye yatkın olan insanlar, ortalığı karıştırmaya eğilimli değildirler. … Ancak, insanlar, özgürlüklerine karşı entrikalar yürütüldüğü açık delili üzerine dayanan evrensel bir kanaate sahiplerse ve olayların genel akışı ve meyli insanlarda, yöneticilerin kötü niyetleri konusunda kuşku uyandırmaktan başka bir şey yapmıyorsa, bundan dolayı kim suçlanacaktır? (Locke, 2004, s.190'tan aktaran Taslı, 2012, s. 244).

Metinde yer alan özgürlüğe karşı entrikalar ifadesi, Dersim için gerçekleştirilen yasal girişimlerin bölgede oluşturduğu olumsuz bir algı olarak düşünülebilir. Bu noktada bölgenin önemli figürü olan Seyit Rıza'nın çıkarılan kanunların lağvedilmesini ve Kürt haklarının teslim edilmesini isteyen bir mektubu olduğu şeklinde iddialar hatırlanabilir.[17] Bu iddia üzerine kurgulanabilecek bir yorum, Dersimlilerin çıkarılan kanunlardan ve yöneticilerin niyetlerinden kuşkulandıkları ve bu kuşkunun da direnişle sonuçlandığıdır.

Önsözde dikkati çeken bir diğer husus, Aygün'ün Ataç'ın aktarımlarına bazı noktalarda karşı durmasıdır. Buna göre "Hıdır Ataç'ın defterinde 1938 katliamının

[17] M.S. Lazarev ve Ş.X. Mıhoyan, **Kürdistan Tarihi**, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2001), 245. Söz konusu mektubu iddia olarak adlandırmak uygun bulunmaktadır zira farklı kaynaklarda da bu mektup anılmakta ve TBMM ile Cumhurbaşkanlığı'na gönderildiği ifade edilmektedir. Bununla beraber ne mektuptan bahseden kaynaklarda mektubun tıpkıbasımına rastlanmış ne de Cumhurbaşkanlığı ve Meclis arşivlerinde mektuba ulaşılmıştır. Bu nedenle böyle bir mektubun varlığı "iddia" olarak değerlendirilmektedir.

arifesindeki gelişmeler, Dersimlilerin kimliği, katliamın gerisindeki devlet mantığı ve Haydaran bölgesindeki kimi olaylara dair bugün elde ettiğimiz resmi veriler ve ulaşılan bilgilerle çelişen kimi yanlar kuşkusuz ki vardır" diyen Aygün ilk olarak kimlik konusunda Ataç'tan farklılaşmakta ve bir niyet okuması sunmaktadır. Aygün'e göre Ermeniler, Türkler, Zazalar ve Kürtler Dersim'in kadim halklarıdır. Bu bağlamda bir 1915 notu düşen Aygün (2012, s.11), bugün Ermenice konuşan kimsenin bölgede bulunmadığını ifade eder. Hemen ardından da Dersimlilerin "bin yıldır kendilerini sadece Kırmanc (Alevi) olarak" tanımladıklarını ifade eden Aygün, Dersimli kimliğinin homojen ya da etnik olmaktan ziyade kültürel ve dinî ağırlıklı olduğunu vurgular. Bu bağlamda Ataç'a tekrar referans veren Aygün, Ataç'ın da bu kanaatte olduğunu belirterek kimilerinin Dersim'in kökeninin Horasan'dan geldiğini iddia ettiğini belirtir. Devamında ise bu duruma bir gerekçe üretir: "…notların güvenlik makamlarının eline geçmesinden endişe ettiği için olsa gerek bazı sayfalarda kendisinin de çok iyi bildiği bu düşüncelerin bir parça dışına düşmüş görünmektedir" (Aygün, 2012, s.12). Bu noktada Aygün'e yönelik aşkın bir dil eleştirisi yapılabilir. Üstelik bu aşkınlık başka yaklaşımların Dersim'e dair tutumlarıyla benzerlik gösterir: Geniş kitlelere kimlik atfetmek.

Hüseyin Aygün'ün Hacı Hıdır Ataç'tan farklılaştığı ikinci nokta, direniş ile katliamlar arasında kurulan bağ hakkındadır. Buna göre Ataç, direniş olmasa idi katliam olmazdı ya da bu boyutlara varmazdı görüşündedir ve Aygün bu görüşü "yanılgı" olarak nitelendirmektedir. Bu nitelemeden sonra da söz konusu durumu, "doğal karşılamak gerekir" diyen Aygün, olaylardan kurtulanların ciddi bir çoğunluğunun "biz bunu hak ettik" düşüncesinde olduğunu ileri sürer ve Ataç'ın "bir 'yazar' bile olmayan yaşlı bir birey" olduğunu belirtir. Devamında da kitabın henüz başında bu şerhleri düşmesinin sebebini okura "bir perspektif kazandırma" ve Ataç ile eserine bir saygı nişanesi olarak açıklar (Aygün, 2012, s.12).

Hüseyin Aygün'ün eserinin Hacı Hıdır Ataç'ın Defteri'nden sonraki kısmı ise kitabın basım sürecinde, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde bulunan ve üzerindeki gizliliği kaldırılan belgelerden bir kısmıdır. Aygün, seçtiği belgeleri "yeni, temsili ve ilginç olabilecek yazıları kitabımıza aldık" şeklinde ifade etmektedir (2012, s.13).

Belgelerin türü rapor, telgraf, not, şifre, harita, kararname, mektup ve sair olarak belirtilmektedir. Önemli bulunun bir vurgu, Aygün'ün arşivlerdeki belgelerin hepsinin açıldığını henüz düşünmediğidir (2012, s.13). Hüseyin Aygün, belgelerin içerik olarak zaman zaman yanlışlıklar içerdiğinin altını çizer ve ileri sürdüğü görüşlerin belgeler tarafından doğrulandığını belirtir (2012, s.14).

Sonrasında bir "Ma Hareketi" bilgisi paylaşılmaktadır. Aygün, "bu kitapta ilk kez" diyerek aktardığı "Ma Hareketi"ni, devletin en geç 1932 senesinde bir plan yaptığı ve askeri metotlarla Dersim meselesine yaklaşmaya niyetli olduğu şeklinde yorumlar. Ancak bütçe elvermemiş ve harekât ertelenmek zorunda kalınmıştır. Daha sonraki yıllarda da yazışmalarda yer alan bu ifade vasıtasıyla yerel yetkililerin merkezi harekete geçmeye çağırdığını ifade eden Aygün, son olarak da 1932 tarihli bu planın varlığının " 'Dersim isyanı' resmi yalanını deşifre eden yeni bir kanıt" olduğunu iddia eder (2012, s.15).

Hüseyin Aygün, bir kere daha "bu kitapta ilk kez" ibaresini kullanır. Buna göre Seyit Rıza figürünün askeri harekât sırasında yakalanmadığı, aksine teslim olduğunu ifade eden Aygün, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın telgrafındaki "kayıtsız, şartsız… teslim olmuş olduğu…" ifadesini kullanır. Aygün, bu belgeyi "Dersim isyanı", "İsyanın Lideri Seyit Rıza", "Dersim Ulusal Kurtuluş Ayaklanması Önderi Seyit Rıza" gibi şekillerde sloganlaşan resmi, sol ya da Kürtçü söylemlerin temelsizliğini vurguladığını iddia edecek şekilde yorumlar. Aygün'e göre Dersim'de gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde "savunma amaçlı küçük çaptaki mevzi direnişler hariç hiçbir zaman 'isyan' olmamıştır" ve Seyit Rıza "Dersim'deki çok sayıda aşiret önderinden biridir" (2012, s.15). Aygün'ün aktarımına göre harekâtın baskısı ve teslim olmasının harekâtları sonlandıracağı düşüncesi ile Erzincan Valisi ile görüşmeye gitmiştir. Hüseyin Aygün, Dersim yaşlılarının da teslim-yakalanma problematiğini bu şekilde anlata geldiklerini bildirir ve ilgili telgrafın söz konusu anlatıyı doğruladığını ifade eder (2012, ss.15-16). Aygün'ün Seyit Rıza figürünün teslim-yakalanma problematiğine yaklaşımı görece bulanıktır. Harekât sürecinde yakalanmadığı, onun yerine teslim olduğu ön plana çıkartılmaktadır. Hâlbuki bölgede harekât sürdürülmektedir ve Seyit Rıza aranan bir figürdür. Böylesi bir süreçte, aranma-teslim olma-yakalanma gibi kavramların birbirinden ayrıştırılması pek de makul görülmemektedir. Bu bağlamda Aygün'ün

aşkın dilinin bir kere daha altı çizilmelidir.[18] Seyit Rıza'nın teslim-yakalanma problematiği, öznenin pozisyonuna göre farklı şekillerde yorumlanabilir bir durumdur. Zira bir şekilde teslim olma ihtiyacı hissetmek de bir nevi yakalanma olarak değerlendirilebilir. Burada bir şekilde teslim olma ihtiyacı hissetmek ifadesini bilinçli şekilde kullanıyorum. Bu konu hakkında farklı anlatımlar mevcuttur. Örneğin Seyit Rıza'nın kendisinin bahane edilerek halkının kırılmasını önlemek adına teslim olduğundan, yakalandığı köprüye yaklaştığında köprü civarındaki kolluk kuvvetleri hakkında bilgi edinmeye çalıştığı ancak edindiği bilgilerin onu yanılttığı ve köprüde askerlerce çevrildiği ya da dürbünü üzerindeki ona has kabartmadan tanınarak yakalandığı gibi açıklamalar mevcuttur. Dolayısıyla reaksiyoner-aşkın bir dille kurulan yorumların aynı aşkınlığı karşı reaksiyoner yorumlar olarak başkalarına taşıyan bir kısır döngü oluşturduğunun altını çizmeliyim.

Yazar Hüseyin Aygün, "Dersim 1938'in simge adlarından olan Seyit Rıza'ya dair" başka belgelerden de bahseder. Buna göre Birinci Umumi Müfettişliğin 16.06.1934 tarihli bir belgesinde Seyit Rıza'nın kendisine ait on silahı teslim ettiği ve "kendi adamlarına ait mütebaki silahları da" dereceli olarak teslim etme isteğinde olduğu belirtilmektedir. Yine aynı belgede Hozat kasabasında halkın gerçekleştirdiği inşa faaliyetlerinden ve Seyit Rıza'nın "Dersim'i devlet aleyhine kıyam ettirecek asi bir şahsiyet hali kalmamıştır" dendiğinden söz edilir. Aygün, bu belgeyi " 'Dersim isyanı' söylemini yeniden yalanlamaktadır" şeklinde yorumlar (2012, s.16).

Hüseyin Aygün'ün yeni açıklanan belgelere dair bir başka vurgusu, yine isyan söyleminin temelsizliği iddiasıyla ilgilidir. Buna göre yazışmalar "devlete karşı planlı ve ciddi hiçbir karşı çıkış olmadığı"nı göstermektedir. Aygün, Abdullah Alpdoğan'ın Başbakanlığa gönderdiği 23.10.1937 tarihli telgrafı bu bağlamda ön plana çıkarmaktadır: "a. Vilayetin her tarafında sükunet vardır, b. Her tarafta hükümet nüfuzu hakimdir, c. Bugüne kadar Tunceli'nden 7750 harp tüfeği toplanmıştır." Hüseyin Aygün, bu bilgiyi aktardıktan sonra, isyan söyleminin "resmi tarihin kötü bir imalatı" olduğunu belirtir (Aygün, 2012, s.16). Bir başka telgrafta ise "Tunceli Vilayeti ile bitişiği olan kazaların silahları toplanmıştır" denildiğini aktaran

[18] Diğer taraftan bu aşkın dilin, karşı bir aşkın dilden kaynak bulduğu ve tepki olarak da bir başka aşkın dile neden olabileceği ifade edilebilir.

Hüseyin Aygün, bunu 1938'de yürütülecek harekâta karşı duracak hiçbir güç bırakılmaması olarak değerlendirir (Aygün, 2012, s.17).

Yukarıdaki belgelerin değerlendirilmesi ile ilgili sorunlu olduğu düşünülen bazı hususlar söz konusudur. Bunlardan ilki, her bir belgenin, nihai belge konumunda değerlendirilmesidir. Belgelerin bürokratik mekanizma içerisinde nasıl bir işlev gördüğü sorgulamayan ve üst makama sunulan bir belgenin karşılaşacağı hiyerarşik olasılıkları göze almayan bir yaklaşımın oldukça aceleci olduğu ve yanılgılara neden olabileceği düşünülmektedir.[19]

Sorunlu görülen ikinci husus, belgelerin kesinliğini sorgusuz kabul etme yönündedir. Abdullah Alpdoğan'ın şehrin her yöresinde sükunet ve hükümet nüfuzunun hâkim olduğu yönündeki ifadeleri sorgulanmaya muhtaçtır. Aslında belgelerin, gerçekliği olduğundan daha nezih gösterme gibi bir tavır içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir başka ifadeyle, oldukça köklü bir varsayım olarak sivil bireylerin gündelik hayatta çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıkları gibi kamu görevlerini yürüten resmi kişiliklerin de çıkarlarını maksimize etme çabası söz konusu olabilir. Dolayısıyla bölgenin durumunu merkeze aktaran ya da sahanın durumunu karargâha aktaran raporların yaşananı olduğundan daha nezih göstermesi gibi bir olasılık her zaman söz konusudur. Bu olasılığın Dersim ile ilgili tüm belgeler için akılda tutulması yararlı bir olacaktır.

Hüseyin Aygün'ün paylaşımları arasında bir başka önemli belge, "yakıcı ve boğucu gaz bombaları"ndan bahseden 30.03.1937 tarihli telgraftır. Aygün, bu bağlamda "Mart 1937 gibi erken bir tarihte yakıcı ve boğucu gaz bombası istenmesi harekâtın hedefinin 'imha' olduğunu yeniden ortaya koymaktadır" der (2012, s.17).

Hüseyin Aygün'ün atıf yaptığı belgelerden bazılarından geçen "haydut" vurgusu üzerinde durulması gereken önemli bir adlandırmadır. Aygün, "Kadın ve Çocukların Toplu Yok Edilmesi" başlığı ile bu hususun altını çizer. Buna göre

[19] Mehmet Alkan, Cemil Koçak ve Hakan Erdem tarafından yürütülen *Eski Defterler* programına katılan Gökhan Çetinsaya, doktora tezi sürecinde İngiltere arşivlerinde yaptığı araştırmalardan bahsederken, hayal gücünün sınırlarını zorlayan ve zihin açan birçok istihbarat raporuyla karşılaştığını ancak bunların üst düzeyde itibar görmediklerini ve hatta üzeri çizilerek raporu hazırlayanın uyarılması gerektiği gibi ifadelerin yer aldığından bahsetmiştir. Bu bağlamda ele alınan belgelerin akış sürecini takip etmenin araştırmacıyı yanılgılardan koruyacağı söylenebilir. Aksi durum olan, birkaç belgeden ilhamla bir devletin politikasını anlamlandırma çabasının ciddi eksiklikler barındıracağı düşünülmektedir.

bölgede rastlanan "haydut" gruplarının imha edildiği belgelerde açıkça ifade edilmektedir (2012, s.17). 5 ve 12 Ağustos 1938 tarihli iki belgeye atıf yapan Aygün, ilk belgede haydut grubunun imha edildiğinin altını çizerken, ikinci belgede önce "mukavemet eden", sonra ise "teslim olan" bir kısım köylüler sevk edilirken "kaçmak isteyenler imha edilmiştir" denilmektedir. Aygün'ün bu belgeye yaklaşımı, " 'Teslim olan' kadın ve çocukların 'kaçmayacağı', tersinden söylersek, kaçacak insanların teslim olmayacağı herkesin bildiği bir olgudur. Alpdoğan ve Orbay'ın verdiği bilgilerin mantık kurallarına bile aykırı olduğu açıktır. Gerçekte olan, masum insanların toplu olarak yok edilmesidir" şeklindedir (2012, s.18).

Hüseyin Aygün, gizliliği kaldırılan arşiv belgelerine dair anlatımlarına devam ederken Abdullah Alpdoğan'ın "tam temizlik" söylemi üzerinde durur. Buna göre "1938 Askeri Harekâtı'nın sonuna doğru asıl amaç hasıl olduğundan, …ordu birliklerinin Dersim'den çekileceği duyurulur" diyen Hüseyin Aygün, bu bağlamda Abdullah Alpdoğan'ın 31.08.1938 tarihli telgrafına değinir. Telgrafta "tarama müddeti yedi gün olduğu için temizliğe kafi değildir, her zaman elde edilmeyecek olan bu fırsattan azami istifadenin temini için tarama müddetinin en az yirmi güne çıkarılması…" istenmektedir. Hüseyin Aygün'ün bu cümleye yaklaşımı, Abdullah Alpdoğan'ın "Dersimlileri yok etmeye ne denli kararlı olduğu" şeklindedir. Devamında da "Masum insanları öldürme eylemine 'temizlik', yıllara yayılan kanlı bir operasyona ise 'her zaman elde edilemeyecek bir fırsat' olarak bakan mantığın o dönemin resmi aklı olduğu unutulmamalıdır" (2012, s.18) diyen Aygün, son bir vurgu olarak da Sakallı Nurettin Paşa ile Abdullah Alpdoğan'ın akrabalık ilişkisini hatırlatır (2012, s.19).

Belgeler üzerinden devam eden Hüseyin Aygün, perspektifini biraz daha genişleterek Alevilik hakkındaki belgelere de yer verir. "Elcamiatül İslamiyetül Aleviye" adlı bir cemiyetin yayınlarının zararlı olduğu ve ülkeye girişinin yasaklanması kararını içeren 27.01.1937 tarihli bir belgenin varlığından bahseden Aygün, ayrıca, dönemin Halep Konsolosu ve CHP Genel Başkan Vekili gibi konumlardaki görevlilerin kaleme aldıkları belgelere atıf yapmaktadır. Örneğin bir belgede Alevilik, "müşterek milli bağlar oluşturmak için Aleviliğin de ihmal edilemeyecek milli bir mesele olduğuna ve tedbirlerin daima göz önünde bulundurulması gerektiğine" ifadesi yer almaktadır. Hüseyin Aygün, bu verileri

paylaştıktan sonra hemen sonra şu yorumu getirmektedir: "Aleviliğin Türkiye'de 2012 yılında halen ulusal bütünlüğe tehdit olarak görüldüğünü söylemeye gerek yok" (2012, s.19).

Hüseyin Aygün, kaleme aldığı önsözün sonuna doğru gelirken bir galat-ı meşhura rastlamak mümkündür: Dönemin Genelkurmay Başkanı konumundaki Fevzi Çakmak'a atfedilen bir raporun varlığı.[20] Bu raporun dikkat çeken ve oldukça eleştiri gören söylemi "koloni"dir. Hüseyin Aygün, "Fevzi Çakmak tarafından hazırlanan" vurgusu ile başladığı bu satırlara, Çakmak'ın "Dersim'de koloni yönetimi kurulmalıdır" dediğini belirterek devam eder. Ayrıca "Ekte sunduğumuz belgelerde sömürgecilik açık biçimde ortaya çıkmaktadır" diyen Aygün, halkın ovalarda yeniden iskân edilmesi, büyük köyler inşa edilmesi, Dersimlilerin maden işçiliği gibi konularda tartışmaların varlığından bahseder (2012, s.19). Aygün, 17.11.1937 tarihli belgeden aynen alıntıya yer verir: "münferit dağ köyleri ovada toplanmalı (dahili kolonizasyon)". Son olarak da Sıhhat Vekili'nin Zonguldak Valiliği'ne yazdığı 08.12.1937 tarihli yazıyı okuyucunun ilgisine sunar: "yerleştirilecek Dersimliler için iki oda, bir hol ve heladan oluşan evler yapılması…" (Aygün, 2012, s.20). Bu bağlamda, diğer bağlamlarda da gözlemlenebildiği gibi Hüseyin Aygün'ün bilgiyi yönlendirme gücünü özensiz ve çatışmacı biçimde kullandığı söylenebilir. Buna göre koloni yönetimi ifadesinin hangi anlamda kullanıldığı belirsiz bulunmaktadır. Sömürge anlamı çıkabileceği gibi birlikte, bir arada yaşama anlamı da söz konusu olabilir. Özellikle ovalarda iskân ve büyük köylerin inşası gibi söylemlerin, birlikte yaşama birimleri olarak koloniye işaret ettiğini söylemek sömürgeciliğe işaret ettiğini söylemekten daha temkinli ve uzlaşmacı bir tavır olarak değerlendirilmektedir.

Hüseyin Aygün ve Mesut Yeğen'in Önsözü

Hüseyin Aygün'ün çalışmama konu edeceğim ikinci eseri "Dersim 38 ve Zorunlu İskân", Mesut Yeğen'in önsözü ve Aygün'ün sunuş yazıları ile başlamaktadır. Mesut Yeğen, Türkiye'nin Kürt meselesine dair eserleriyle tanınan bir akademisyendir. Hem akademisyen kimliği hem de Kürt meselesini konu alan

[20] "Bu raporun giriş yazısı şu şekildedir: 'Dersim vaziyeti Büyük Erkânı Harbiyece de yüksek alâka ile takip olunduğundan bu mıntıka hakkında B. E. Rs. Ne verilen raporların hulâsası da faydalı olur mütalâasile aşağıya yazılmıştır'…Rapor, dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından yazılmış değildir, Fevzi Çakmak'a sunulmuş görüşlerdir" (Taslı, 2011, s. 4-16).

çalışmaları dolayısıyla, Aygün'ün eseri için kaleme aldığı bu önsözün daha da değerli olduğu, tartışmaya elverişli hipotezler içerdiği düşünülmektedir.

Mesut Yeğen'in bu yazıda kullandığı temel bir kavram "Kürt rezistansı" ifadesidir. Bu ifadenin hemen ardındaki temel vurgu ise Dersim İsyanı'nın "Kürt rezistansı içinde biraz ayrıksı, kendine has bir yeri"dir. Bir başka ifade Dersim İsyanı'nı "Kürt başkaldırısının içine yerleştirmek biraz zordur." Zira Dersim İsyanı'nda planlayan ve yöneten Azâdi ya da Hoybun gibi bir örgütten veyahut Türkiye Kürtlerine yönelik genel bir hürriyet isteminden söz etmek pek olanaklı değildir (Aygün, 2010, s.11).

Dersim İsyanı söylemini tercih eden Mesut Yeğen, bu isyanı, dini bir lider güdümündeki bir kısım aşiretlerin, "hayat alanlarına tecavüz etmek isteyen 'yeni ve yabancı' bir kuvvete karşı gösterdikleri kararlı bir 'son' ve 'nafile' direniş" olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifade ile "fiziki ve kültürel habitatlarına karşı girişilen kıyım"a karşı trajik sonuçlar içeren "silahlı bir direnç"tir. Yeğen'e göre bahsedilen bu bağlam, Dersim'i rezistansın çeperine yerleştirir (Aygün, 2010, s.12).

Dersim'i Kürt rezistansından ayrı kılan bir diğer etken de ulaşılamaz ve erişilemez oluşudur. Tanzimat tecrübesi ile beraber modernleşmenin "en zor sızdığı yerlerden biri" Dersim'dir. Anadolu'nun merkezine yakın ancak devlet kudretinin ulaşamadığı özerk karakteri, Dersim'i Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde hep alakaya şayan kılmıştır. Bir diğer deyişle yönetici kadroların dikkatini çeke gelmiştir. 1937-38 İsyanı da 1934 tarihli İskân Kanununa dayanan düzenlemelere bir cevap olarak ortaya çıkmıştır (Aygün, 2010, s.12).

Mesut Yeğen, Alevilik, yerellik, fiziki ve kültürel direniş vurgusu ve anlatımlarından sonra "Bütün ayrıksılığına rağmen, Dersim İsyanı, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içindeydi" der ve bunu temellendirmeye çalışır. Buna göre Kürt meselesi ile Kürt rezistansı şeklinde iki ayrı kavram kullanan Yeğen, her ikisinin de "Dersim İsyanında görülen türden ıslahat karşıtı" bir pozisyona sahip olduğunu belirtir: "Dersim'in modern devletçe ulaşılmazlığı ve erişilmezliği aslında, [Cumhuriyet'in kurmaya çalıştığı] ulusal topluluğun Kürtlere ulaşamazlığı, erişemezliği anlamında geliyordu. Bu ulaşılamazlığı korumak yolundaki ısrarları

Kürtleri ulusal topluluğun dışında tutma etkisini ürettiğinden, Dersim İsyanı, dolaylı da olsa, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içinde oldu (Aygün, 2010, s.13)."

Mesut Yeğen, kendisi için önsöz kaleme aldığı kitaptaki belgelerin iki temel hususa işaret ettiğini vurgulayarak devam eder. Bunlardan ilki, 1937-38 Dersim İsyanı'nın sivillere yönelik ağır bir şiddete sahne olduğudur. Yeğen'e göre "İsyan açıkça kışkırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyıma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan onbinlercesi sürgün edilmiştir." İkinci husus, Dersim meselesi bağlamında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında "bariz bir süreklilik" olduğudur. Daha açık bir ifadeyle "mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failler açısından" net bir süreklilik gözlemlenebilmektedir (Aygün, 2010, s.14).

Yeğen, devamlılık iddiasını biraz daha derinleştirir ve yukarıda tırnak içerisinde anılan dört bağlamda anlatır. İlk bağlam, Dersim meselesini kavramadır. "Her iki devir açısından da Dersim'in ya da Kürtlerin arz ettiği kültürel çeşitlilik, korumak istedikleri özerklik tahammül edilmezdir." diyen Mesut Yeğen, Osmanlı ve Cumhuriyet elitlerinin Dersim'in ve Kürtlerin farklılıklarını kabul etmediklerini iddia eder (Aygün, 2010, s.14). Kavrama-mantık bağlamına göre "Dersim (ve Kürtler), ulus devletin, ulusal topluluğun içinde erimek zorundadır" (Aygün, 2010, ss.14-15).[21]

İkinci bağlam, terminoloji ile ilgilidir. Yeğen'e göre Osmanlı ve Cumhuriyet elitleri, Dersim meselesini "medeniyetten nasibini almamış bir kısım vahşinin medeniyete karşı koyuşu olarak" algılamışlardır. Daha özel olarak Osmanlılara göre Dersim "bir çıban, bir fesat yuvasıdır." Cumhuriyet elitlerinin Dersim harekâtlarını adlandırması ise "medeni bir yürüyüştür" (Aygün, 2010, s.15).

Mesut Yeğen, bu anlatımlardan sonra farklı bir süreklilik iddiasına işaret eder gibidir. Buna göre Dersimlilerin "vahşiliğine"[22] son verilmiştir ve Dersimlilerin

[21] Mantık-kavrama bağlamında adı geçen önsözde değinilen bir husus da Ermenilik üzerinedir. Mesut Yeğen, erken dönem Cumhuriyet yöneticilerinden bazılarının, bir kısım Ermeni'nin adlarını Türkleştirerek Dersim'de yaşadığı yönündeki şüpheleri ile Dersim kökenli olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Ermeni "olduğu" yönündeki iddiaları dikkate alarak "Dersim'e dair güvenilmezliğin kökeninde, sadece vahşiliği ya da Kürtlüğü değil, bütün geçişliliğiyle Aleviliği ve Ermeniliği de vardır" iddiasında bulunur (s.16).

[22] Mesut Yeğen de kaleme aldığı metinde bu kelimeyi tırnak içinde kullanmıştır. Ben de bu kullanımını benimsiyorum.

öğrenim seviyesindeki yükseklik ya da şehir merkezinin modern görünümü "başarıya" işaret etmektedir. "Yalnız tuhaftır" diyerek devam eder Yeğen: "1938'de İsmet İnönü eliyle tarihe gömüldüğüne kani olunan 'meşhur Dersim şekaveti', çok değil kırk yıl sonra, yeniden Cumhuriyetin karşısına dikilmiştir" (Aygün, 2010, s.15).

Üçüncü bağlam, kullanılan enstrümanlara dairdir. Yeğen'e göre Dersim meselesini halletmenin "mümtaz bir aracı" köy boşaltma, boşaltılan köyleri yakma ve boşaltılan köy sakinlerini sürgüne göndermektir. Mesut Yeğen, bunları "zora dayalı bir asimilasyon" olarak adlandırır ve ardından 1990'ların Türkiye'sine referans yapar: "…binlerce köyün boşaltılıp, bir milyondan fazla Kürt yurttaşın yerinden edilmiş olması da gösteriyor ki, rejim Kürt meselesini kesinkes halletmenin yolunun Kürtleri yerinden edip, Türk bölgelerine yerleştirmekten geçtiğine inanmaya devam ediyor" (Aygün, 2010, s.16). Yeğen, bu beyanından sonra Kürtlerin bir kısım vatandaşlık haklarının askıya alınabilirliğinin altını çizer ve köklü bir tartışmaya işaret eder.[23] Yeğen'e göre zorunlu iskânlar mülkiyet, seyahat ve yerleşme özgürlüğü gibi temel haklara rağmen gerçekleşmektedir ve gerek doksanlı yıllar gerekse de Dersim İsyanı "Kürtlerin vatandaşlıklarının askıya alınma momentlerinden birine sahne olmuştur" (Aygün, 2010, s.16).

Mesut Yeğen, enstrümanlardaki süreklilik bağlamına havuzlar vurgusu ile devam eder. Buna göre geçmişte Dersim'i pasifleştirmenin araçlarından biri olarak geniş çaplı havuzlar inşa edilmesinin düşünüldüğü iddia edilirken, hâl için de benzeri bir düşünce söz konusu olduğu ifade edilmektedir. "Dersim ve havalisini barajlar inşa ederek uysallaştırmaya çalışmak bugün de gündemdedir" diyen Yeğen, Dersim'i ve Kürtleri pasif kılmak için coğrafyanın dahi ılımlılaştırılmaya çalışıldığını ifade etmektedir (Aygün, 2010, s.17).

Süreklilik arz eden bir diğer enstrüman, özel yönetim biçimleridir. Yeğen, Dersim'in geçmişte "koloni zihniyetiyle"[24] yönetilmeye çalışıldığını iddia ederken, Cumhuriyet sürecinde bölgenin uzun yıllar "sıkıyönetim, olağanüstü hal, bölge valiliği" gibi özel yönetim usulleri ile yönetildiğini belirtir.

[23] Temel hak ve hürriyetlerin kanun ile kısıtlanabilirliği, kısıtlanamaz çekirdek hakların varlığı ya da yokluğu, devlet kudretini kullanan kimselerin haklar karşısındaki pozisyonu, hakların siyasal süreçte anayasalarda konumlanışı gibi bir tartışma Türkiye'de demokrasinin serüvenini ortaya koyabilecek ve devlet-toplum ilişkilerini anlamakta kullanılabilecek bir ölçüt olarak değerlendirilebilir.
[24] Yeğen, metinde, bu yönetim biçiminin meclis denetimine tabi olmadığını da ifade etmektedir.

Osmanlı ve Cumhuriyet'in Dersim'e dair tutumundaki süreklilik iddiasının dördüncü bağlamı faillere dairdir. Bu çerçevede Abdullah Alpdoğan, Nurettin Paşa, Mustafa Muğlalı ve Şükrü Kaya'dan bahseden Mesut Yeğen, bu isimlerle Dersim arasında zaman ve mekân eksenlerinde irtibatlar kurar. Örneğin İskân Kanununun çıktığı yılın İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya'nın İttihat ve Terakki Cemiyetinin Aşiretler ve Göçmenler Umum Müdürü olduğu, Abdullah Alpdoğan'ın 1921 Koçgiri İsyanının bastırılmasında görev aldığı, Abdullah Alpdoğan'ın Koçgiri'deki uygulamaları dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinin tepkisini çekmiş olan Nurettin Paşa'nın damadı olduğu, 1926 senesinde Dersim yakınlarında gerçekleşen Koçuşağı Harekâtı'nda Mustafa Muğlalı'nın görev başında olduğu gibi bilgiler bu bağlamda sunulmaktadır (Aygün, 2010, s.17).

Hatırlatmak gerekirse, bu kısma kadar Mesut Yeğen'in Hüseyin Aygün'ün Dersim 38 ve Zorunlu İskân kitabı için yazdığı önsöz üzerinde durulmaktadır. Yeğen, söz konusu kitapta yer alan belgelerin iki hususa işaret ettiğini vurgulamıştı ve bunlardan ikincisi mantık, enstrüman, terminoloji ve failler açısından süreklilikti. Bu süreklilik iddiasını derinleştiren Yeğen, her bir unsuru bir bağlam olarak tartışmaktadır. Buraya kadar mantık, terminoloji, enstrüman ve fail bağlamları ele alınmıştır. Bu noktadan sonra son bir paragraf ile önsöz tamamlanır. Bu son paragrafın paylaşılmasında yarar görülmektedir.

Mesut Yeğen, "bütün bu sürekliliğin ürettiği en genel netice"yi ortaya koyar: "Islahatla, tedip ve tenkille, zorunlu iskânla, sürgünle geçen yüzyılın ardından Dersim, pasifleştirilmek bir yana, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının merkezine doğru ilerlemiştir. Dersimliler Türkçe konuşmayı, 'medeni olmayı' öğrenmiş, fakat Kürtlüklerinden de vazgeçmemiştir." Önsözün başında vurgulanan Dersim'in ayrıksılığı meselesi, bugün sürse de Yeğen'e göre ikincil bir konuma evirilmiştir ve Dersim, Kürt rezistansının içine yerleşmiş, hatta Kürt rezistansı içinde ayrıcalıklı bir merkez pozisyonu kazanmıştır. Yeğen'e göre "ıslahat politikası Dersim'i pasifleştirme işini beceremediği, buna mukabil son Kürt isyanı, Kürt rezistansının hep biraz çeperinde kalmış Dersim'i içine çekmiş, kendi bedeninden kılmıştır" (Aygün, 2010, s.18).

Mesut Yeğen'in son Kürt isyanı vurgusunu yaparak ne kastettiği görece belirsiz bulunmaktadır. Metnin baş tarafında da kırk yıl sonra yeniden şeklinde bir

ifade kullanan Yeğen'in, -masumlara yönelik şiddetin eleştirilmesi yönünde ele alınmaya çalışılan- Dersim Olayları gibi duyarlı bir konuyu anlatırken yaptığı bu vurgular farklı şekillerde de değerlendirilebilir niteliktedir. Basit bir algı düzeyinde, birçok masumiyete kastettiği bilinen bir oluşumuna atıf yapar görünen bu söylemlerin geleceğin tasarımına hangi türden bir katkı sağlayacağı üzerine düşünmek gerekir.

Mesut Yeğen'in kaleme aldığı özel önsözden sonra Hüseyin Aygün'ün yazdığı önsöz ve her yeni baskı için yazdığı sunuşları anmakta yarar görülmektedir.

Hüseyin Aygün, Dersim'in çok etnili yapısını vurgulayarak önsöze başlar. Dersim ile ilgili çalışmaların zayıf olduğunu ifade eden Aygün, "resmi politikalara hizmet eden" çalışmaların varlığına ve arşivlerin kapalılığına işaret eder. Hemen ardından "Devletin anlayışında" gerçekleşecek bir değişimin gerekliliğini vurgulayan Aygün, objektif çalışmaların bu zihniyet değişimi ile mümkün olacağını belirtir.

Hüseyin Aygün, bu eserinde 1938 yılının yaz, sonbahar ve kış dönemlerini içeren ve büyük çoğunluğunun İskân Müdürü Dr. Reşat Tanyeri'ne ait olduğu ifade edilen belgeleri okuyucuyla paylaşmaktadır.

Aygün'ün anlatımlarına göre kamuoyuyla ilk defa paylaşılan bu belgeler zorunlu iskâna/sürgüne tabi tutulan nüfus miktarını (7 ile 12 bin arasında olduğu çalışmada zikredilmektedir), bir köye bir hane verilmesi suretiyle Kırmancların asimile olma sürecine dair planları, iskân kararının çocuk ya da yaşlı olmayı dikkate almayan ölçüsüzlüğü gibi hususları ortaya koymaktadır (Aygün, 2010, ss.26-27).

Hüseyin Aygün, yayımladığı belgelerin Dersimlilerin kendi tarihlerini daha yoğun araştırmalarına, "devlet yöneticilerinin Dersim tarihiyle yüzleşmesine ve Türkiye'nin demokratikleşmesine bir katkı" olmasını umut ettiğini belirtir ve Dersim 1938'in "tüm kurbanlarına" ithaf eder (Aygün, 2010, s.28).

Hüseyin Aygün, Dersimlilerin kendilerini Kırmanc olarak tanımladığı ve ifade ettiği belirtir ve buna dayanarak "Dersimli Kırmanc"lar ifadesi kullanır (Aygün, 2010, s.27).

Hüseyin Aygün, eserinin dördüncü baskının sunuş kısmında da alakaya şayan düşünceler beyan eder. Aygün, bu kısma Onur Öymen'in 10 Kasım 2009 tarihindeki

konuşmasını hatırlatarak başlar: "…Dersim 1938 katliamını öven ve bugün de aynı politikaların uygulanmasını salık veren konuşma…"ya beklenmedik ölçüde tepki geldiğinden bahseden Aygün, Türkiye'nin "belki de ilk kez kendi tarihindeki en kara sayfa olan Dersim 38 ile yüzleşme fırsatı yakaladı"ğını ifade eder (Aygün, 2010, s.19).

Hüseyin Aygün, "Türkiye'nin tarihiyle yüzleşmesi" ve "tüm insanların barış içinde bir arada yaşaması için ilk adım olarak resmi arşivlerin bir an evvel açılarak özgürce tartışmalara imkân sağlanması" gerekliliğinin altını çizer. Devamında da 1938 yılında "onbinlerce insanın öldürülmesinin 'insanlığa karşı suç eylemi' olduğu kabul edilmelidir" diyen Aygün (2012, s.19), "12 bin kişinin sürgününün ise sağ kalanların kültürel olarak katli olduğu"nu iddia eder. Bu noktada sonra sorunun çözülmesinin öteki boyutları olarak "Mağdurlara yönelik özel düzenlemeler, kayıp çocukların ailelerine kavuşturulması, Seyid Rıza ve arkadaşlarının naaşlarının 73 yıl sonra da olsa ailelerine teslim edilmesi vb. adımlar"dan bahseder (Aygün, 2010, s.20).

Bu son paragrafta, Aygün'ün barış içinde bir arada yaşama vurgusu yer almakta ve devam eden satırlarda da insanlığa karşı suç eylemi olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu söylemin mahzurlu yönleri olduğu düşünülmektedir zira bu söylemin yaratacağı tepkinin ihmal edildiği değerlendirilmektedir. Ve ayrıca kabul bağlamında üzerine düşünülmesi gereken bazı sorulardan da bahsedilebilir: a. Bu tarz bir kabul acıları hafifletir mi? b. Böyle bir kabulün sorumluluğu kişisel midir yoksa kolektif mi olacaktır? c. Söz konusu kabulün yerel bazda tepkiler oluşturacağı değerlendirilmektedir. Devletin salt suçlu olduğu algısının toplumda ciddi reaksiyonlar oluşturacağı söylenebilir. Bu reaksiyonlarla nasıl baş edileceği oldukça önemlidir zira bu tepkiler tarihin muhasebesi sürecini kesintiye uğratacak düzeye ulaşabilir. Buna karşılık tarihin muhasebesi sürecinde ulaşılacak uzlaşı noktasının önüne geçebilecek bu türlü özensiz söylemler konusunda temkinli davranmakta yarar görülmektedir. d. İnsanlığa karşı suç yönünde bir kabulün uluslararası hukuk düzleminde yaptırımlarla karşılaşma olasılığı varken kabul istemi ne derece gerçekçidir ve mağduriyetlerin telafisi sürecine nasıl bir katkıda bulunacaktır?

Yusuf Baran Beyi: "Süngü ve Yara Dersim 1938 Katliam ve Sürgün Tanıklıkları"

Yusuf Baran Beyi, Süngü ve Yara Dersim 1938 Katliam ve Sürgün Tanıklıkları adlı kitabı ile bu bölüme konu olan son isimdir.

Yusuf Baran Beyi, eserinin önsözüne şu cümlelerle başlar: "Dersim katliamını, sebep ve sonuçlarıyla bilmek, tarihi doğru okumak için bir zorunluluktur. Katliamın nedeninin anlaşılması ve katliam kararında imzası bulunanların tanınması, gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet edecektir." Bu ifadelerin hemen ardından "katliamın kağıt üzerindeki adının 'ıslah hareketi' olması, uygulanan kırımı ve failleri oldukça masum gösteriyor. İnsanlık tarihinde bu gerçeği bu türden tersyüz etme biçimlerine sayısız örnek vardır." diyen Beyi, son olarak da "faillerin mağdurların hamisi olarak" takdim edildiklerini vurgular (2012, s.7).

Yusuf Baran Beyi'nin önsözde altını çizdiği bir başka husus, "Dersim katliamının üzerini örtmek için gösterilen çabanın programlı ve sistematik olduğu"dur. Ek olarak "bu programlı çabanın, hiçbir eleştirel tepki ile karşılaşmamış olması da ayrıca ilginçtir" diyen Beyi, bu iddiasını harekâtların sürdüğü süreçte TKP'nin SSCB'ye sunduğu rapor ile örneklendirir. Devamında ise bir dipnotla sol hareketin Dersim ve Kürt meselesine karşı o günlerdeki şoven tutumunu aştığını belirtir (Beyi, 2012, s.9).

Sonrasında İsmail Beşikçi'yi hatırlatan Yusuf Baran Beyi, Beşikçi'ye kadarki politik ve akademik çevrelerin "ilgisini bu olaydan esirgemesi manidardır" der (2012, s.10). Hatta bu noktada düşünce ve eserleriyle cezalandırılmayı göze alan -örneğin Nazım Hikmet gibi- birçok kimsenin de neden bu konuya temas etmediğini "sorulması gereken bir başka soru" olarak nitelendirir (Beyi, 2012, s.11). Aslında Dersim Olayları neden konuşulmadı, ilgi görmedi, ilgi gösterilmedi, yasaklandı ya da engellendi gibi sorulara verilebilecek cevaplardan biri, yaşananların hem mağdurları hem de özellikle failleri sessizliğe sürükleyecek derece trajik olmasıdır (Sancar, 2007, s.127). Bir başka ifade ile toplumsal/siyasal bir sorun algısı karşısında askeri yöntemlerden başka işleteceği bir mekanizma bilemeyen siyasi yaklaşımın sessizliği, pişmanlık ve ne yapacağını bilemezliğin iç içe geçtiği bir ruh halinin yansıması (Demir, 2012) olarak da değerlendirilebilir. İkinci bir cevap olarak taraflar arasındaki

asimetri ifade edilebilir. Zira olayların Dersimliler ve siyasi otorite sahipleri açısından arz ettiği değer farklı olagelmiştir. Siyasi otorite sahipleri pek çok sorunla eş zamanlı olarak boğuşmak durumunda olduklarından Dersim Olaylarına atfettikleri önem derecesi daha sınırlı kalmıştır. Tartışmanın bugüne bakan yönüyle Dersimlilerin kimlik ve adalet güdüleriyle olayları taze/diri tutmaları yahut yeniden üreterek gündeme taşımaları doğal görülmektedir. İki tarafın olaylara atfettiği değer bağlamında asimetrinin farkında olmak, geçmişle yüzleşme anlamında somut adımların atıldığı şu günlerde "daha gerçekçi beklentiler geliştirmek ve bu yolla tahrip edici olabilecek hayal kırıklıklarını engellemek açısından" işlevsel olacaktır (Paker, 2007, s.137).

Yusuf Baran Beyi'nin eserinin önsözünde üzerinde durduğu bir başka husus, "isyan"dır. Beyi, isyan söyleminin, yapılan harekâtları meşrulaştırmak için kurgulanmış olduğunu ifade eder. Bu iddiayı da tanık ifadelerine dayandırır. Beyi'ye göre "hiçbir şeyden haberi olmayan masum insanlar toplanıp öldürülmüşlerdir." Bu bağlamda Beyi'ye göre yaşananlar "*soykırımdan* başka bir şey değildir" (2012, s.11).

Soykırım, en baştan beri birçok çalışmada sıkça atıf yapılan söylem bir görünümündedir. Bu yönüyle kolay tüketilebilen bir başka kavram olarak da değerlendirilebilir. Soykırım söylemi bağlamında bahsetmek istediğim bir yaklaşım söz konusudur. Michael Mann'ın Demokrasinin Karanlık Yüzü adlı eserinde zihin açıcı bir şablon söz konusudur. Gruplararası İlişkilerde Şiddet ve Temizlik Tipleri başlığıyla on beş ayrı bağlam oluşturan Mann'ın sınıflandırmasından bazıları şunlardır (2012, s.16): Kurumsal şiddet kullanımı, kolluk kontrolünde baskı, şiddet içeren baskı, planlanmamış kitlesel ölümler, planlanmış toplu katliamlar ve kısmi ve toptan icra edilmenin ihtiva ettiği anlamlar. Örneğin kurumsal şiddet, bir topluluğun tümüne uygulanıyorsa kültürel bastırma olarak nitelendirilmektedir ya da planlanmamış kitlesel ölümlerin kısmen gerçekleştiriliyorsa acımasız savaş, iç savaş ve devrimci bir proje olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla daha analitik yaklaşımların mümkün olduğuna işaret ederek bu bölümü nihayetlendirilebilir.

Bir önceki bölümde savunmacı yaklaşımda eleştiriler yaparken her bir çalışma için ayrı ayrı kanaat belirtmeyi uygun görmüştüm. Eleştirel yaklaşımda ise, yukarıdan farklı olarak, kapsamlı tespitler yapmakta yarar görüyorum.

İlk olarak adlandırma çerçevesi üzerinde durulabilir. Buna göre katliam ve soykırım ifadelerinin Dersim Olaylarını adlandırmada önde geldikleri rahatlıkla söylenebilir. Bunlara ek olarak direniş ve isyan tabirleri de zikredilmektedir ancak özellikle isyan kavramsallaştırması üzerinde ihtilaf olduğu söylenebilir. Zira Yeğen'in habitatlarına müdahale karşısında isyan bağlamında kullandığı bu söylemi, Aygün ve Beyi'nin harekâtların meşrulaştırılması aracı olarak anlamlandırdıklarını gözlemlemek mümkündür.

Önsözlerin ortaya koyduğu bağlam-yaklaşım perspektifi değerlendirildiğinde, ilk olarak nesilden nesile aktarım vurgusunun altı çizilebilir. Cemal Taş'ta görülen "Tunceliliyim, Aleviyim deme" refleksi ya da Hüseyin Aygün'ün nükleer serpinti metaforu veyahut Mesut Yeğen'in "40 yıl sonra yeniden" iddiası Dersim Olaylarının nesiller arası aktarılan bir travma bağlamında ele alınmasının somut görünümleri olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak ise masumlara yönelen şiddetin bu çalışmalardaki hâkim vurgu olduğunun altı çizilebilir. Bir başka bağlam, konuşul(a)mayan mesele şeklindedir. Bir diğer yaklaşım ise yüzleşmeye ve demokratikleşme çağrı olarak tefsir edilebilir.

Bu tespitlerin ardından, eleştirel literatüre dair birkaç düşüncemi paylaşarak daha genel bir değerlendirme yapmak ve bu bölümü nihayetlendirmek istiyorum.

Yukarıda aşkın bir dil kullanmak ve kimlik ithaf etmek, belgelerin değerlendirilmesi sorunu, teslim polemiği, *haydut* belgesi, koloni benzetmesi ve insanlığa karşı suç ithamına dair eleştirilerimi yukarıda paylaşmıştım. Eleştirilerimin temelinde, çalışmanın amacını oluşturan literatürün çatışmacı niteliğini göstermek ve böylesi yaklaşımların muhatapsız konuşmaya evrildiğinin altını çizmek istemi yer almaktadır. Örneğin insanlığa karşı suç şeklindeki bir kabulün ya da Seyit Rıza'nın nasıl teslim olduğuna dair anlatımların gerilimi çerçevesinde veyahut meselenin nasıl adlandırılacağı tartışmaları içerisinde masumiyetin mağduriyetinin geri plana itildiği kanaatini taşıyorum. Meselenin geleceğinin konuşulması bağlamında Hüseyin Aygün ile Özgür Erdem'in bir araya gelebileceği ortak temaların gerekliliğinin altını çizerek meselenin bir parçası olduğunu düşünen tüm tarafların hem kendileri ile sürekli bir eleştirel diyalog sürdürmelerini hem de birbirleri ile iletişim kanallarını açık tutabilmelerini önemsiyorum. Zira Dilekçe Komisyonu vasıtasıyla Dersim Olayları ile ilgili mağduriyetlerin ve taleplerin değerlendirildiği, iddiaların araştırıldığı (ki

dilekçelerdeki iddiaların araştırılması adına, ilgili kurumlardan istenen belge sayının yüz otuz bini aştığı ifade edilmektedir) ve dolayısıyla devletin şeffaflaşıp hesap verebilir konuma erişmeye çalıştığı bir dönemde, literatürde gözlemlenen adlandırma ve yaklaşımların geleceğe yönelik olarak oldukça kritik rol oynadığını düşünüyorum. Zira yaşanmışlıklar ile yaklaşımlar arasındaki bağı iyi kuranlar hem olan-biteni daha iyi anlayabilir hem de çözümü-geleceği daha tutarlı şekilde kurabilirler.

Bu konudaki tutumumu bir kere daha vurgulayarak bu başlığı sonlandırmak istiyorum. Yaklaşımların ne şekilde kurulduğu, ihtilafların yumuşatılması ve mağduriyetlerin telafisi süreçlerinde oldukça önem arz eden bir husustur. Eskilerden bir deyiş "Hakkın hatırı âlidir" der. Gerçekleşmekte olan ve gerçekleşecek telafi çalışmaları bir "hakkın" yerine getirilmesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda hatırı âli olan bir süreçte kullanılan yaklaşım ve adlandırmaların taşıdığı sorumluluğun belirgin olmasında yarar görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHYAZIMI VE TARİHTE YAŞANMIŞLIKLAR BAĞLAMLARINDA ÖNCEDEN PLANLAMA TARTIŞMALARI

> Bu tez çalışmasında ana amaç, Dersim'i konu alan düşünce ve uygulamaların bir strateji olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı ve eğer strateji ise stratejinin dayandığı değerler ve erişmek istediği hedeflerin neler olduğudur. Bir başka anlatım ile Cumhuriyet hükümeti, Dersim Olayında gelişi-güzel, edilgen ve stratejiden yoksun mu hareket etti yoksa Dersim Olayına karşı, belki 1925-29-34'te düşünülen ancak uygulama zemini oluşturulamayan bir strateji ile mi yaklaşıldı sorularının cevaplandırılması amaçlanmaktadır.

Bu alıntı, ilk yüksek lisans tezimin Araştırma Amacının ilk kısmıdır. Ayrıca aynı başlık altında tezin cevap aradığı alt problemler ise şu şekilde ortaya konmuştur: "1. 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün meclis açış konuşmasına kadar Dersim konusu gündeme ne şekilde, hangi vesilelerle gelmiştir?" "2. 1935 yılıyla beraber hangi saikler Dersim'i gündeme taşımıştır? Bir başka ifade ile Dersim'in gündeme alınmasının nedenleri nelerdir?"

Çalışmamın giriş bölümünde, ilk yüksek lisans tezimin benim irademe dışında oluşturulup bana tevdi edildiğini ifade etmiştim. Adı geçen tezin problematiği, alt soruları, izlekleri ve amacının belirlenişi okunmakta olan bu teze ilham veren oldukça önemli bir tecrübedir.

Yüksek lisans tezimin hazırlık sürecinde, önceden planlanmışlığa ve bir stratejinin varlığına dair atıflardan konuşurken; Dersim literatürüyle henüz yeni tanışıyordum ve önceden planlanmışlık temasının pek çok atıf alan bir mesele olduğundan habersizdim. Bununla beraber tezin sonucunda Dersim'in hep akıllarda olduğu şeklinde bir yargıya ulaşmıştım.

Bu bölümde gerek tezin sonuç bölümündeki kendi değerlendirmelerim gerekse de Dersim literatüründeki önceden planlanmışlık iddiaları, birkaç farklı düzlemde bambaşka şeyler söylemeye müsait bir konu niteliğiyle tartışmaya açılacaktır. Bu tartışma, giriş kısmında vurguladığım bazı temalarda ihtiyatlı olmak ve atılımlara alan açmak ilkesine dayandırılabilir. İlişkilere ve gerçekliğin karmaşasına ışık tutarak klişe ifadelerin diyalog tohumlara düşürdüğü gölgeyi gidermek amacıyla hareket ediyorum.

Önceden planlanmışlık bağlamında harekâtları ve katliamları, bir süreç ürünü olarak değerlendirmek mümkün olduğu gibi münhasır dinamikleriyle süreçten ayrık sebepleri haiz olaylar olarak da değerlendirmek mümkündür. Süreç ürünü söylemi, 1937 yılına kadar yaşanan ilişkisellikleri -örneğin gerçekleşen müzakereleri- ve 1937-38 yıllarındaki alt dönemleri ihmal eder görünmektedir. Buna göre başlangıç dinamikleri ile süreç boyunca işleyen dinamiklerin ve trajik sonuca yol açan dinamiklerin nasıl bir bağa sahip olduğu tartışılabilir görünmektedir. Bu söylem, bir başka ifade ile sürece oldukça homojen yaklaşan bu iddia, üstyapısal bir görünüm arz etmektedir. Hâlbuki siyasi otoritenin Dersim'e karşı pozisyonunda ciddi değişimlerin ve sürekliliklerin iç içe olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan süreç mantığı işletilerek harekâtların anlık bir gelişme olmadığı, tarihsel olarak açıklanması gerektiği ve temellendirilmesi imkânı bulunduğu da ileri sürülebilir. Her iki temel iddianın da güçlü argümanlarla desteklenmesi mümkün görülmektedir. Bir başka ifadeyle bugünden geçmişe dönük "önceden planlandı" yorumlarını yaparken kullanılan verilerin tarihyazımı açısından farklı yorumlara imkân sağladığını iddia ediyorum. Söz konusu iddia, önceden planlamaya ilişkin ilk hipotez olarak aşağıda tartışılacaktır.

1.1. Literatürde Önceden Planlama Tartışmaları

> Hemen belirtmek gerekir ki bunların bir çoğu "ayaklanma" veya "isyan" değil, "tedip ve tenkil harekâtı"dır. Örneğin Dersim 1937-38, resmi tarih tarafından PKK öncesi "son Kürt isyanı" olarak adlandırılmaktadır. Oysa Dersim'de bir "isyan" veya "ayaklanma" olmamış; yıllar öncesinden planlanmış, hazırlıkları yapılmış bir harekât düzenlenmiştir. Dersimlilerin kendilerini "imha etmek" amacı güden bu harekâta karşı direnmiş olmaları, olup bitenlerin "isyan" olarak değerlendirilmesi için "yeterli" bir neden olmasa gerektir (Solgun, 2010, s.142).
>
> Kemalist Cumhuriyetin feodalizmi tasfiye etmek için bölgeye "medeniyet araçlarını" götürmek istediği, aşiret ağalarının "medeniyete" karşı çıktığı kocaman bir palavradır. Gerçek amacın ne olduğunu yeterince açımladığımı düşünüyorum. Dersim katliamının bir köprü yakılması üzerine başladığı "resmi" görüşü de bir palavradır. Bu palavraya inanmamız halinde yaşanan katliam da olmayacaktı sonucuna inanmamız gerekiyor. Oysa çok açıktır ki Dersim tedip ve tenkil harekatı yıllarca üzerinde çalışılan bir plan dahilinde gerçekleştirilmiştir. İlla bir tarih vermek gerekirse bu tarih Dersim'in adının kanunla "Tunç eli" yapıldığı 1935 yılıdır. Devamında 1936 yılında 4. Umum Müfettişliği'nin kurulması ve Dersim'i "halletmekle" Korgeneral Abdullah Alpdoğan'ın görevlendirilmesidir (Solgun, 2010, ss.174-175).

Bu ifadeler Cafer Solgun'un Dersim… Dersim adlı eserinden alınmıştır. Solgun'un bu yaklaşımı, 1937 ve 1938 yıllarındaki askeri harekâtların ve sürgünlerin yıllarca çalışılarak planlanmış olduğu fikrini öne çıkarmaktadır. Solgun'un önceden planlanmışlık söylemini üzerine inşa ettiği hususlardan biri de hazırlanan Dersim raporlarıdır. Solgun'a göre bu raporlarda yer alan "bayındırlık" hizmeti söylemi, bölgeye asker götürmenin; "eğitim" alanındaki çalışmalar ise asimilasyon politikalarının gösterildiği belgelerdir. Bir başka anlatımla söz konusu raporlar, "Dersim'i yok etme" önermeleriyle örülüdür (Solgun, 2010, s.175).

Bu tartışmaya görece sınırdan dahil olan bir başka isim Emirali Yağan'dır. Dersim Defterleri-Beyaz Dağ'da Bir Gün adlı kitabına dair bir söyleşide önceden planlanma iddiasını dile getiren Yağan "[b]ence Dersim, kodlarını geçmişten alıyor ve o tarihe gelene kadar da bir devamlılık söz konusu. Dersim'de planlanmış bir imha hareketinin hazırlıklarını ve sonuçlarını görüyoruz. Resmi raporlara geçen 120'ye yakın girişim var ama 1930'ların başına gelindiğinde daha planlı bir hareket görüyoruz. Sonra bu da yeterli görülmüyor. 1935'te bir kanun çıkarılıyor" (Yağan, 2013) şeklinde düşüncesini paylaşır.

Hasan Demir de Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamının Tanıklıkları eserinde önceden planlanmaya dair doğrudan ifadelere ve dolaylı atıflara yer verir. Ona göre planlanmışlığın doğrudan ilk ifadesi, Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun'un maddeleri sıralandıktan sonra yer alan iki cümlede mahfuzdur: "…küçük ama önemli bir ayrıntı da; katliamcılar, 1937 tarihindeki Dersim isyanını (!) iki yıl önceden öngörmüş (!) olmaları." ve "Bu tasarlanmış, planlanmış bir 'SOYKIRIMDIR'." (Demir, 2011, s.104). İkinci ifadesi ise "Dersim'de başından beri bir katliam düşüncesi vardır." denerek muhtelif nedenler dolayısıyla ertelendiği şeklindedir (Demir, 2011, s.150).

Planlanmışlığı dair dolaylı atıf ise Dersimlilere Göre Katliamın Nedenleri alt başlığında işlenmektedir. Bu bağlamda Dersimliler arasında katliamın nedenleri konusunda bir görüş birliği olmadığını ifade eden Hasan Demir, bazen komşu iki köyde farklı anlatımlarla karşılaştığını belirtir ve birkaç açıklamanın üzerinde durur. Bunlardan en çok bahsedilen açıklama, 21-22 Mart tarihli köprü yakma hadisesidir. Buna ek olarak askerlerin konuk olduğu bir evin hanımına yönelik tacizleri sonrasında aşiretlerin aldıkları tavır da bir neden olarak ifade edilmektedir. Hasan

Demir, bu iki gerekçe algısından sonra bir üçüncüsünden bahseder. Buna göre bölgedeki bir karakola mensup askerlerin kadınlara sarkıntılıkları nedeniyle köylülerin karakolu basması ile gerçekleşen ölümler "katliamın gerekçesi" olarak ifade edilmektedir. Yazar Demir ilk iki gerekçe algısını aktardıktan sonra "[o]lysa, bu olay gerçekleşmeden önce, katliam hazırlıkları hızlanmıştı" diyerek kendi değerlendirmesini aktarır.

"Alpdoğan, Nurettin Paşa'nın aynı zamanda damadıdır. Katliamlar henüz sürerken ikilinin hedefi Dersim'dir. Ankara'ya çektikleri telgraflarla tenkil harekâtının Dersim ve çevresini de kapsaması gerektiğini bildirmişlerdir… Alpdoğan'ın 1920'lerin hemen başında Dersim'i kafasına koyduğu anlaşılmaktadır " (Aygün, 2012, s.108). Bu ifadeler Hüseyin Aygün'e ait. Aygün, Alpdoğan'a karşı pozisyonunu şu ifadelerle daha da belirgin kılar: "Bu zatın vali olarak atanması başlı başına Dersim'e dair resmi planların kötücüllüğünü göstermeye yetmektedir. Zira Alpdoğan, Koçgiri'den beri Dersim'e karşı husumet ile doludur" (Aygün, 2012, ss.108-109).

Hüseyin Aygün, önceden planlanmışlık iddialarını, Abdullah Alpdoğan hakkındaki niyet okumalarına ve Umum Müfettişi olarak hazırladığı istihbarat raporlarına dayandırır. Aşağıda Cemil Koçak'ın da atıf yapacağı, "Dersim için vaktiyle hazırlanmış ve düşünülmüş tertiplerin alınması…" ifadeleri üzerinde duran Aygün, en az on bir yıl öncesine dayanan "planlı bir katliam senaryosu"nun var olduğunu beyan etmektedir (Aygün, 2012, s.114).

Hüseyin Aygün, Dersim 1938 ve Zorunlu İskân başlıklı eserinde de, yukarıdakinden biraz daha farklı şekilde öncedenlik iddiasını kurgular. Buna göre Cumhuriyet'in devlet mantığı ile Osmanlı'nın devlet mantığı arasında -Dersim konusunda- bir devamlılık olduğunu belirtir. Osmanlı'nın ve sonrasındaki Cumhuriyet'in Dersim'e dair bir projesi olmadığını vurgulayan Aygün, yol-okul-karakol dışında bir yapılanmanın söz konusu olmadığını ifade eder. Aygün, Osmanlı ile Cumhuriyet arasında kurduğu bağı, bazı tekil örnekler üzerinden destekleme yoluna gider. Buna göre Cumhuriyet, Osmanlı'nın "Dersim Islahat Projeleri"ni devam ettirmektedir. Bir örnek vermek gerekirse 19. yüzyıldaki, blok havuzlar yapılarak bölgenin ıslah edilmesi önerileri ile erken dönem Cumhuriyet yıllarında barajlarla Dersim bölgesinin suyla doldurulması projeleri devamlılık ilişkisi olarak

nitelendirilebilir (Aygün, 2010, s.117). Aygün'ün anlatımları, Solgun kadar açıklık taşımasa da Osmanlı-Cumhuriyet sürekliliği şeklinde bir bağı vurgulamaktadır. Söz konusu süreklilik bağı, 1930'lu yıllardaki uygulamaların Osmanlı kökenleri olduğu ifade etmektedir. Bu çerçevede, Aygün'ün anlatımlarının da önceden planlanmışlık bağlamına uygun olan "zaten belliydi" görüşünü yansıtmakta olduğu düşünülmektedir.

Yusuf Baran Beyi, bu tartışmada yer alan bir başka isim olarak Süngü ve Yara isimli eserinde önceden planlanmışlığa yer verir: "Yıl 1937. Dersim için devlet bir ferman çıkarmış ve bu ferman gereği yollar yapılmış, karakollar inşa edilmişti. Bazı aşiret ve kişilerle gerekli ilişkiler çoktan kurulmuştu. Vurulacak aşiretlere ait köy adları ve önemli kişilerin isimleri liste halinde önceden hazırlanmıştı" (Beyi, 2012, s.50).

Beyi, planlara gerekçe olarak "provokatif karakol baskınları"nın kurgulandığını ifade ederek devam eder. Ardından 1915 Ermeni Olaylarına atıf yaparak "1915 mezalimindeki gibi bütün Dersimliler hedefti." ifadesini kullanır. Bunun için bölgeye çok miktarda mühimmat ve çok sayıda asker gönderildiğini, tüm ayrıntıların haritalarda işaretlendiği ve bölgeye sevk edilen askerlerin zihninde "vahşi" ve "tehlikeli" Dersim ve Dersimli imgelerinin oluşturulduğunu belirtir (Beyi, 2012, s.50).

Beyi'nin anlatımlarına göre her bölgeye askeri birlikler çıkarılmıştır ve birlikler "imha hareketini yürütmekle" görevlidir. Durumun vahametini tahmin edebilenler uzak dağlara ve yaylara çekilmişlerdir ve ayrıca mevsim yayla vaktidir. Yusuf Baran Beyi, bu noktada 1921 Koçgiri'ye atıf yaparak devletin acımasızlığını bilenlerin silahlarıyla beraber uzak dağlara gittiğini vurgular (2012, s.50).

Bir başka planlanmışlık vurgusu, İlhami Algör'ün Ma Sekerdo Kardaş adlı eserinde gözlemlenebilir. Algör'e göre yaşananlar "planlı katliam"dır. Algör, "1938 Dersim harekâtı/kırımı/planlı katliamı" şeklinde bir ifade kullanarak özellikle 1938 yılına dikkat çekmektedir (2010, s.12).

Dersim ile ilgili çalışmalardan biri de Herkesin Bildiği Sır: Dersim adlı eserdir. Şükrü Aslan'ın farklı isimlere ait çalışmalardan derlediği bu eser de planlanmışlık vurgusuna rastlamak mümkündür. Eserin sunuş yazısını kaleme alan Şükrü Aslan,

sosyal bilimci olarak Dersim konusunu ele almanın zorluğunu vurgular. Araştırma yaparken araştıran özne ile araştırılan nesne arasında kalın duvarlar olması gerektiği şeklindeki klasik yaklaşımı hatırlatan Aslan, Dersim Olayları konuşulurken söz konusu olan acıların, bu yaklaşımı geçersiz kılacağını vurgular ve bu acılara temas edeceğini belirtir. Buna göre "ıslah etme" politikasının bölgenin yazgısı haline geldiğini ifade eden Aslan, Dersimlileri "terbiye etme" politikasının değişmeden günümüze kadar geldiğini iddia eder. Siyaseti yönlendiren aktörlerin değişmesine rağmen Dersim'e bakış süreklilik taşımaktadır (Aslan, 2010, s.13). Bu anlatımın da Aygün'ün anlatımları gibi, çok açık olmamakla beraber önceden planlanmışlık çerçevesinin kıyısında yer sahibi olduğu düşünülmektedir. Söz konusu eserde doğrudan bir önceden planlanmışlık iddiası Murat Yüksel'in Ulus-devletin Dersim'le Teması başlıklı makalesinde yer almaktadır. Yüksel, "Tüm bu gelişmeler 1938'e giden sürecin adım adım örülmesi anlamına geliyordu" cümlesiyle makalesini sonlandırır. Bu anlatım içinde "[t]üm bu gelişmeler" ifadesi önemli görülmektedir. Söz konusu ifade, 1926-1935 arası 9 yıllık zaman diliminde, bakan, general, milletvekili, bölge müfettişi düzeyinde hazırlanan raporlara ve en nihayetinde İsmet İnönü'nün bölge gezisi sonucundaki izlenimlerini içeren raporuna; Dersim'in Tunceli yapılmasına dair kanun çıkarılmasına ve 4. Umumi Müfettişliğin kurulacak olmasına referans verecek şekilde kullanılmaktadır. Yüksel'in iddiası, bütün bu girişimlerin kırıma/katliama zemin hazırlamaya yönelik olduğudur (Yüksel, 2010,ss.370-371).

Hıdır Göktaş, Kürtler İsyan-Tenkil adlı eserinde Dersim ile ilgili benzer bir iddiaya yer verir. Buna göre Dersim'e yönelik bir harekâtın hazırlıkları 1927 yılına kadar uzanmaktadır. Şeyh Sait isyanı sonrasında ilan edilmiş olan sıkıyönetimin kaldırılması bölgede bir boşluk doğurmuştur. Göktaş'ın iddiasına göre bu boşluğun doldurulması adına "umum müfettişlik" kurulmuştur. Kurulan müfettişliğin çalışma konuları içinde Dersim'e düzenlenecek bir harekâta yönelik hazırlıklar da söz konusudur (Göktaş, 1991, s.119).

Önceden planlanmışlık ile ilgili bir başka anlatımı, Dersim Olayları'nda önemli bir figür olan Dr. Nuri Dersimi'nin Kürdistan Tarihinde Dersim adlı eserinde bulmak mümkündür. Bu eser, oldukça akıcı ve detaylı bir anlatıma sahiptir. Bu akıcılık ve detaylar içinde Dersim aşiretlerinin Şeyh Sait "isyanı" sürecindeki konumuna

değinen Dersimi, burada önceden planlanmışlığa da vurgu yapar. Buna göre Şeyh Sait "isyanı" sürerken, Şeyh Sait hareketinin çıkardığı kaostan yararlanarak Dersimlilerin de Sivas'a saldırmak düşüncesinde oldukları ifade edilmekte ancak bu düşüncenin hayata geçirilemediği belirtilmektedir. Bunun üzerine Türk hükümeti Dersim'e saldırmamıştır. Nuri Dersimi'ye göre hükümet, Dersimlilerin ayaklanmamasını sağlamak çabasındadır. Şeyh Sait hareketi ile mücadele eden hükümet, Dersim'in imhasını daha sonraya bırakmaktadır. Dersimi'ye göre Dersim aşiretleri gafildir ve bu planı anlayamamışlardır. Dersimi'nin anlatımlarına göre Dersimliler, Türk ordularının zulümlerine seyirci kalmışlardır. Bu durum ise Türk hükümetinin Kürdistan'ı parçalar halinde imha etmesine katkı sağlamıştır. Dersimi'ye göre imha projesi Dersim hariç bütün Kürdistan coğrafyasında uygulanmıştır. O günlerde Türk kolordusunun savunma hattının Dersim sınırlarında konuşlanmış olmasına rağmen; Dersimliler bu süreci soğukkanlılıkla karşılamışlardır (1997a, ss.193-195). Nuri Dersimi'nin anlatımları arasında, önceden planlanmışlık meselesine dair bir başka vurguya, eserinin ilerleyen sayfalarında rastlanmaktadır. Bu manada 1926 yılında Türk hükümeti, "Dersim aleyhinde bir suikast hazırlamakta"dır (Dersimi, 1997a, s.197). Nuri Dersimi, yukarıdaki ifadelerini anılarını aktardığı Hatıratım adlı eserde biraz daha açık ifade etmektedir. Hatırata göre Şeyh Sait hareketi sürecinde Türk orduları Kürdistan'ın bütün bölgelerini -Dersim hariç- işgal etmiş ve bu durum yıllarca devam etmiştir. Ayrıca Şeyh Sait hareketi sürecinde, hükümetin uçaklar vasıtasıyla bölgeye ulaştırdığı bildirilerde Dersimlilerin Şeyh Sait "isyanı" ile hiçbir ilişkisinin olmadığı ve Dersimlilerin hükümete bağlı görüldükleri ifade edilmiştir. Nuri Dersimi, Dersimlilerin bu söylemlerle kandırıldığını ifade etmekte ve civar bölgelerde yaşananların Dersim'de de gerçekleşeceğinin bilindiğini iddia etmektedir (1997b, s.178).

Önceden planlanma meselesi, Meclis Dilekçe Komisyonu'na dahi ulaşmış durumdadır. Bu anlamda on dokuzuncu dönem Erzincan Milletvekili Ali İbrahim Tutu'nun Komisyon'a başvurusu dikkate alınmaya değer bulunmaktadır. Ali İbrahim Tutu, annesi Fahriye Güntürk'ün babası Davut Güntürk, Zini Gediği'nde kurşuna dizilmiş yüz kadar insandan biridir. Ali İbrahim Tutu, anne tarafından dedesi Davut Güntürk'ün ve beraberindeki insanların öldürülüşüne dair yazdığı mektupta şu ifadelere yer verir:

> Edindiğimiz bilgiler Erzincan Zini Gediği katliamının önceden tasarlanarak, planlı bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Şöyle ki: Cumhuriyet'in ilanından sonra oluşturulan Meclis'te Erzincan Mebusu merhum Hüseyin Aksu (Girlevikli Hüseyin Bey), Zini Gediği'nde katledilen dedem Davut Sabri Güntürk ve ağabeyi Ahmet Remzi Güntürk'e haber göndererek derhal Erzincan'ı terk etmelerini, aksi halde hayatlarının tehlikede olduğunu söyleyerek uyarmış…[tır] (Doğan, 2012, ss.233-234).

Ali İbrahim Tutu'nun dilekçesine göre Hüseyin Aksu'nun oğlu Ahmet Cemal Aksu, bu bilgiyi teyit etmiş, babasının eski vekil ve bölgesinde nüfuzlu bir insan olarak bu bilgileri yetkililerden bizzat aldığını belirtmiştir (Doğan, 2012, s.234).

Dilekçe Komisyonundaki bu dilekçeyi, Dersim hakkında kaleme aldığı kitabında kamuoyuyla paylaşan Yalçın Doğan da önceden planlama yapıldığını kanaatindedir: "…hükümetin Dersim hazırlığı yıllarca sürüyor ve Dersim Tedibi 1937 ve 38'e dayanıyor" (2012, s.195).

Dersim Olaylarına dair önceden planlanmışlık iddialarına zemin oluşturan bir belgeden söz ederek devam etmek mümkündür. Hüseyin Aygün'ün ve Yalçın Doğan'ın 2012 yılında gizliliği kaldırılan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki 29.11.1934 tarihli, Şükrü Kaya imzalı, "Başvekâlet Yüksek Makamına" hitaplı ve "Dersimli çapulcular tarafından civar vilayetler mıntıkalarına yapılan sarkıntılıklar H.."[akkında] konulu belgeden yola çıkarak önceden planlama hakkındaki argümanlarını güçlendirdikleri ifade edilebilir.

Yalçın Doğan, İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa sunulan dört sayfalık bu belgeyi "gelecekte neler olacağını belirten rapor" olarak nitelemekte ve "Gasp ve soygunları gerekçe göstererek tedip, tertele, tenkile uzanan, uzun ve sancılı süreç" vurgusunu yapmaktadır (2012, s.44).

"Dersimli çapulcuların bu sene [1934] civar vilâyetlere yaptıkları akınların istikametlerini ve takip müfrezelerile yaptıkları müsademe yerlerini gösterir bir kroki ile 933 ve 934 Birinci Teşrin ayları sonuna kadar yapılan sarkıntılıkların mukayeseli bir surette görülebilmesi için…" şeklinde başlayan bu belge "…bu sene içinde Dersimli çapulcular tarafından Erzincan, Malatya, Sivas, Elaziz ve Erzurum vilayetleri mıntıkasında yapılan silahlı tecavüzler geçen 933 yılı içinde yapılmış olanlara nazaran iki mislinden fazla bir yekun tutmaktadır" diyerek rakamlarla fiil ve faillerden bahsetmektedir. Ardından da iki yıl arasındaki bu artış analiz edilmektedir.

Buna göre 1933 senesinin başında Seyit Rıza'nın öldürülen oğlunun intikamı için başlattığı aşiret kavgaları dolayısıyla "aşiretlerin silahlı kuvvetleri Seyit Riza veya Kırganlıları tarafını iltizam etmek suretile çarpışmalara girmişler ve bundan dolayı çapul ve talan için muhitlerinden pek fazla uzaklaşmak fırsatını bulamamışlardı." Ayrıca belgedeki diğer neden olarak da 1933 senesinde Erzincan ve Elaziz'deki askeri birliklerin hareket hazırlığına başladığı haberlerinin yayılması üzerine - belgede "sureti mahsusada yaptırılan propagandalar" şeklinde ifade edilmektedir- "Dersim'de bir sinme ve hükûmete sokulma baş göstermiş…" olduğu ifade edilmektedir: "Bu hazırlığın sonunu korku ve heycanla bekleyen Dersimliler muhitlerinden uzaklaşamıyorlardı."

Bu uzun rapordaki bir diğer önemli bulunan husus, belki de bu raporun hazırlanmasına vesile olan etken, milletvekili soygunu şeklindeki bilgidir: "Son defa Mebus beyleri soyan Dersimlilerle öteden beri Dersim çapulcularına yataklık eden … köylerinden 40 kişinin garp vilâyetlerine nakilleri için gereken teşebbüslere…" girişildiğinden bahseden belge, yaşanan olay sayısındaki artışı tahlil ederek ve ön görü sunarak devam etmektedir:

> …yaptırılan propagandalar hilafında Dersimlilerin gözünü yıldıracak kat'ı bir hareketin yapılmamış olması ve Hozat havalisinde civar garnizon kıt'alarile yapılan kısa hedefli hareketin de aşiretleri sindirebilecek bir netice vermemiş ve bu suretle onların hükûmet nufuzuna karşı olan ananevi itimatsızlıklarını artırmış olmasıdır. Dersimlilerde günden güne ilerlemekte olan bu düşünüş ve duyuşun; onları gelecek 1935 yılı içinde daha şiddetli saldırışlara sevkedeceği muhakkaktır.

Söz konusu belgedeki "ananevi itimatsızlık" ifadesinin ve saldırıların artacağı vurgusunun altı kalın çizgilerle çizilmelidir. Belgenin devamında "Dersim'de esaslı bir hareketin geciktirilmesinde görülen ikinci mühim mahzur da Hoybuncuların bu mıntıkaya ehemmiyet vermeğe başlamış olmalarıdır. Filhakika Hoybuncuların son günlerde Dersimlilerle temasa giriştikleri … alınan raporlardan anlaşılmaktadır." denmekte ve "esaslı bir hareket"in geciktirilmemesi istenmektedir. Ardından da Dersim literatüründe bol atıf gören Ma hareketi zikredilmektedir:

> (ma) hareketi önümüzdeki yıl içinde de yapılamadığı takdirde etraf halkını bu çapul kuvvetlerinin zararlı saldırışlarından korumak için jandarma ve askeri kuvvetlerle Dersim'i sarıp girilip çıkılmaz bir hale getirmek ve bu maksatla Dersim'in dışına çıkan bütün yol ve patekaları, toprak ve su parçalarını elde bulundurmak lazımdır. Böyle bir tedbir isebu mıntıkada bütün yaz ve

> sonbahar mevsimlerinde büyük kuvvetler bulundurulmasına lüzum gösterdiğinden mahzurlu ve imkansızdır. Bu vaziyet karşısında şimdilik Dersimlileri muhitlerine sindirebilmek ve zararlarını mümkün olduğu kadar azaltabilmek için aşiret dişlilerinden veya suçlularından Dersim dışında her ne suretle olursa olsun ele geçeceklerin derhal garp vilayetlerine kaldırılmalarının muvafık olacağı mütalâa edilmektedir (Doğan, 2012, ss.40-43).

"Bu gizli yazıdan anlaşılıyor ki, Dersim'de tertele üzerine düşünülmüş" diyen Yalçın Doğan, bu uzun raporu, asayiş raporları arasındaki "en çarpıcı" rapor olarak yorumlama yoluna gitmektedir (2012, s.44).

Söz konusu raporda Ma adı verilen bir hareketten bahsedilmektedir. Ma hareketi/harekâtı ifadesi, Hüseyin Aygün'ün önceden planlanmışlık iddiasına kanıt olarak gösterdiği 1932 tarihli birkaç belgede de yer almaktadır. Aygün'e göre devlet "…Dersimlilere karşı en geç 1932'de 'Ma Hareketi' planı…" yapmış ve "askeri yöntemlerle sorunu çözmeye" hazırlanmış ancak bütçe yetersizlikleri dolayısıyla plan gerçekleştirilememiştir (2012a, s14). Aygün'ün anlatımlarına göre Ma Hareketi 1933-1934 yıllarında da zikredilmiştir. Bu bağlamda "Dersim sorununun kesin çözümü için 'Ma şifresi' ile Ankara'ya çeşitli hususlar sorulmuş, planın hayata geçirilmesi için özellikle yerel yetkililerce çağrılar yapılmış ve uyarılarda bulunulmuştur…. Öte yandan 1932 tarihli 'Ma Hareketi' planı, 'Dersim İsyanı' resmi yalanını deşifre eden yeni bir kanıt oluşturmuştur" (Aygün, 2012a, ss.14-15). Bu iddialar ve ilgili belgeler üzerinde durmakta yarar görülmektedir.

Esasında 1931 tarihli yazışmalarda dahi Dersim'e bir tedip yapılıp yapılmayacağından bahsedilmektedir. Dâhiliye Vekâleti Jandarma Umum Komutanlığı anteti ve Şükrü Kaya imzasıyla; cevap alınmak suretiyle Genelkurmay Başkanlığına, haberdar etmek suretiyle de başbakanlığa sunulan bu belge, Dersim hakkındaki "…raporlara müsteniden 932 senesinde Dersim tedibine Heyeti vekilece karar verilirse…" gerekli ikmal ve maliye bilgilerini içermektedir (Yeşiltuna, 2012, s.346).

16369 sayılı, "M.M.V. Ordu İdaresi" (Milli Müdafaa Vekaleti) antetli ve "B.E.Reisi Müşür Fevzi" namıyla hazırlanan belge, "Zata mahsustur ve Ma parolalıdır" başlığıyla dikkat çekmektedir. Devamında ise ilk madde olarak "(Ma) hareketinin bu sene yapılmayacağı hakkında hökümetin kararı alındı", ikinci madde

olarak "Bu hale göre hiç zaman olmazsa da Dersimlilerin civar Türk köyleri ve halkı üzerinde tazyiklerini azaltmak için Ankarada bulunan birinci Umum Müfettiş ve Umum Jandarma kumandani ile şifahen atideki hususat kararlaştırılmıştır." denmektedir. Bu bağlamda arazide konumlanma, geçit tutma, mevki alma, karakol tesisi, kıtaların harekete hazır bulunması, tatbikatlar yapılması, ordugâha çıkılması ve hava kuvvetlerinin kullanılması, maddenin alt başlıkları olarak zikredilmektedir. Kara kuvvetleri eksenli tedbirlerle "Dersim muhiti üzerinde hökümetin nufuzunun arttırılmasına çalışılacak", hava kuvvetleri eksenli girişimlerle de "…mıntıka hakkındaki malûmatlarını ve aynı zamanda Dersimliler üzerindeki manevi tesirlerini tezyide çalışılacak, icabında büyük mikyasta şekavet ve tecavüzlerin mütecasirlerinin derhal hava kuvvetlerile tedibi nazarı itibara alınacaktır." Belgede önemli görülen son bir vurgu da "Hökümetçe icap eden tahsisat temin edildiği takdirde… Sason, Mutki ve civarında silah toplama ve tarama hareketleri" yapılacağıdır (Yeşiltuna, 2012, ss.350-351).

Ma hareketini içeren iki belgenin varlığından daha bahsetmek mümkündür. Bunlar birbirlerine cevaben yapılmış, Erkân-ı Harbiye Reisliği ile Milli Müdafaa Vekâleti arasındaki yazışmadır. Erkân-ı Harbiye Reisliğinin 16166 sayılı ve 1.3.1932 tarihli bu yazısı şu ifadelerle başlamaktadır: "bu sene hökümetce dersim harekâtının icrasına karar verileceği nazarı itibara alınarak orduca şimdiden icap eden hazırlkların yapılmasına ve nuksanların ikmaline tevessül olunmuştur." Diğer belgelerde de gözlenebildiği gibi kötü bir Türkçe ile yazılmış belge "eğer harekât yapılacaksa…" ekseninde devam etmektedir: "Hökümetçe bu hususta müsbet bir karar verildiği takdirde harekâta engec olarak ağustos bidayetinde başalanması; bunun icinde harekâtı yapacak kıtaatın piyade efradının…" hazırlanması, celbi, talim ve eğitimi gibi konulara değinen belge Başbakanlığa, İçişleri Bakanlığına ve Milli Savunma Bakanlığına sunulmuştur (Yeşiltuna, 2012, s.348).

Buna cevaben Milli Müdafaa Vekâletinin 735 sayılı, 15.04.1932 tarihli ve (Ma) Hareketi hakkında konulu yazısında "…yeni sene bütçesinin müsaadesizliği ve bu hususta Heyeti Vekilenin kararı da alınamadığı malûmu samileridir." denilmekte ve yukarıda bahsedilen 16369 sayılı belgede kararlaştırılan tedbirlerle yetinilmesi istenmektedir (Yeşiltuna, 2012, s.349).

Dersim Olayları'ndaki önceden planlanmışlık meselesi ile ilgili en toparlayıcı ve akademik vurguyu Cemil Koçak'ın Muhalif Sesler adlı eserinde bulmak mümkündür. Koçak, Abdullah Alpdoğan'ın 27 Nisan 1937 tarihli ve Başbakanlığa, İçişleri Bakanlığı'na, Genelkurmay Başkanlığı'na, Milli Savunma Bakanlığı'na ve Diyarbakır Kolordu Komutanlığı'na sunulan istihbarat raporunda yer alan bir takım ifadelerden hareketle Dersim'de "önceden düşünülmüş ve kararlaştırılmış olan bir plânın gerçekleştirildiği" sonucuna varır. Koçak'ın yargılarını dayandırdığı ifade: "… Dersim için vaktiyle düşünülmüş ve hazırlanmış tertiplerin alınmasına şimdiden başlanması…" şeklindedir (2011, ss.139-140). Bu noktada Faik Bulut'un Belgelerle Dersim Raporları adlı eserinin Aşiret Gözüyle İsyan başlıklı dördüncü bölümünde verdiği bilgiler tamamlayıcı görülmektedir. Bu bilgiler, Dersim Olayları'nda oldukça önemli bir figür olan Seyit Rıza'nın emir eri kaynak gösterilerek kaleme alınmıştır. "Anlattıklarımı ve anlatacaklarımı hem bizzat gördüklerim hem de birkaç yıl önce ölen 130 yaşındaki amcamın bana aktardıklarına dayandıracağım" şeklinde bir not ile söz konusu bölüm başlamaktadır. Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dersim'in durumunu görüşürken Abdullah Alpdoğan'ı çağırır ve görüşlerini sorar. Meseleyi nasıl çözeceğiz eksenindeki sorulara karşı Alpdoğan'ın cevabı, "ben planımı yaptım. Yetkiyi bana verin. Aşiretlerden çok adam satın aldım. Dersimlileri böleceğim. Sonra haklarından geleceğiz. Önce güzellikle, olmazsa zorla…" (Bulut, 1992, ss.183-185) şeklindedir.

Dersim Olayları anlatımları arasında önceden planlanmışlık meselesi ile ilgili bir başka ve farklı anlatıma resmi gazetede rastlanmaktadır. Aslında Sağlık Bakanlığı, Tarım Bakanlığı gibi gündelik yaşamanın devam ettirilmesine dönük çalışan bakanlıkların arşivleri birçok konuyu anlamak da oldukça işlevsel görülmektedir. Bu manada önceden planlanmışlık meselesine vurgu yaparken, resmi gazetenin sunduğu veriler farklı bir yorum geliştirme imkânı sunmaktadır. Bu manada dikkat çeken bilgi, Elaziz Vilayetinde Ticaret ve Zahire Borsası Kurulmasına ilişkin Kararnamedir. İktisat Bakanlığı'nın 16 Ekim 1936 tarihli tezkeresi ile gündeme alınan ve Bakanlar Kurulu tarafından 20 Ekim 1936 tarihinde onaylanan 5470 sayılı Kararname, Elaziz vilayetinde bir ticaret ve zahire borsası kurulmasını öngörür (Resmi Gazete, 1936, s. 7313).

Kararname metninde ilk olarak Elaziz şehrinin demiryolları ile ticari merkezlere bağlandığı ve bağlantı vesilesi ile ticari konumunun önem kazandığı ifade edilir. Bu çerçevede üreticilerin hukuk ve menfaatlerini korumak adına Elaziz'de bir ticaret ve zahire borsası kurulmasına karar verildiği anlatılır (Resmi Gazete, 1936, s. 7313).

Yukarıda aktarılan önceden planlanmışlık anlatımları değerlendirilerek ilk hipotez sınanabilir. Başlangıç olarak ifade edilmesi gereken husus, kaynaklarda önceden planlanmışlık ile ilgili iddialar oluşturulurken, -birkaç eser dışında- ampirik bir yaklaşımın eksikliğinin hissedildiğidir. Dolayısıyla ampirik olduğu düşünülen Cemil Koçak, Faik Bulut, Nuri Dersimi ve Resmi gazete verileri üzerinde değerlendirme yapmak uygun görülmektedir. Oluşan birikime katkı sağlayacak yeni bir kaynak olarak da pozitivist ve post-pozitivist yaklaşımlarla verileri değerlendirmek işlevsel olacaktır.

Faik Bulut'un, -Seyit Rıza'nın emir erine dayandırarak- aktardığı görüşler hatırlandığında, TBMM, Abdullah Alpdoğan'ın görüşlerine başvurmaktadır ve Alpdoğan, meselenin zorla ya da güzellikle çözümüne yönelik planlar yaptığını ifade etmektedir. Faik Bulut'un aktarımlarına pozitivist bir pencereden bakılırsa yaşananlara tanıklık etmiş bir kimsenin anlatımlarına değer atfetmemek gerekir zira tanıklıklar gözlemlenebilir ya da test edilebilir değildir. Ancak post-pozitivist pencereden her parçanın bütünün bilgisini taşıdığı varsayılarak söz konusu tanıklıkların da gerçekliğe bir şekilde temas ettiği düşünülebilir. Ayrıca bölgenin askeri-idari sorumlusu ile yasama erki arasındaki ilişki de çok şeyler söyleyen bir tecrübe olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda kamu politikasının oluşum süreci bağlamında daha da somutlaşacaktır.

Cemil Koçak, bir istihbarat raporu üzerinden, Dersim için önceden düşünülmüş planların gerçekleştirildiğini iddia eder. İstihbarat raporunda yer alan "Dersim için vaktiyle düşünülmüş ve hazırlanmış tertiplerin alınmasına şimdiden başlanması" ifadesi, Koçak'a göre, önceden planlanmışlığın bir itirafıdır. Pozitivist paradigmanın gözlemlenebilirliği bağlamında değerlendirildiğinde bu veri gerçek olarak kabul edilebilir. Ayrıca pozitivizmin gerçekliği basit gören anlayışı doğrultusunda düşünüldüğünde, olaya ışık tutan bir belge olarak oldukça açıklayıcı bir işleve de sahiptir. Diğer yandan post-pozitivizmin, gerçekliğin son derece karmaşık oluşu

anlayışıyla bir belge ile yetinmek doğru olmaz. Post-pozitivizmde her şey bir diğerinin içindedir ve birbiri ile etkileşim halindedir. Sıradan bir neden-sonuç ilişkisinin ötesinde etkileşimlerin varlığı ile analizler yapılmalıdır. Faik Bulut'un aktarımları tekrar değerlendirildiğinde yaşananlara tanıklık etmiş bir aşiret mensubunun anlatımları arasında Abdullah Alpdoğan'ın kendi planlarını kurduğu ve Meclis'ten planların uygulanması için onay istediği görülmektedir. Dolayısıyla, yasama erkinde politika düzeyinde önceden belirlenmiş bir Dersim yaklaşımının olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Alpdoğan örneğinde görülen şey, kişisel planlamaların Meclis'e yön verme çabasıdır. Dolayısıyla Koçak'ın belge üzerinden pozitivist bir okuma ile ulaştığı, yapılanların önceden planlandığı yargısı da sarsılmaktadır. Zira bir belge oluşuncaya kadar oldukça karmaşık ve iç içe geçmiş, bugün detaylarına nüfuz edilmesi mümkün olmayan, olaylar yaşandığı düşünülebilmeli ve analizler karmaşıklık ve iç içe geçmişlik hassasiyetleri ile yapılmalıdır.

Dersim Olayları ile ilgili oldukça önemli bir figür Nuri Dersimi'dir. Olaylarda özel bir konumu olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla yaşananları birinci elden tecrübe etmiş bir isim olarak anlatımları dikkate değerdir. Hatırlamak gerekirse Dersimi'nin iddiaları, hükümetin, Şeyh Sait Olayları sonrasında Dersim dışında bütün Kürdistan'ı işgal ettiği, ilk anda Dersim'e müdahale etmediği zira Dersimlilerin isyan edebilecekleri ihtimalinden hükümetin çekindiği ancak bölgede yürütülen "imha" politikalarının Dersim için de uygulanacağıdır. Nuri Dersimi'nin iddiaları ilk olarak pozitivizmin genelleme eğilimi bağlamında ele alınabilir. Zira bir "imha" politikası olduğu söylemi ve Kürdistan olarak nitelendirilen bütün coğrafyada geçerli olduğu iddiası, oldukça geniş çaplı bir genelleme olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan post-pozitivizmin durumsallık perspektifinden değerlendirildiğinde, hükümetin, 1920'lerin ikinci yarısında Şeyh Sait sürecinde bir başka isyan hareketi ihtimalini düşünerek Dersim'e müdahale etmemesi kabul edilebilir bir yorum olabilir.

Nuri Dersimi, bölgeyi anlatan kitabı ve hatıratı ile Dersim çalışmalarında sıklıkla atıf gören bir kaynak isimdir. Bu eserler, pozitivist bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre pozitivizmde öznenin, kendini nesneden ayırabildiği varsayılmaktaydı. Bu eksende düşünüldüğünde Dersimi'nin çalışmaları oldukça

önemli nesnel bir kaynak eser niteliği kazanır. Diğer taraftan pozitivizmin test edilebilirlik-gözlemlenebilirlik ekseninde bakıldığından söz konusu iki eserdeki birçok iddia ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir konumdadır ki "imha" politikaları söylemi de bu kapsamdadır.

Ele alınmaya değer dördüncü veri ise, o günkü adıyla Elaziz'de, zahire ve ticaret borsası kurulmasını öngören kararname metnidir. Belgede bölge halkına fayda sağlamak amacıyla bir ticaret borsası kurulacağı belirtilmektedir. Bu metin, elle tutulur, somut; dolayısıyla gözlemlenebilir bir veri kaynağıdır. Gerçekliğin basit ve mekanik olduğu, bilginin gözlem yoluyla ortaya çıkarılabileceği ve verilerin gözlemlenebilir-ölçülebilir olması gerektiği varsayılarak değerlendirildiğinde, önceden planlanmış bir süreç olsaydı bu gibi bir yatırım girişimine ihtiyaç duyulmayacağı düşünülebilir. Bir başka husus olarak gerçekliğin basitliği ve mekanikliği içerisinde geleceğin tahmin edilmesini mümkün gören pozitivist pencereden bakıldığından böyle bir yatırımın varlığı, 1936 yılı Ekim ayı itibariyle, akıllarda politika düzeyinde bir askeri girişim olmadığı; olacak olsa böyle bir yatırıma girişilmeyeceği şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan post-pozitivizmin çok boyutluluğu dikkate alınarak eş zamanlı olarak farklı düzeyde politikalar geliştirildiği ve bir taraftan askeri hazırlıklar sürerken diğer taraftan da yatırımların yürütüldüğü de düşünülebilir.

1932-33 tarihli belgeler de konuşturulduğunda farklı yorumlara zemin hazırlamak potansiyeliyle dikkat çekmektedir. Çalışmada aktarıldığı gibi Yalçın Doğan ya da Hüseyin Aygün'ün eğilimi belgeleri var oldukları, yalın halleriyle değerlendirerek önceden planlama olduğunun göstergeleri olarak kabul etmek şeklindedir. Bu tarz bir yorumun pozitivist paradigmaya daha yakın olduğu söylenebilir. Daha bütüncül bir bakış açısı, yürütme erki ile yürütmenin daha alt birimi olan idare arasındaki ilişkiye yer vererek yorumlarını derinleştirme yoluna gidebilir.

Belgelere göre şu bir gerçek ki Genelkurmay Başkanlığı ya da o günkü adıyla Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği, bir güvenlik telakkisiyle söz konusu olabilecek bir tezkere durumuna karşı operatif ve taktik düzeylerde neler yapacağına büyük oranda karar vermiş durumdadır. Hatta belgelerden devletin kapasitesinin yeterli gelmediği de anlaşılmakta ve buna karşılık propaganda gibi yöntemlerle düzen sağlanmaya

çalışılmaktadır. Bununla beraber belgelerin işaret ettiği bir hususta daha bahsedilebilir: konjöktür-bağımlı oluş. Milletvekili soygunu, aşiretler arası ilişkilerin istikrara sağladığı katkı, gelecek sene ön görüleri, askeri manevraların oluşturduğu sükunet vs. unsurlarla paralel giden bir yapılacaklar listesi oluşturulduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca Aygün'ün belgeden hareketle belirttiği gibi yerel idari yetkililerin merkeze yönelik tavsiyeleri de planlamanın idare-yürütme ilişkisi içinde bağlamsal karakterini gösterdiği söylenebilir.

Post-pozitivist pencereden yapılacak bakışlarla veriler değerlendirildiğinde önceden planlanmışlık iddiasını zayıflatabilecek ve güçlendirebilecek yorumları artırmak mümkündür. Hazırlanan raporların Dersim'i yok etme ekseninde olduğu da önceden planlanmışlık bağlamında öne sürülen iddialardan biridir. Her bir rapor farklı bir kamu görevlisi (vali, umum müfettiş, komutan, milletvekili, başbakan) tarafından yakın tarihlerde kaleme alınmıştır. Bu raporlarda yer alan bayındırlık-yol yapımı söylemi, gerçekliğin karmaşıklığı ve tek doğru olamayacağı ekseninde değerlendirildiğinde bölgeyi mamur kılmak olarak da yorumlanabilir, asker taşımanın bir aracı olarak da. Post-pozitivist bakış her iki yorumu da bir arada yapmayı gerektirir. Bu noktada her türlü yoruma yer veren yaklaşımların ortaya konulması ve öteki oluşturmamaya özen gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir. Raporlarda yer alan eğitim söylemi de aynı eksende değerlendirilmelidir: Asimilasyon çabası ve kalkınma atılımı bir aradadır.

Dersim Olayları'nın önceden planlanmışlığı hakkındaki bir diğer iddia Osmanlı-Cumhuriyet sürekliliği düşüncesidir. Post-pozitivist pencereden bakıldığında her şey bir diğerinin içinde, birbiri ile ilgili ve etkileşim halindedir. Bu manada Osmanlı olmaktan Türkiye olmaya geçmeye çalışan bir toplum zihin dünyasının yavaş değişeceği ve benzer sorunlar karşısında benzer çözümler ortaya konacağı düşünülebilir. Osmanlı yıkılmış, Türkiye kurulmuştur ancak özünde çok ciddi devamlılıklar söz konusudur. Dolayısıyla yukarıda Dersim/Tunceli'ye barajlar yapılması örneğiyle hatırlanabilecek süreklilik ilişkisi iddiaları güçlendirilebilir.

Bu türlü yorumlar daha da artırılabilir. Görüldüğü gibi aynı verilere farklı paradigmalardan bakıldığında farklı sonuçlara ulaşılabilmekte ya da aynı veriler üzerinde aynı paradigmadan hareketle yorum yapılarak destekleyici ya da zayıflatıcı argümanlara ulaşılabilmektedir. Araştırmacının, zihin dünyasına paralel olarak,

istediği sonuçlara ulaşması çok da zor görünmemektedir. Zira belgelerin ve bilgilerin farklı yaklaşımlarla değerlendirilmesi bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu manada çalışmanın bu kısmında söylenmek istenen Dersim Olayları'nın öncedenliği ya da sonradanlığının ötesindedir. Hipotez sınanmış ve önceden planlanmışlık iddiasının farklı paradigmalar çerçevesinde zayıflatılabileceği ya da güçlendirilebileceği ortaya çıkmıştır.

Yukarıda gösterildiği üzere, Dersim ile ilgili eserlerde sözlü anlatımlar haricinde derinlikli bir ampirik yaklaşım eksikliği hissedilmektedir. Kanıtlanamaz önermeler üzerinden yürüyen tartışmaların sonuçsuz bir yönü olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda birkaç örnek ile önceden planlama teması dışında da tarihyazımının sorunlu boyutlarına işaret edilebileceği belirtilmelidir. Örneğin Cafer Solgun, Dersim… Dersim… eserinde dördüncü Umum Müfettişliğin kurulma amacını harekât hazırlığı olarak nitelemesi, doğrulanması ya da yanlışlanması güç bir iddiadır. Veyahut bayındırlık söyleminin, bölgeye asker götürme aracı olduğu iddiası da yanlışlanması ya da doğrulanması güç bir iddia görünümündedir. Böylesi keskin iddialar yerine, mutedil bir dil kullanılarak makul iddialara yer vermek mümkün görülmektedir. Örneğin bölgeye bayındırlık hizmeti götürüldüğü, açık yüreklilikle ifade edilebilmelidir. Ancak bu hizmetin daha sonraki yıllarda insani hassasiyetleri aşan askeri operasyonlarda kullanıldığı da vurgulanmalıdır. Zira tek yanlı bir üslup, eseri okuyanlarda tepki oluşturacaktır. Dersim merkezli ve devlet merkezli tepkisellikler böylesi bir üslup neticesinde vücut bulacaktır.

Bu tarz örnekleri farklılaştırmak mümkündür. Bir başka örnek olarak Ramazan Demir'in Feodalizmin Devlete İsyanı ve Dersim Olayları eserinden bir pasaj gösterilebilir.[25] Detay vermek gerekirse, 1 Kasım 1936 tarihli Meclis açış konuşması olarak kaynaklandırılan pasajda, Dersim bir çıban olarak nitelendirilmekte, kökünden kazınması gerektiği vurgulanmakta ve her ne pahasına olursa olsun meselenin çözülmesi istenmektedir (Demir, 2010, s.97). Buna göre Ramazan Demir, Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşmasına referans verilerek Dersim'in "medenileştirilmesi"

[25] Bu çalışmanın yazarının 1930'lu yıllarda basılmış resmi gazetelerde yaptığı tarama ve TBMM arşiv dairesinde intranet sisteminde yaptığı tarama neticesinde yapılan hiçbir meclis konuşmasında böyle bir ifadeye rastlanmamıştır. Böyle bir konuşma olmadığının altı çizilmektedir zira Dersim literatürünün ne derecede veri hatalarını bünyesinde barındırdığına güzel bir örnek olduğu düşünülmektedir. Bunun ötesinde hiçbir tarihi figürü savunmak ya da suçlamak gibi bir kaygı söz konusu değildir.

çalışmaları kutsamaktadır. Nuri Dersimi'nin Kürdistan Tarihinde Dersim adlı eserinde "Dersim'i İmha için Son Türk Girişimi" başlığı altında da ilgili Meclis açış konuşması yer almakta ve eserde söz konusu konuşmaya (!) atıf yapılarak, devletin bir "imha" politikası olduğu iddia edilmektedir. Gerek Dersimi'nin gerekse de Demir'in bu çalışmaları, taraf tutmanın körleştirici etkisiyle arşivlerde olmayan bir metnin, bir belge iddiasıyla akademik çalışmalarda yer alabildiğinin bir göstergesi olarak ortadadır. Bu tavra ek olarak, bir olguyu bir kişiye dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmak da körleşmişliğin bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir. Daha açık bir anlatımla, Mustafa Kemal Atatürk'ün Dersim Olayları konusunda yaptığı açıklamayı tartışılmazmış gibi göstermek zihne deli gömleği giydirmek (Meriç, 2001, s.90) olarak nitelendirilebilir. Cafer Solgun[26]'da gözlemlenen tek yanlı üslup, Ramazan Demir'de de görülmektedir. Solgun'un söylemleri Dersim merkezli bir tepki yaratacak potansiyeldeyken, Demir'in söylemleri devlet merkezli bir tepkiye vesile olacak niteliktedir.

Dersim Olayları, Alevilik, Kürtlük ve Kemalizm bağlamları ile geleneksel kimliklere temas eden bir mesele niteliği taşır. Solgun ve Demir örneklerinde gözlemlenebilen üslup, tarafların yani geleneksel, köklü kimliklerin birbirleri arasına uçurum sokmalarıdır. Solgun'un söyleminin bir Alevi'de oluşturacağı devlete karşı tepki ve Solgun'u okuyan bir Kemalist'te güncel Dersim tartışmalarına karşı oluşacak tepki, aşılmaz bir kısır çatışma döngüsü ve ihtilafların derinleşmesi sonucunu doğurmak potansiyeline sahiptir.[27] Bir başka ifadeyle birbirini suçlamak ve kendini savunmak çizgisini aşamayan, birbirini anlamaya ve kendini anlatmaya meydan bırakmayan bir üslup söz konusudur. Bu çerçevede mevcut literatürdeki baskın eğilimler, ihtilafların yumuşatılması anlayışını yaralayan bir üsluba sahiptir. Demir ve Solgun örnekleri üzerinden tarihyazımında açık bir diyalog ortamı sağlayacak bir eksende hareket etmenin ne derece önemli olduğunun altı bir kere daha çizilmelidir. Dersim Olayları, üzerinde yılların tozunun biriktiği, az bilinen ve

[26] Bir ek bilgi olarak Cafer Solgun'un da Dersim… Dersim… eserinde ilgili konuşmaya "Meclis zabıtlarından" şeklinde kaynak göstererek atıf yaptığı ifade edilebilir.

[27] Çatışmaların çözümü, iyi niyet kadar, kullanılan terminoloji ile de doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda tarafların hassas olduğu, değer verdiği "şey"ler hakkında rahatsızlık uyandırmayan ve taviz verildiği izlenimi yaratmayan, sembolik tepkileri önleyebilecek bir üslup kullanılması önemli görülmektedir. Örneğin, "devlet katliam yaptı" gibi bir söylem yerine "o dönem iktidarının insani sınırları aşan eylemleri" ya da "aşiretlerin çapulculuğu" ya da "eşkıyalık" gibi bir söylem yerine "aşiretlerin talana dayalı iktisadi alışkanlıkları" gibi daha yapıcı ve ilk anda gerilim yaratmayan kavramların oluşturulması, ihtilafların yumuşatılmasında işlevsel görülmektedir.

sık tartışıl(a)mayan bir tarihi tecrübedir. 2009 yılındaki bir meclis konuşmasından bu yana yapılan atıflar ve yazılan eserlerde ciddi bir artış söz konusudur. Ayrıca ilgili arşiv belgelerinin de tam olarak açılmadığı bilinmektedir. Bu özellikleriyle, henüz "taze" bir tartışma konusu olan Dersim Olayları, çalışmada önerilen hassasiyetlerle ele alınırsa geleceğin inşasına katkı sağlayacak fikir koleksiyonları oluşacaktır.[28]

Son söz olarak, bu bölümde, kamuoyunun dikkatini çeken duyarlı bir sosyal bilim konusu olan Dersim Olaylarıyla ilgili olgular üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. 1930'ların sonunda tecrübe edilmiş Dersim Olayları, güncel tartışmalara konu olmaktadır. Sonuçsuz, ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı meydan okumalarla ve dar siyasi kaygılarla ele alınan bu konu, hem geçmişe dönük olarak hem de bir gelecek inşası çerçevesinde bir kısım Türkiye insanının olumsuz şekilde hatırlaya geldiği ve hatırlayacağı niteliktedir. Bu bağlamda, çalışmada ayrıştırıcı, kutuplaştırıcı, çatıştırıcı üslupların ötesine geçmeyi hedefleyen bir tarih yazımı, Dersim Olayları'nın önceden planlanmışlığı boyutu üzerinden tartışılmıştır. Ve görülmüştür ki olgular kendileri konuşmamakta, tarihçiler tarafından konuşturulmaktadır. Araştırmanın bu ilk sonucunda ortaya konabilecek yargı, tarihyazımında -bilinçli ya da bilinçsizce- kullanılan yaklaşımın, nelerin olgu düzeyine yükseltileceğine etkide bulunduğu ve belgelerin yorumlanmasını doğrudan etkilediğidir.

1.2. Tarihte Yaşananlar Bağlamında Önceden Planlama

Önceden planlanmışlık meselesinin tarihyazımı boyutunun yanında bir de tarihte yaşananlar boyutu söz konusudur. Dersim'de yaşananlar düşünüldüğünde ahlakî/insanî sorumluluklar ve duyarlılıklar sonuna kadar ifade edilebilmeli ve hissedilmeli ancak bu duyarlılık ve sorumluluklar analiz yapabilmenin önünde bir engel teşkil etmemelidir. Bu anlamda bayındırlık yatırımları ve müzakere tecrübeleri üzerinden farklı bir olabilirliğe işaret etmek ikinci bir hipotez olarak olası görünmektedir.

[28] Burada kullanıldığı şekliyle 'barış içinde yaşama' ve daha genel kullanım olarak 'birlikte yaşama' kavramının ve ilgili söylemlerinin masumiyeti üzerine bir şerh düşmekte fayda görülmektedir. Zira birlikte yaşama söylemi, statükodan mağdur olanlara katılım imkânı sunarak sisteme dâhil etmek ve bu suretle muhalefetin önünü almak çabası olarak da kullanılabilir. Bir başka ifadeyle, birlikte yaşama, hâkim kuvvetin egemenliğini meşrulaştırma ve güçlendirme aracı da olabilir (Yücesoy, s. 46). Bu çerçevede yönetici grubun bu kavramı kullanarak suiistimallerde bulunabileceği akılda tutulmalıdır. Bir başka anlatımla, ideal görünen bir söylemin arkasında başka amaçlar saklı olabilir.

Bu düşüncelerimi yazıya aktarırken zihnimde beliren ve çok önemli gördüğüm şu soruya da cevap vermeyi gerekli görüyorum. Görüldüğü gibi çalışmada önceden planlama vurgusu merkezi bir ağırlığa sahiptir. Bu vurgunun sahipleri ise devlet eksenli açıklamalara eleştirel yaklaşan yazar ve düşünürler olarak gözlenmektedir. Bu bağlamda "çalışmanı, neden yalnızca Dersim konusunu eleştirel bir pozisyondan değerlendirenler üzerinden kurguladın?"sorusuna cevap vermeyi oldukça önemli buluyorum.

Görece eski iki deyiş ile devam edilebilir: Mağdur ve mesrur. Kabaca, zarar görenler mağdur, sahipler ya da yarar görenler mesrur olarak nitelendirilebilir. Mağdur ile mesrur arasındaki skalada adil yargıda bulunmanın pek de mümkün olmadığı söylenebilir. Bir başka ifade ile bir düzen, sistem ya da olay hakkında verilecek yargıların görece en isabetli olanları ilgisizler tarafından yapılabilir. Bu bağlamda 1930'lı yıllardaki yaşanmışlıklarla coğrafi, kültürel veya siyasi bir irtibatı olmayan ya da özne olarak nesne ile bir ilişki kurmadan hareket edebilen bir araştırmacı güdüsüyle bu satırları kaleme alıyorum ve Dersim meselesini, yüzleşme ve geleceğin inşası boyutlarıyla ancak Dersimlilerin çözebileceği kanaatini taşıyorum. Bu kanaat, yasama düzeyindeki çalışmalar ve yürütme düzeyindeki açıklamalar suretiyle işaretleri çoğalan bir tarih muhasebesi sürecine dayandırılabilir. Tarihin muhasebesi sürecindeki bu çalışma ve açıklamaların daha da olgunlaştığı bir noktada, Dersim merkezli tarihyazımı ve -tabi olarak- mağduriyet[29] bazlı tarih algısının bir değişim ihtiyacı hissedeceği ön görülebilir. Bu ön görü, yukarıda bir numune olarak tartışmaya çalıştığım önceden planlanmışlık iddiaları üzerinden daha da rasyonel ve somut kılınabilir. Şöyle ki katliamların önceden planlanarak yürütüldüğü düşüncesi, literatürdeki bir rükün görünümündedir. Bununla beraber Tahir'den ilham ile "nice doğru bilinenler yanlış çıkmadı mı" esprisi üzerinden giderek muhasebe süreci bağlamında gizliliği kaldırılan yeni belgelerden bayındırlık yatırımları verileri ile ve literatürdeki müzakere anlatımları ile önceden planlamaya dair daha farklı ve olabilir bir yorum tarzı geliştirmek mümkündür.

Yukarıda yer verdiğim, tez çalışmamdaki düşüncelerimi sorgulayarak başlamak mümkün. Rapor ve demeçlerin varlığından hareketle Dersim'in zihinlerde

[29] Muhasebe sürecinin olgunlaşması ile beraber mağduriyetin etkilerinin giderilme yoluna girdiği söylenebilir. Bu nedenle bir değişim ihtiyacından bahsedilebileceğini düşünüyorum.

sürekli bir yer sahibi olduğu yargısı, yazdığım tezin sonuç kısmını oluşturan vurgulardan biridir. Hala daha bu yargımın isabetli olduğunu düşünüyorum ancak fazla yüzeysel ve analitik olmayan bir görünüm arz ettiğini ve bu yönüyle eleştirilmeyi hak ettiğini belirtmeliyim.

Bunu şu düşünce ile temellendirmek mümkün. 1937-38 yıllarındaki askeri operasyonlar ve gadre uğramışlıklar yaşanmamış olsaydı da salt bayındırlık girişimleri ve idari tedbirlerle Dersim Tunceli'ye dönüştürülseydi, zihinlerde Dersim'e dair hep bir şeylerin olduğunu düşünür müydüm? Bu soruya cevap vermek gerçekten zor. Zira tarihsel akışta, sonuçların farkında olarak geriye doğru düşünme ve okuma yapma kolaylığı içerisinde hareket etmek gibi metodik bir girdaba bilinçsizce savrulmuş olabilirim. Bir başka ifade ile ortaya çıkan sonuçların farkında olarak yapılanları, en baştan kurgulanmış, rasyonel ve adım adım ulaşılan hedefler olarak okumak şeklinde bir hata söz konusu olabilir mi?

Bu sorulara verilebilecek göreli bir cevabı, zihnimin puslarını dağıtmak için okumaya başladığım bir kitapta tesadüfen buldum: Demokrasinin Karanlık Yüzü-Etnik Temizliği Açıklamak. Michael Mann'in kaleme aldığı bu eserde Ermeni meselesine dair kapsamlı iki bölüm yer almaktadır ve tartışılan alt problemlerden biri de 1915 tecrübesinin önceden planlanmışlığına dairdir. Michael Mann, bu iddianın literatürde "çoğunlukla sorgusuz sualsiz" kabul edilen bir varsayım olduğunu söyler ve kendisinin bu iddianın karşısında olduğunu belirtir: "Önceki olaylar sürekli yükselen tek bir zincirin halkaları gibi görülebilir, ama aktörlerin bunları kasıtlı yapmamış olması da ihtimal dahilindedir" (Mann, 2011, s.131). Olaylara dair anlatımlarda "…önceki olayların Türklerin nihai bir çözümü planladığını gösteren basamaklar olduğu çoğunlukla sorgusuz sualsiz varsayılır… Bunlar gerilimin tırmanmasındaki duraklardı, ama gerçekten de korkunç bir silsilenin unsurları olarak önceden planlanmışlar mıydı? Bunları geriye dönük bir bakışla varsaymak yerine kanıtlamak zorundayız" (Mann, 2011, s.131).

Ermeni meselesinin 1915 boyutuna dair bu düşünceler, kendi düşünce ufkumda yer alan, hissettiğim ancak tam içine giremediğim ve ifadeye büründüremediğim ve hatta bazen belki sınırım burasıdır diyerek umutla düşünmeye devam ettiğim bir zaman zarfında karşıma çıktı. Bu tesadüften sonra Michael Mann'ın düşünceleriyle Dersim bağlamındaki önceden planlanmışlık iddialarını farklı bir olabilirlikle

eleştirip, Kemal Tahir'in sunduğu boğuşmaları insancıl kılmak vizyonunu gerçekleştirebilmeyi mümkün görebiliyorum.

İkinci kere vurgulamaya çalıştığım bir ifade var: Farklı bir olabilirlik. Dersim Olayları gibi, masum mağduriyetinin şahikalara ulaşmış olduğu duyarlı bir konuda, dönemin siyasi erkine egemen olan elitleri haklılaştırmak ya da daha mazur göstermek gibi bir niyet ve tavır içerisinde kesinlikle değilim. Ancak duyarlı bir konu ekseninde hareket ederken yüzleşme ve geleceğin inşası sürecinde Dersimlilerin ana yapıcı aktör olarak yer alacakları kanaatini taşıyorum. Yukarıdaki ifademi tekrar etmem gerekirse, Dersim meselesini, yasama düzeyinde çalışmaların iyice olgunlaştığı noktada yine Dersimlilerin çözebileceğini düşünüyorum ve bu bağlamda tarihyazımının daha olgulara dayalı ve tepkiselliklerden arınmış olması gerektiğine inanıyorum. Daha başka bir anlatımla, salt sözlü tanıkların trajik tecrübelerinin aktarılması, Dersim'deki gadre uğramışlıkların Türkiye toplumu tarafından idrak edilmesi noktasında muazzam bir önem sahibi olduğunu değerlendiriyorum. Sözlü tanıklar dışındaki açıklama ve kavramsallaştırma çabalarının -örneğin önsözler bağlamında görüldüğü gibi ya da yukarıda önceden planlamaya dair gösterildiği gibi- metodik bir girdapta acıları istemli ya da bilinçsizce araçsallaştırdığını düşünüyorum. Bu inanç, kanaat ve değerlendirmelerimi, önceden planlanmışlık iddiasının tarihte yaşananlar boyutu üzerinden daha da berrak hale getirmek çabasındayım. İlk olarak müzakere-görüşme-diyalog tecrübeleri paylaşılabilir.

Her şeyden önce belirtmek isterim ki çeşitli görüşmelerin varlığından ısrarla söz edilebilir. Tarafların müzakere etmiş olması bir şekilde uzlaşma arzusunun hem devlet tarafında hem de yerel otoriteler tarafında bulunduğunu iddia etmeyi kolaylaştırmaktadır.

Müzakere çabasının, "önceden planlanmışlık" iddiası bağlamında belirleyici bir önem arz ettiği düşünülmektedir. Farklı zamanlarda görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu bağlamda askeri operasyonlar, nihai bir hedef değil ihtimaliyat doğrultusunda oluşturulmuş bir alternatif olarak yorumlanabilir. Tartışılması istenen hipotez bu şekilde de ifade edilebilir.

1937-38'e giden süreçte yapılan müzakerelerden bahsetmek, önceden planlanmışlık iddiasının sahip olduğu blok niteliğini sarsacak potansiyeli haizdir. Bir

başka ifade ile zamanı, aktörleri ve yaşanmışlıkları büyük bir kütle ya da bir blok halinde değerlendirme tutumunun sahip olduğu zaaflar, müzakerelerin detayları içerisinde billurlaşacaktır. Buna ek olarak "askeri harekât" ile kastedilenin dahi farklılıklar içerdiğini iddia etmek mümkün görünmektedir. Daha açık bir anlatımla, askeri harekât ifadesi, zamana ya da kişiye karşı farklılaşan anlamları haizdir. Son kertede harp hükümlerinin geçerli olduğunun duyurulmasıyla beraber yasak ilan edilen bölgelerdeki canlı her şeyin düşman olarak nitelendirilmesi ile ortaya çıkan mağduriyet ve gadre uğratılmışlıklar ile daha önceki yıllarda adı geçen ya da bizzat uygulaması görülen askeri harekâtlar hem bölge insanı nezdinde hem de resmi düzeyde farklı bir içerik taşımaktadır denilebilir. Askeri harekât gerekliliği söylene gelen ve zihinlerde yer sahibi olan bir ifadedir ancak içeriğinin farklılıklar taşıdığı da iddia edilebilir. Dolayısıyla her bir askeri harekât söylemini, önceden planlanmış iddiasının argümanı haline getirmek eksikleri olan bir tavır görünümündedir.

Bu görüşlerimi paylaştıktan sonra ilgili argümanları paylaşmaya başlayabilirim.

Hasan Demir, 1927 yılındaki nüfus sayımının Dersimlileri şaşırtan ve kuşkulandıran bir tecrübe olduğunu anlatır. Demir'e göre aşiretler, sayım görevlilerini nahiyelerde bekletmiş; bazı aşiretler güçlü görünmek adına abartılı rakamlar verirken bazıları ise vergi, asker, silah talebi olabilir kaygısıyla oldukça mütevazı sayılar vermiştir. Demir, bu bilgiyi aktardıktan sonra "Dersimliler için alışılmadık bir durum daha vardı" diyerek müzakereleri anlatmaya başlar. Buna göre " 'Müfettiş' veya 'Paşa' denilen kişiler, aşiret ve inanç önderleriyle sık sık görüşerek devletin yanında olmaya, devlete kayıtsız-şartsız itaat ederek vergi vermeye, askerlik yapmaya çağırdılar" (Demir, 2011, s.60).

Hasan Demir'in aktardığı bu genel durumun ilk somut tezahürü, Umum Müfettiş İbrahim Tali ile Seyit Rıza'nın oğlu Şeyh Hasan arasında 1927 yılında yapılan görüşmedir (2011, s.60). Bir başka görüşme dizisi ise Şükrü Kaya ile Seyit Rıza, oğlu ve diğer ağalar arasında gerçekleşmiştir (Demir, 2011, s.61).

Hasan Demir'in aktardığına göre bu görüşmede Seyit Rıza'dan Ağdat'tan (yani yaşadığı köyden) ayrılması istenmiş, Seyit Rıza bu isteği geri çevirmiş ve

“devlete karşı hiçbir hareketi olmadığını ve olmayacağı teminatı” vermiştir (2011, s.61). Görüşme 1931 yılında gerçekleşmiştir.

Bir başka görüşme, Demir’in anlatımına göre yine Şükrü Kaya ile Şeyh Hasan arasında, Seyit Rıza görüşmesinden birkaç ay sonra gerçekleşmiştir. Bu görüşmede de köyünden ayrılması ve Elazığ’ın Hüseynik Köyüne yerleşmesi Seyit Rıza’dan istenmiştir. Aksi halde “onları kendisinin de kurtaramayacağı” Şükrü Kaya tarafından beyan edilmiştir (Demir, 2011, s.61). Hasan Demir, bu görüşmeden sonra Şeyh Hasan’ın, tehcir kararının kabulü için ısrarcı olduğunu anlatır ve onun bu ısrarını anlamlandırmaya çalışır. Demir, vaat edilen arazileri ya da imha endişesini bu bağlamda zikreder ancak bir sonuca varmaz. Hasan Demir’in bu noktada yaptığı bir yorum, önceden planlama bağlamında dikkat çekicidir: “Bu tarihte önemli bir askeri hazırlığı gözlemlemiş olmaz. Dersim’de hükümetçe alınmış katliam kararları da yok” (2011, s.61).

Bir diğer görüşme 1932 yılında gerçekleşmiştir. Görüşme yeri Hozat Hükümet Konağı’dır. Hasan Demir, bu görüşmenin içeriğini Seyit Rıza’nın dilinden anlatır. “Dersim’in hükmünü vermişler, içeride iki kişi vardı” (2011, s.62) şeklinde başlayan anlatım, ekin biçmek metaforu üzerine kuruludur. Kim olduğu belirtilmeyen kişi ile Seyit Rıza arasındaki görüşme şu şekildedir:

-Siz ekinleri nasıl biçersiniz?

-Arpaları elle, buğdayları orakla.

-Dikenler elinize batmaz mı, onları ne yaparsınız?

-Dikenleri tek tek ayıklar, kenara atarız.

-Bizde ekinler tırpanla biçilir. Tırpan tarlaya girdikten sonra, ne var ne yok biçer, atar.

-Paşa Hazretleri; yaşla kuruyu birlikte yakmayınız.

-Ateş ocağa düştü mü, yaşı da, kuruyu da yakar. Gidebilirsin.

Aktarılan bu diyalog sonrasında, Seyit Rıza ve arkadaşlarının yargısı, “Dersim’in fermanının kesildiği yönündedir”. Seyit Rıza, bu görüşmeden sonra oğlu Baba’yı Batı Dersim aşiretlerine görüşme hakkında bilgi vermesi için görevlendirir (Demir, 2011, s.63).

Bir başka toplantıdan da Hüseyin Aygün bahseder: "1935 yılıdır. Dersim'den yetkili tek komutan olan General Abdullah Alpdoğan Ankara'dan Elazığ'a gelir [Bu bağlamda Umum Müfettişlik görevlendirmesinin 1936 yılının hemen başında gerçekleştiğini belirtmek gerekir.]; bütün Dersim aşiretlerine özel elçiler gönderir ve aşiret reislerini toplantıya çağırır. 'Sizin için özel askerlik kanunu çıkaracağım, …ayrıca köprülerinizi, yollarınızı yapacağız, siz de silahlarınızı vereceksiniz' der." Aşiret reisleri silah teslimiden yana tereddütlüdür. Bazıları çok silahlarının olduğunu söylerken bazıları da silahlarının olmadığını beyan eder. Abdullah Alpdoğan bunun üzerine "hepsinin tüfek olması şart değildir, eski tabanca ve kamalarınız da olsa teslim edin, önemli olan silah verdi diye raporlara geçip tutanak tutmamızdır" der. Bu diyalog üzerine aşiretler nüfusa kaydolur ve silahlar teslim edilir: "Silahlar öyle yığılır ki günlerce Elazığ'a taşınır durur" (Aygün, 2012a, s.23).

Bir sonraki yılda da görüşmeler söz konusudur. 1936 yılının Ağustos ayında bir görüşme olduğu Dördüncü Umum Müfettişliğinin İçişleri Bakanlığına çektiği 643/2957 sayılı telgraftan anlaşılmaktadır. Seyit Rıza ve Abdullah Alpdoğan arasında gerçekleşen bu görüşmenin belgedeki içeriği, Abdullah Alpdoğan'ın Tunceli'yi ne pahasına olursa olsun ileri seviyeye yükseltmek vurgusu ile başlar ve karşılıklı konuşmaların aktarılması olarak devam eder. Abdullah Alpdoğan, Seyit Rıza'ya "sadık bir Türk çocuğu olarak" Türk Ordusu ile birlikte çalıştığını ancak düşman ordularının mağlup edilmesinden sonra "Türk düşmanlarının sözlerine kapılarak Türk devlet ve hükûmetine Emniyet vermeyecek derecede karşı ve uzak…" durduğunu söyler ve belgenin hamaset düzeyini yükselten bir soru sorar: "Türk ordusuyle Türk vatanını müdafaa ederken mi; yoksa Türk devletinden uzak yaşadığın günlerde mi daha rahat uyku uyudun…"?

Anılan belgeye göre Seyit Rıza'nın cevabı, -aslında belgenin akışından bekleneceği gibi- Türk ordusu ile vatanı düşmana karşı müdafaa ederken kalp istirahatı ile uyuduğu şeklindedir. Devamında da hükümete karşı asla hain ve uzak olmadığını, hakkında iftira ve "yanlış düşünüşler" olduğunu ve bunların etkisiyle hükümetin kendisinden kuşkulandığını ifade eder. Aktarımlar arasında önemsenmesi gereken bir vurgu söz konusudur: "bazı memur ve habercilere karşı emniyet göstermemiş vaziyette kaldığı…" Konuşmanın son kısımları ise Seyit Rıza'nın devletin onun hakkında gösterdiği şefkati takdir ettiği ve yaşantısının kalan kısmını

"devletin arzularına uygun bir şekilde" geçireceği şeklindedir. Belgedeki anlatımlar, Seyit Rıza'nın yukarıda atıf yapılan oğlu Baba'ya ilişkin bir isteği ile sona erer: Oğlunu öldüren Kırganlıların kan diyeti olarak verdikleri arazinin kendisine tazminat olarak bırakılması (Doğan, 2012, ss.81-82).[30]

Bir başka görüşmeyi, Hüseyin Aygün'ün Hacı Hıdır Ataç'ın Defteri eserinden hareketle aktarmak mümkündür. Bu görüşme, 1937 baharında köprü yakılması olayının ertesinde gerçekleşmiştir. Aygün'e göre köprü Demenan ve Yusufhan aşiretlerinin ortak saldırısı ile yıkılmış; Alan, Kureyşan, Suran ve Areyan aşiretleri de yardımcı olmuştur (Aygün, 2012a, s.27). Köprü yakıldıktan sonraki hedef karakolun basılmasıdır ancak önceden haber alan askerler karakolu boşaltarak Pax tarafına çekilmişlerdir. Bu olaylardan sonra bir tabur asker aşiretlerin üzerine gelir ve üç gün süren bir çatışma yaşanır. Çatışmalar sonrasında bir tabur asker, Haydaranlılara karşı Nazimiye'nin Kirik Köyünün Tolux tepesinde konuşlanır. Bu gelişmenin akabinde Abdullah Alpdoğan da Nazımiye'ye gelir ve Haydaranlı Kamer Ağa ile görüşmek ister. Cündük Köyü muhtarı İbrahim Çoşkun'un tercümanlığında gerçekleşen görüşmede Abdullah Alpdoğan, silahların teslim edilmesi gerektiğini belirtir. Haydaran Aşiretinde çok silah olduğunu vurgulayan Alpdoğan'ın bu sözlerine cevaben; Kamer Ağa, bölgelerinde bir silah fabrikası olmadığını, ellerinde silahların Ruslardan kalma "tek tük eski Rus mavzerleri" olduğunu ve başka silahlarının olmadığı ifade eder. Alpdoğan'ın cevabı ise ellerinde ne varsa onun getirilmesi ve bu doğrultuda rapor tutulması şeklindedir. Kamer Ağa ise ellerinde on iki silah olduğu cevabını verdikten sonra taraflar ayrılırlar (Aygün, 2012a, ss.28-29).

Bir başka görüşmeyi Yalçın Doğan aktarır. Görüşme, Seyit Rıza ile Karaoğlan Nahiye Müdürü arasında gerçekleşmiştir. Bu görüşmeye dair belgenin aktardığına göre Seyit Rıza, "Devlet, benden şüphe ediyorsa bıraksın beni, Halep'e gideyim." der. Nahiye Müdürü buna karşılık Seyit Rıza'nın Aleviliğini vurgulayarak "Halep'te ne işin var?" der. Bunun üzerine Seyit Rıza, Türkistan'a gönderilmeyi ister (Doğan, 2012, s.135).

Seyit Rıza'nın gönderdiği bir mektupta da Türkistan'a gönderilmekten bahsedilmektedir. Alay Komutanlığına gönderilen mektupta, "Haşa hükümetle

[30] Bu sayfalarda belgenin tıpkıbasımı yer almaktadır.

düşman olan Allah düşmanıdır" ifadesi yer almaktadır ve mektup Mustafa Kemal Atatürk'e hitap etmektedir: "Gazi Hazretleri'ne malumdur ki, şimdiye kadar … bir gün dahi hiyanet-i vataniyede bulunmadığımızı dünya bilir ve kayden sabittir. Eğer sadakat hizmetlerimden hükümet şüphe ediyorsa, aşiretimle birlikte Türkistan'a hicretime himmet buyursun" (Doğan, 2012, s.135).

Yalçın Doğan, Abdullah Alpdoğan'ın bu isteğe olumlu baktığını belirtir. Öyle ki ailenin kaç kişi olduğu, kaçının gitmek isteyeceği gibi ayrıntıları dahi öğrenmek ister. Ancak bu diyalog sürecinde ilginç bir hadise söz konusudur ki o da Seyit Rıza'nın evinin uçakla bombalanmasıdır. Bunun üzerine Müfettişlik Nahiye Müdürünün Seyit Rıza ile görüşmesi istenir. Görüşmenin içeriği ise oldukça dikkat çekicidir. Nahiye Müdürü, Seyit Rıza'ya bir takım mesajlar iletmekle görevlendirilmiştir. "Askerlere sizin düşmanlarınız ateş etti, hükümet sizin suçsuz olduğunuzu öğrendi. Demenanlılar ve Yusufanlılar size hep düşmanlıklarını gösterdi. Eğer, siz bunların akrabalarını vurursanız…" diye devam eden mesajda bombardımandan kaynaklanan zararların tazmin edileceği ve ödüllendirilecekleri ifade edilmektedir. Bu diyalogun devamı daha da ilgi çekicidir. Seyit Rıza, bunları gerçekleştirmesinin hükümet nazarından makbul olup olmayacağı sorar; karşılığında Nahiye Müdürü Seyit Rıza'ya teminat verir. Aktarılan belgenin Seyit Rıza'nın ağzından son vurgusu, "Öyle ise, önce ateşi kestireyim, Munzur üzerine köprüler yaptırayım." Bu diyalog 7 Mayıs 1937 tarihlidir (Doğan, 2012, s.136).

Önceden planlama ile ilintilendirilebilecek önemli bir olgu, 02.08.1937 tarihli "teslim ol" çağrısıdır. Abdullah Alpdoğan'ın hem tehdit ve uyarı hem de bir çıkış yolu gösterdiği şeklinde yorumlanabilecek bu çağrı, teslim olunması durumunda "şefkat ve lütuf" gösterileceği, teslim olunmaması halinde "eşkıya muamelesi" söz konusu olacağı, mallarına el konulacağı ve ailelerinin Batı'ya gönderileceği şeklindedir. Bu çağrıda, bir derecelendirme sistemi uygulandığından da söz edilebilir. Buna göre a. salt teslim olanlar hakkındaki soruşturma ertelenecektir. b. açıklanan isim listelerindeki zanlılardan birinin yakalanmasına ya da etkisiz hale getirilmesine vesile olanlar hakkındaki soruşturma durdurulacaktır. c. birkaç kişinin yakalanması sağlanırsa ödüllendirme yapılacaktır (Doğan, 2012, s.189).

Bu girişimlerin salt varlığının askeri seçeneği de barındıran alternatif politikalara işaret ettiği dolayısıyla da doğrudan bir katliamın hedeflenmediği

düşünülmektedir. Bununla beraber alternatif politikaların askeri seçeneği her adımda barındırdığını iki argümana dayandırarak söylemek mümkün. Bunlardan birincisi, çalışmamın giriş bölümünde ifade ettiğim, siyasi otoriteye egemen olan elitin siyasal ve kültürel sorunlara askeri nitelikli çözümlerden daha farklı alternatifler üretemediği, örneğin sosyolojik araştırma yapma şeklinde bir bilincin olmadığı bir dönem söz konusu ve bu yıllarda, bir kalkışma olduğu/olabileceği algısına karşılık bastırma tarzının malum karakteri. İkincisi ise resmi külliyatın içeriğidir. Resmi külliyat içerisinde iki eksenden bahsetmek mümkün görülmektedir.

Bunlar, İbrahim Tali Bey ekseni ve Ömer Halis Bey eksenidir. Ömer Halis Bey ekseni, Celal Bayar ve Ali Cemal Bey'i kapsar. İbrahim Tali ekseni ise Kazım Karabekir'den başlayarak Hamdi Bey, Fevzi Çakmak, Şükrü Kaya ve İsmet İnönü'den oluşur. Bu iki eksen arasında uygulamaya dönük öneriler anlamında pek bir farklılıktan olduğundan söz etmek güçtür. Daha açık bir anlatımla iskân, silah toplama ve askeri harekât, dil ve kültürün yaygınlaştırılması hususlarında her iki eksen de benzer söylemler kullanmaktadır. Farklılık konuyu ele alma yaklaşımında görülmektedir. Ömer Halis Bey ekseni, konuyu etnik ya da mezhepsel açıdan görmek yerine sosyal, adli ve idari çerçevede değerlendirme eğilimindedir. Celal Bayar'ın kalkınma ve keyfi muamele vurgusu, Ömer Halis Bey'in halk ile diyalog ve hedefin etnik-mezhepsel olmadığı söylemi, Ali Cemal Bey'in mezhepsel aşağılamaların engellenmesine dönük ifadeleri gibi veriler İbrahim Tali Bey eksenine göre daha mutedil bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık İbrahim Tali Bey ekseni; askeri kuvvet noksanlığı, olağanüstü yönetim arzusu, harekât hazırlığı olarak yol yapımı, çıban vurgusu gibi sert değerlendirmeler içermektedir (Taslı, 2011, s.5-4).

Bu uzun alıntının dayandığı birikimi dikkate alarak askeri harekât seçeneğinin her iki eksende de zihinlerde olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bununla beraber literatürün iddia ettiği şekilde sürekli olarak bir katliam düşüncesinin -blok bir düşünce tarzı olarak- sürecin akışını ihmal ettiği ve bu nedenle naif kaldığı değerlendirilebilir. Bir başka anlatımla müzakerelerin bir seçenek yaratma girişimi olduğu söylenebilir zira görüldüğü üzere bir araya gelme ve görüşmelerden oluşan süreçte askerlik, vergi, silah toplama ve sürgün gibi alternatifler dile getirilmektedir.

Tarihte yaşananlara dair farklı bir olabilirliği temellendirecek ikinci alan bayındırlık çalışmalarıdır. Yukarıda değinilen ticaret ve zahire borsası bu bağlama önemli bir örnektir. Buna göre bir nüfus grubunun fiziksel olarak yaşadığı bölgesinden bir başka bölgeye kaydırılması ve ortadan kaldırılmasını içeren politikalarda bu tarz bayındırlık yatırımlarına pek yer verilmeyeceği düşünülmektedir.

Bayındırlık girişimlerine dair belgeler, Dördüncü Umum Müfettişliğin kurulmasına paralel şekilde 1936 ve sonrası tarihlidir. Bu noktada teknik bir uyarı olarak yazışmaların her bir safhasına dair belge yokluğundan dolayı belgeler bir akış sırası içerisinde değil büyük oranda müstakil olarak işlendiği belirtilmelidir.

İlk metin 6/2286 sayılı ve 26.6.1936 tarihlidir. İsmet İnönü'nün imzası ve Başvekâlet antetiyle Abdullah Alpdoğan'a hitaben oluşturulmuştur. Belgenin konusu tahsisattır. "Köprüler ve sair imar işleri için ancak beşyüz bin lira tefrik edile bildi. Bununla ehem mühime takdim edilmek suretile temini maslahata çalışılmasını rica ederim." vurgusuyla başlayan belgede ilgili miktarın yetersiz olduğu ve iki seneye yayılarak verileceğinden bahsedilmektedir. Belgede İsmet İnönü, ayrıca, bölgeye gelmek istediğini ancak iş yoğunluğu olduğunu, bunun yerine genel müfettişlik hakkında genel bir rapor gönderilmesini istemektedir.

Abdullah Alpdoğan'ın "Başvekâlet Müsteşarı" Kemal Gedeleç'e gönderdiği bir cevap telgrafı bir başka önemli belge görünümündedir. 28.2.1937 tarihli bir telgrafa cevaben hazırlanan ancak kendi tarihi bilinmeyen bu belgede, harcamalar ve taahhütler anlatılırken belki de ayrıntı düzeyinde kalan ancak bu çalışmadaki tartışmalar açısından değerli olduğu düşünülen bir bilgi söz konusudur: "Umumî Müfettişler toplantısından listesini taktim ettiğim bir milyon yüz elli bin liralık yeni istediğimiz Dördüncü UmumîMüfettişlik imar tahsisatının yarısının 937 bütçesine ve diğer yarısının da 938 bütçesine konmasını … rica ederim" (Yeşiltuna, 2012, s.968).

22.03.1937 tarihli ve 220/646 sayılı bir başka belge Abdullah Alpdoğan'dan Başbakanlığa gönderilmiştir. Bu belgede ayrılan bir milyon lira tahsisatın dokuz yüz yirmi sekin bin liralık kısmının yol yapımına harcandığından ve merkezin elli bin liralık bir kesinti yaptığından, ellerinde yirmi ikin lira kaldığından bahsedilmekte ve

bu bakiye ile "Mazgirt köprüsü-Nazımiye- Pülümür" yollarının yapılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Abdullah Alpdoğan, bu tahsisat hakkında önemli görülen şu vurguyu da yapar: "…yapılması için Yüksek emirlerini aldığım Tunceli içindeki karakollardan pek azı yapılabilecektir." Belgenin devamında Nafia Vekâletine başvurulduğu ancak onların da kaynakları olmadığı gerekçesiyle Başbakanlığa başvurulmasını önerdikleri anlaşılmaktadır (Yeşiltuna, 2012, s. 962).

645/221 sayılı bir belgede de söz konusu elli bin liralık kesinti ile yirmi iki bin liralık bakiye bahsedilmekte ve bu bakiyenin "…yüksek emirlerini temamen yerine getirmeye delalet etmez" niteliği belirtilmektedir. Belgede önceki tahisatın nerelere harcandığı kalem kalem anlatılmakta ve "fevkalade tahsisat" istenmekte, sonrasında da bu kaynak ile neler yapılacağı ifade edilmektedir. Yukarıda da zikredilen bir miktar olan dokuz yüz yirmi sekiz bin lira'nın beş yüz bin lirası Elâziz-Pülür yolu için, üç yüz otuz sekiz bin lirası Gülüşkür, Pertek, Süngeç beton köprüleri için, doksan bin lirası kışla ve hükümet binaları inşaatı için "taahhüde bağlanmıştır." Arzu edilen beş yüz bin lira ile ise şu kalemlerin planlandığı belirtilmektedir: "Pülmür zabit ve memur evleri", "Pülür zabit ve memur evleri", "Açılacak mekteplerin daimî masraflarına yardım", "Mekteplerin inşa masrafı", "Bingöl Hükûmet Konağı", "Sulama işleri", "Elâziz Hastanesi", "Telefon inşaatı", "Yeni ve eski Kaza Hükûmet konakları ile Karakollar inşaatı" (Yeşiltuna, 2012, s.965).

Abdullah Alpdoğan'ın 4 Mayıs 1937 tarihi sonrasında merkeze sunduğu raporların da ayrı bir önem arz ettiği düşünülmektedir. 17.08.1937 tarih ve 331-135 sayılı bir belge, "…kıt'alara mahsus temel atma merasimi bu gün Hozat'ta büyüklerimizin yüksek adları anılarak yapılmıştır." ifadeleriyle başlamakta ve temel atma, duvar örme, çatı kapatma, malzeme hazırlama, köprü inşaatları, yol inşaatı, taş kırma çalışmaları, toprak tesviyesi vs. hususlar anlatılmaktadır (Yeşiltuna, 2012, s.971).

Abdullah Alpdoğan'ın Başbakanlığa, Savunma Bakanlığına, Bayındırlık Bakanlığına ve Genelkurmay Başkanlığına hitaben yazdığı 13.12.1937 tarihli bir belge de yapılanlara dair bir rapor niteliğiyle dikkat çekmektedir. "937 senesi İkinci Teşrin ayı içinde günlerce süren yağmur yagışının çıkardığı güçlükler ve yaptığı

tahribata ragmen 4. Umumî Müfettişlik bölgesinde yapılmakta olan inşaat durumu aşağıdadıdır." şeklinde başlayan dört sayfalık belge beş ana başlık altında oluşturulmuştur. Bu başlıklar Binalar, Yollar ve köprüler, Mektepler, Elaziz Hastanesinin Temeli… ve Müfettişlik binası, Elaziz Orta mektep, Elaziz Ceza evi ve Elaziz Cüzzam pavyonu… şeklindedir. Bu başlıklar altında, örneğin "Pülümürdeki kışlalardan emaneten yapılmış olan bitmiş ve Tabur tarafından işğal edilmiştir." veya "Mameki Hükumet binasının birinci katı bitirilmiş ve bu kış için muvakkat olarak işğal edilmiştir." ya da "Hakis mektebinin inşaatı bitmek üzeredir." veyahut "Elaziz Cüzzam pavyonunun Projelerinin hazırlanmakta olduğu…" şeklinde anlatımlar mevcuttur (Yeşiltuna, 2012, ss.972-975).

Bu bölümün sonucu olarak, başta yer verdiğim üç aşamayı tekrar hatırlatmakta yarar görülmektedir: Başlangıç dinamikleri, süreç boyunca işleyen dinamikler ve trajik sonuca yol açan etmenler.

Öncelikle kendi tez çalışmamdaki Dersim'in Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri zihinlerde olduğu şeklindeki değerlendirmemi gözden geçirmekte yarar görüyorum. Yukarıda da yüzeysel ve analitik olmayan şeklinde nitelediğim bu değerlendirme, Naşit Hakkı Bey'in 1925 yılı ilkbaharında gerçekleştirdiği bölge gezisinden 1937-38 yılındaki harekâtlara kadar geçen süreyi görece bir bütün olarak ele alması dolayısıyla muhteva yönünden yanlış olmasa da yöntem olarak eleştiriyi hak etmektedir.

Başlangıç dinamikleri açısından, literatürün yoğun şekilde işlediği üniter bir yapı oluşturma çabasının varlığı ifade edilebilir. Siyasal ve hukuki boyutunun yanında toplumsal boyutu da oldukça ağır basan bu dinamik üzerinden Dersim'in Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri zihinlerde yer sahibi olduğu yargısı geliştirilebilir. Bu yargıya somut örnekler olarak hazırlanan bazı raporlardaki Türklük vurgusu ya da İskân Kanunu gösterilebilir.

Esas vurgulamak istediğim, süreç boyunca işleyen dinamiklerin varlığıdır. Müzakere girişimleri ve bayındırlık yatırımları farklı bir olabilirliğe işaret eder görünmektedir. Resmi birikimde gözlendiği şekliyle siyasi otorite temsilcilerinin Dersim okumaları, çapul-talan-aşayişsizlik ana eksenindedir ve 1930'lardan beri "harekât" zikredilmektedir. Müzakere girişimleri ve bayındırlık yatırımları bu

okumanın muhteva ettiği sorun algısına –başlangıç dinamikleriyle de irtibatlı şekilde- bir çözüm arayışı olarak değerlendirilmektedir. Mefhum-u muhalifiyle ifade edildiğinde baştan beri ve kat'i suretle var olan bir kırım düşüncesinin bu türlü girişim, yatırım ve açılımları ihmal edeceği söylenebilir.

Trajik sonuca neden olan dinamiklere dair mütevazı bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Temel olarak trajik sonucu kurgulanmış/planlanmış bir süreç ürünü olarak görme yerine münhasır dinamiklerle okumayı daha doğru bulduğumu belirtmeliyim. Yukarıda da vurgulandığı üzere askeri harekât çoklukla kullanılan bir ifade görünümündedir. Trajik sonuç ya da masumiyetin mağduriyeti ortaya çıkmadan önceki yıllarda zaman zaman harekâtlar yapıldığı ve yapılması gerektiği resmi birikimde gözlemlenebilir. Bununla beraber fark nedir? 1937-38 yılındaki harekâtlarla önceki dönemlerdeki harekâtlar arasındaki süreklilik ve değişimler nasıl okunabilir?

Buradaki temel farklılık, 1937 yılında askerle vuku bulan çatışmalar sonrasında harekât kararının verilmesi şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, resmi birikim geçmişte de çapul-talan-asayişsizlik ekseninde bir takım silahlı eylemlerin yaşandığını ifade etmekte ve buna karşılık öneri ve icraat düzeylerinde harekâtı gündemine almaktadır. Bu eylemlerin otorite sarsıcı bir boyutu haiz olduğu değerlendirilmektedir. Bununla beraber trajediye neden olan dinamiğin Dersim için idari projeler yürüten otoritenin doğrudan doğruya kendisine yönelen bir zorbalıkla karşılaşması olarak düşünülmektedir. Son tahlilde masumiyetin mağduriyetinin alt yapısı ise yasak bölge uygulaması ve harp hükümlerinin icrası ile vücut bulduğu söylenebilir.

SONUÇ

Hayatın karmaşası içinde tüm düzeylerde birçok gelişmenin doğru tartışılmadığı/tartışılamadığı ve Habermas'ın ifadesiyle açık bir diyalog ortamı oluşmadığı Türkiye'de yaygın bir düşünce olsa gerek. Dersim Olayları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Verilerin işleniş ve yorumlanış tarzlarının, içerdiği kutuplaştırma, suçlama, alan daraltma, taassup, kategorik yaklaşımlar, stereotipler, tepki oluşturacak kavramsallaştırmalar, politik ihtiraslara dayanan çıkarımlar ve olguları gözetmeyen analizlerin çıplak uyarıcı nitelikleriyle sağlıklı bir tartışmayı engelleme potansiyelini taşıdığı tarihsel ve aktüel düzeylerde bu çalışmada gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya başlarken vurguladığım temel düşüncelerden biri, 1937-38 yıllarına dair anlatımlarda bir durağanlık hali yaşandığı ve bu durağanlık halinin zamanla aşırılaşmaya dönüşebileceği idi. Cemil Koçak da benzeri bir açılım yaparak kalıplaşmış geleneksel anlam çerçeveleri ve yargılarla yetinmemeyi ve alışılagelmiş anlatılardan farklılaşan tahlillere duyulan ihtiyacı vurgulamaktaydı. Bir diğer deyişle meseleleri hallaç pamuğu gibi atmak, evirip çevirip farklı yönlerden ele almak gerekliliğinden bahsedilebilir. Bu bağlamda benim de yapmaya çalıştığım şekilde yazar ve düşünürlerin her bir kanaatlerinin "dahası"nı araması, çok daha berrak gerçekliklerin ortaya çıkması ve olası telafi sürecinin daha akışkan işletilebilmesi adına oldukça gerekli görülmektedir. Aksi halde telafi süreci kullanılan kavram ve yaklaşımlarla sıklıkla kesintiye uğramak potansiyelini haizdir. Bir diğer ifadeyle usûl hataları esası geride bırakabilmektedir. Israrla belirtmek gerekir ki yalnız başına mağduriyeti tecrübe etmiş olmak, telafi sürecinde hak istemlerinin yerine getirilmesi için yeter şart olarak görülmemelidir. Kamuoyunu uzlaşı haleleriyle saracak analiz ve söylemler, literatür için elzem durumdadır.

Çıplak uyarıcı niteliğiyle tahrip gücü yüksek analiz ve söylemlerin Dersim konusunu konuşulur kılacağı ön görülebilir ancak tarihin muhasebesi ve telafi sürecini olumlu etkilemeyeceği, bundan ötürü Kemal Tahir'in anlamlandırdığı şekilde boğuşmaları insancıl kılan bir "tarafsız"lık sahibi olmanın en gerekli zihniyet parametresi olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda analizler yapmaya çalıştım. İlk bölümde kendi yüksek lisans tezimin hazırlık sürecinin yöntemine ve içeriğine dair ayrıntılarını paylaşarak sorunlu bir yaklaşım örneğini paylaşmaya gayret ettim. İçerik

anlamında, yaşanan trajik olayların "o kadar da haksız değiliz" vurgusuyla meşrulaştırılması eğilimi söz konusudur. Meşrulaştırma seçilen yöntem ile gerçekleşir. Stratejik seviye kurgusunun imkân sağladığı "karar vericiler düzeyinde hedeflenen medenileşme gibi soyut amaçlar bağlamında tahliller yapma", trajik tecrübeleri çalışmanın kapsamı dışında tutar. İkinci bölümde savunmacı ve eleştirel yaklaşımlar başlıklarıyla önsözleri tahlil ederek adlandırma ve bağlamları ortaya koyarak bunlardaki uzlaşmaz çatışmacı niteliğin altını çizmeye çabaladım. Üçüncü bölümde ise tarihyazımında yargı oluştururken daha ihtiyatlı olunabileceği güdüsüyle karmaşanın ve gündelik hayattaki her düzeyden ilişkinin literatürün genel eğilimleri dışında analizler yapmayı mümkün kıldığını göstermeye çalıştım. Çalışmamın bütününde, kendi hazırladığım tezin sonucundaki yargılara dek basit algılara hitap eden her türlü vasat yaklaşımı eleştirdim. Bakış açılarındaki sığ yönleri göstermeye çalıştım. Tartışmaya kapalı olan, bir inanç mertebesinde kurgulanan ve nihayetinde anti siyasal bir pozisyon alış olarak değerlendirdiğim tüm tutumlara karşı çıktım. Duyarlı bir konudaki "boğuşmaları insancıl kılma"nın bir örneğini –tartışılması ve eleştirilmesi amacıyla- hem tarihyazımı anlamında hem de aktüel adlandırma ve yaklaşım tarzları çerçevesinde ortaya koymaya çalıştım.

Bu bağlamın ötesinde bu çalışmadan daha başka sonuçlar çıkarmak da mümkündür. Örneğin eksenler arasındaki ihtilafların yumuşamayacağı bir başka sonuç örneği olarak gösterilebilir. Zira meselenin daha marjında olduğunu düşündüğüm devlet eksenli savunmacı literatürün sergilediği yaklaşımlarla geleceğin inşasında etkin bir rol üstleneceğini düşündüğüm soykırım ve isyan eksenindeki eleştirel literatürün bambaşka bir yaklaşım sergilediği, dolayısıyla aralarında tabiatı gereği doldurulamayacak derin yarıklar bulunduğu ifade edilebilir. Buna ek olarak yarıkların doldurulmasının pek de gerekmediği, ihtilafların yumuşatılmasının önemsiz olduğu zira muhasebe ve inşa sürecinde sorumlu olanın devlet olduğu da söylenebilir. Bir diğer ifade ile eylemi yapan devletin telafi mekanizmasını işletmekle mükellef olduğu ve herhangi bir uzlaşma, diyalog vs. bir atılımın gerekli olmadığı belirtilebilir. Diğer yandan bu türlü bir yaklaşım, tartışmayı hipotetik bağlamda dahi kabul etmekten kaçınmak olarak nitelendirilmeye müsaittir. Bununla beraber böyle bir niteleme yapmanın haksızlık olacağını ancak görece dar bir

coğrafi/toplumsal havzaya ait soruna sosyolojik uyumu/toplumsal mutabakatı önceleyerek yaklaşmanın daha makul olacağını belirtmek isterim.

Çalışma sürecinde aldığım bir eleştiriye de burada yer vermekte yarar vardır: 'Haklı' olan tarafın hakkını teslim etmemek. Bu eleştiri çok da haklı görünmemektedir. Zira bu eleştiri, çalışmamın sınırlarını yanlış anlamakta ya da sınırları ihmal etmiş görünmektedir. Hakkında 'haklı' vurgusu yapılan, 1937-38 yıllarındaki askeri operasyonlarda yaşanan trajik uygulamaların kurbanı olanlardır. Esasında bu konudaki düşüncelerim ziyadesiyle berraktır. Trajik tecrübelerin farklı alt temalar bağlamında "neden"i ve "nasıl"ı arayan bir yaklaşımla ele alınması gerektiğine inanıyorum. Ama bu temaları dile getirmeyi çalışmamın dışında tutuyorum zira çalışmamın ana amacı, taraflar arasında yapıcı bir iletişim kurabilmesinin önündeki söylem ve yaklaşım kaynaklı engellere işaret etmektir.

Bu bağlamda da yazarın kendi eserine eleştirel bakması gayretiyle bir başka hususa değinmekte de yarar görüyorum. Kemal Tahir'in ifadesiyle "boğuşmaların insancıl kılınması" güdüsüyle bu çalışmayı hazırladım. Çalışmanın bütününde, Dersim literatüründe yer alan ve en basit tabirle muhataplarda rahatsızlık uyandıracak söylem ve yaklaşımlara işaret etmeye çalıştım. Bu söylem ve yaklaşımların tarihin muhasebe edilmesi ve geleceğin inşası sürecine katkıda bulunmayacağının altını çizmeye gayret ettim. Bununla beraber tarihin muhasebesi süreci, tabii olarak benim yazdıklarımla sınırlı değildir. Bir başka ifadeyle herhangi bir meselenin tahlili ve çözümünü kendi bilgi birikimi ya da ilgi alanı ile ilgili gören "uzman tavrı"ndan uzakta olduğumu belirtmeliyim. Tarihin muhasebesi tek bir disiplinin sınırlarını çok aşan bir süreç olarak düşünülmeli ve buna göre disiplinler arası bir gayretle yürütülmelidir. Bu bağlamda okunmakta olan çalışma, bir son söz olmanın çok ötesinde işaret ettiği husus açısından önemli görülebilir. Bir başka ifade ile bir itiraz ve alternatif olarak değerlendirilebilecek bu çalışma, ilerleyen zamanlarda konuşulması oldukça muhtemel olan mevzular için bir başlangıç noktası potansiyelini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Algör, İlhami (2010). Ma Sekerdo Kardaş. İstanbul: Doğan Kitap.

Akgül, Suat (2009). Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim. 4.bs. İstanbul: Yaba Yayınları.

Aslan, Şükrü (2010). Herkesin Bildiği Sır: Dersim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aygün, Hüseyin (2010). Dersim 38 ve Zorunlu İskan. 4.bs. Ankara: Dipnot Yayınları.

Aygün, Hüseyin (2012). Hacı Hıdır Ataç'ın Defteri. Ankara: Dipnot Yayınları.

Beyi, Yusuf Baran (2012). Süngü ve Yara. Ankara: Dipnot Yayınları.

Bulut, Faik (1992). Belgelerle Dersim Raporları, 2.bs. İstanbul: Yön Yayıncılık.

Büyükakıncı, Erhan (2003)." Uluslar arası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde 'Tarih'in Metodolojik Bir Araç Olarak Kullanımına Bir Bakış." Doğu Batı Degisi. sayı.24, ss.83-105.

Carr, Edward Hallett (2009). Tarih Nedir? 11.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (2007). Stratejik Derinlik. 23.bs. İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (1999). "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü." Divan Dergisi. sayı.2, ss.1-63.

Demir, Hasan (2011). Dersim'den Tunceli'ye. İstanbul: Belge Yayınları.

Demir, Pınar. [30.04.2012]. Tehcirin unutulan hikâyesi: İnsan. http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32455-tehcirin-unutulan-hik%C3%A2yesi-insan.html

Demir, Ramazan (2010). Feodalizmin Devlete İsyanı ve Dersim Olayları. Ankara: Palme Yayıncılık.

Demirer, Yücel (2012). Tören Simge Siyaset. Ankara: Dipnot Yayınları.

Dersimi, Nuri (1997a). Kürdistan Tarihinde Dersim. İstanbul: Doz Basım Yayın.

Dersimi, Nuri (1997b) Hatıratım. İstanbul: Doz Basım Yayın.

Doğan, Doğan (2012). Dersim Olayı ve Dersim'in Türklüğe Üzerine. İstanbul: Uyum Yayınları.

Doğan, Yalçın (2012). Savrulanlar. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Erdem, Özgür (2012). Dersim Yalanları ve Gerçekler. İstanbul: İleri Yayınları.

Ete, Hatem. [03.12. 2011]. Dersim Tartışmasının Siyasi Yansımaları. http://setav.org/tr/dersim-tartismasinin-siyasi-yansimalari/yorum/1016.

Gauchet, Marcel (2000). Demokrasi İçinde Din. Ankara: Dost Yayınları.

Gerede, Hüsrev (1952). Siyasi Hatıratım. c.1. İstanbul: Vakit Basımevi.

Göktaş, Hıdır (1991). Kürtler İsyan-Tenkil. 3.bs. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Günel, Necmi (2010). Dersim İsyanı. İstanbul: Paraf Yayınları.

Gökalp, Kağan (2011). Dersim'in gizlenmeye çalışılan gerçek ifadesi: Dersimli Diyap Ağa. Ankara: Kripto Kitaplar.

Karabekir, Kazım (2005). Kürt Meselesi. İstanbul: Emre Yayınları.

Karpat, Kemal (2012). Türk Dış Politikası Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Koçak, Cemil (2011). Muhalif Sesler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, Cemil (2012). Tarihçinin Eleği. İstanbul: Timaş Yayınları.

Lane, R. (2011). Karşılaştırmalı Siyaset Sanatı. İstanbul: Küre Yayınları.

Lazarev M.S. ve Mıhoyan, Ş.X. (2001). Kürdistan Tarihi. İstanbul: Avesta Yayınları.

Locke, John (2004). Hükümet Üzerine İkinci İnceleme. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Babil Yayıncılık.

Mann, Michael (2012). Demokrasinin Karanlık Yüzü. çev. Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları.

Meriç, Cemil (2001). Bu Ülke. 14.bs. haz. Mahmut Ali Meriç. İstanbul: İletişim Yayınları.

Miroğlu, Orhan. 2013. Cemal Gezer'den İnkar Hikayeleri. **Star Gazetesi**. 26 Mayıs 2013.

Oran, Baskın (2006). "Yöntem ve Yaklaşım". Türk Dış Politikası. 12.bs. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları: 11-17.

Paker, Murat (2007). "Türkiye'nin Yüzleşme Meselesi." Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye. sorumlu Ulrike Dufner. Heinrich Böll Stiftung Vakfı Türkiye Temsilciliği Yayını: 132-136.

Punch, Kenneth (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş. çev. Dursun Bayrak, Bader Aslan, Zeynep Akyüz. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Quataert, Donald (2009). Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922. 7.bs. çev. Ayşe Berktay. İstanbul: İletişim Yayınları.

Said, Edward (2006). Şarkiyatçılık. 3.bs. çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları.

Sancar, Mithat. 2007. "Türkiye'de Geçmişle Hesaplaşma." Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye. sorumlu Ulrike Dufner. Heinrich Böll Stiftung Vakfı Türkiye Temsilciliği Yayını: 121-126.

Stradling, Robert (2003). 20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli. çev. Ayfer Ünal. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Solgun, Cafer (2010). Dersim… Dersim… İstanbul: Timaş Yayınları.

Tahir, Kemal (2008). Kurt Kanunu. 2.bs. İstanbul: İthaki Yayınları.

Taslı, İlkut Taha (2011). Dersim Olaylarında Cumhuriyet Hükümetinin Uyguladığı Strateji, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Taslı, İlkut Taha (2012). “Direniş ve Genel İrade Kavramlarından Dersim'i Okumak”. Ed. Yusuf Bayraktutan. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi. Umuttepe: 233-250.

Taş, Cemal (2011). Dağların Kayıp Anahtarı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vassaf, Gündüz (2007). Tarihi Yargılıyorum. 2.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wright, Steve (2007). Terör Çağında Şiddetsizliğin Rolü. Şiddetsiz Aksiyon. ed. Ahmet Özberk, İbrahim Doğan. İstanbul: Nil Yayınları: 53-75.

Yalvaç, Faruk (2014). “Eleştirel Teori.” Uluslararası İlişkilere Giriş. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları: 211-226.

Yeşiltuna, Serap (2012). Devletin Dersim Arşivi. İstanbul: İleri Yayınları.

Yüksel, Murat (2010). “Ulus-devletin Dersim’le teması.” Herkesin Bildiği Sır. Ed. Şükrü Aslan. İstanbul: İletişim Yayınları: 357-372.

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1987 yılında İstanbul’da doğdum. Maltepe Anadolu Lisesi’nden mezun olduktan sonra Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans eğitimimi aldım. Ardından Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nde Harp Tarihi ve Strateji programında yüksek lisans yaptım. Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler programında bu tezle nihayetlenecek olan ikinci yüksek lisansı yapmaktayım. Aynı zamanda Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi programında doktora öğrencisiyim. Evliyim. İngilizce bilmekteyim.